

Alapította: Heimler Károly

Főszerkesztő: MOLLAY KÁROLY

Szerkesztőbizottság:

ASKERCZ ÉVA, BIRCHER ERZSÉBET, CSAPODY ISTVÁN, DOMONKOS OTTÓ, GÖMÖRI JÁNOS, GRÜLL TIBOR, HÁRS JÓZSEF titkár, olvasó- és technikai szerkesztő, HORVÁTH ZOLTÁN, KÖRNYEI ATTILA, KUBINSZKY MIHÁLY, METZL JÁNOS, SARKADY SÁNDOR, TURBULY ÉVA

1994. XLVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Domonkos Ottó: Kézművesség – népművészet (A Soproni Múzeum állandó néprajzi kiállítása) III. rész

Domonkos Ottó: Kézművesség – népművészet
(A Soproni Múzeum állandó néprajzi kiállítása)
III. rész

1994. XLVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Domonkos Ottó: Kézművesség – népművészet (A Soproni Múzeum állandó néprajzi kiállítása) III. rész / 4. Alagsor

4. Alagsor

A fa- és fémfeldolgozó iparágak a gazdasági eszközök, a lakásberendezési tárgyak előállításával foglalkoztak. Ezek sorában a díszesen faragott hordófenék, a kovácsoltvas eszköz, épületem, a szárazmalom állványzata, a temetői fakereszt, mind lehetőséget kínált a művészi megnyilvánulásokra is. Az anyagot megmunkáló fazekasok és kályhások termékei nélkülözhetetlenek voltak a falvak háztartásában, városon egyaránt. A kőfaragók városi és falusi sírkövei, útszéli emlékoszlopai a kegyeletet és a vallásosságot szolgálták.

1994. XLVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Domonkos Ottó: Kézművesség – népművészet (A Soproni Múzeum állandó néprajzi kiállítása) III. rész / 4. Alagsor / 1. Borospince

1. Borospince

A Sopron–Pozsony közti borvidék termése a középkor óta, növekvő mértékben, kiviteli cikk volt. E borvidékre jellemző, hogy a szőlő feldolgozása és a bor kezelése, tárolása a városok és falvak kőboltozatos

pincéiben történt. A török, kuruc háborúk idején a szőlőkben csak kis szerszamos kunyhót, kamrát állítottak fel, ez a szokás napjainkig megmaradt. A pincékbe hatalmas szőlőpréseket építettek be (*Baumpress*). A legrégebb példány a XVII. századból volt ismert, amit az 1960 körüli időben engedély nélkül bontottak le, semmisítettek meg. Adatok szólnak arról, hogy a XVIII. században „szőlőpréskészítő” (*Weinpressmacher*) specialista dolgozott a városban. A sok, évszamos prés ebből az időszakból maradt fenn, melyek közül műemléki védelem alá került közel húsz darab. Többségük ma is eredeti helyén áll.

A borkivitelről adatok tanúskodnak a soproni levéltárban, oklevéltárakban. A kivitel cseh, morva területek felé is irányult, de a legnagyobb mennyiség Sziléziába vándorolt szekereken. Szilézia 1748-ban elszakadt a Habsburg-birodalomtól, ami nagyban visszavetette a borkivitel is. A város korábbi privilégiumát szigorúan védelmezte, idegen bort a városba hozni és kimérni tilos volt. A városban lakó nemesek és főurak is csak a saját fogyasztásra indokolt mennyiséget hozhatták be ellenőrzés mellett. A városi kocsmákat bérbe adták, ami a város biztos bevételét jelentette. A kiváltságokat 1850-ben országosan megszüntették.

234A város szőlőbirtokait az 1846-ban alakult Szőlőtermelő Egyesületnek adta át kezelésre. A cél a jobb fajták meghonosítása volt. A város adózó lakosságának 37,5%-át szőlőtermelők tették ki 1807-ben.

A pincébe beállított szőlőprés az 1828-as évszámot viseli, mellette a csúszka (az utcáról a pincébe csúsztatás vályúszerű eszköze), kisebb, nagyobb kádak, szemelő rosta, meregetők sorakoznak a prés ún. kőhuzatós rendszerű. A zúzott szőlőt a prés kosarába rakták, deszkalapokat, a nyomtató „papot” beállították, majd a hatalmas présgerendát ráeresztették, végül pedig az orsón függő többmázsás követ felhúzták, hogy súlyával kipréselje a mustot. Szokás volt a pince hordóit a tulajdonos monogramjával, egy-egy díszesebb faragott példánnyal díszíteni. Az egyik szép hordón (16,5 hl) a tízparancsolat táblái figyelmeztetnek a mértékletességre. A másikon Szent Péter és Szent Pál alakja látható, hosszú írásszalaggal, amelynek szövege ugyancsak figyelmeztetés a borfogyasztóknak. A folyosón két középsős prést láthatunk, melyek kisebb mennyiségek, próbaszüret feldolgozására szolgáltak a XIX–XX. században. Ezekkel szemben Szent István, ill. Szent Anna alakját megjelenítő két hordófenék függ a falon. Így tovább haladva a folyosón újabb két faragott példány tűnik szemünkbe igen gazdag faragással. Ezeket az 1901. évi, ill. az 1914. évi soproni gazdasági kiállítás alkalmára faragta a soproni id. Stöcken Károly fafaragó. Így jutunk el a kádárműhelyig.

1994. XLVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Domonkos Ottó: Kézművesség – népművészet (A Soproni Múzeum állandó néprajzi kiállítása) III. rész / 4. Alagsor / 2. Kádárműhely

2. Kádárműhely

A szakma jellegzetes szerszamai, a fejsze, bárd, vonókések, gyaluk, a hatalmas dongagyalyuk, abronchúzó sorakoznak rekonstruált egységben. Egy nagyobb vitrinben pedig a történeti dokumentumok, kisebb tárgyak (dongasablonok, mérőeszközök) kaptak helyet.

A kádárok a szőlőfeldolgozás és bortárolás hordói mellett a háztartás és gazdaság sok más, dongából készült edényét állították elő. Az első házösszeírásban (1379) öt kádárt találunk a város adózó polgárai között. Céhet 1566-ban alakítottak a soproni mesterek. Legfőbb kötelességük volt a teli hordók faabroncsainak szükség szerinti javítása, az abroncsszakadás javítása, cseréje mogyoró vagy nyírfavesszővel. Az árszabásokban is a javítási munkák, a károk megelőzése tételei után következnek csak az új termékek árai.

235 Faragott hordófenék, Mózes a tízparancsolattal, XIX. század közepe

A nagy borkereskedelem sok új hordó készítését kívánta, ezért 1606-ban a városi tanács megtiltotta, hogy kész hordókat a városon kívülre eladjanak. A hordók vasabroncsolása csak a XVIII. század második felében kezdődött és vált általánossá a XIX. századra. Elkészítésük azonban a lakatosok illetékességi körébe tartozott az 1812-es árszabás szerint. 1769-ben 14 mester dolgozott Sopronban. Egy összeírásban olvashatjuk, hogy két-három vagy akár többszázakós hordót is tudtak készíteni, ha erre igény jelentkezett. A konkurrencia nagy volt a Fertő mentén, hiszen a soproni kádárcéh (1566) mellett a kismartoni, nagymartoni, ruszti, feketevárosi, nezsideri mesterek mind a XVII. 236 században hozták létre céhtestületeiket és felvették soraikba a közeli vidéki mestereket is. Természetes dolog, hogy e borvidék nagy vonzást gyakorolt a vándorló kádárlegényekre is. Legénykönyvük az 1605–1880 közötti időben szinte megszakítás nélküli, képet adnak a bejegyzések e hatalmas munkaerőmozgásról :

1605–1640   1446 fő,   évi 41 legény; mester 1617-ben   16 fő

1642–1699	1853 fő,	évi 41 legény; mester 1642-ben	21 fő
1702–1788	1762 fő,	évi 22 legény; mester 1702-ben	11 fő
1789–1820	402 fő,	évi 12 legény; mester 1800 k.	14 fő
1820–1880	524 fő,	évi 9 legény; mester 1876-ban	10 fő

A vizsgált 263 év alatt 5987 legény fordult meg a városban, végzett hosszabb-rövidebb ideig munkát, vagy csak átutazóként jegyezte be magát a szálláskönyvbe. A visszaesést nyilván a borexport fokozatos csökkenésével magyarázhatjuk. A dongás edények sokféleségével szolgálták ki a falusi és városi igényeket, amint erről tételeket olvashatunk az 1812-es árszabásban. 1848-ban a város 13 mestere közül Hauser Samunak hat alkalmazottja volt, a többiek egy-egy legénnyel vagy anélkül, egy-egy inassal dolgoztak. 1876-ban a megye területén 99 mester 66 segéddel és 61 inassal folytatta a mesterséget.

A vitrin tárgyai közül ki kell emelni az ún. akópálcát, amely a hordók hitelesítésénél és adózásnál a bor mennyiségének ellenőrzésére szolgált, rovatkolása adta a hiteles eredményt. A homloktagon láthatjuk Hochenecker kádármester arcképének fotóját. A művész pedig valószínűleg a Sopronban sokat dolgozott és kiváló festő Dorffmaister István 1780 körül. Az előkelő öltözetű polgár, vesszővel guzsolt hordó mellett áll, nyilván a város közéletében is szerepet játszott.

1994. XLVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Domonkos Ottó: Kézművesség – népművészet (A Soproni Múzeum állandó néprajzi kiállítása) III. rész / 4. Alagsor / 3. Fazekasok

3. Fazekasok

A folyosó hosszanti falán öt összeépített vitrin mutatja be a soproni és a környékbeli fazekasok munkáit a XV–XIX. században.

A XV–XVI. században a soproni fazekasok legfontosabb termékei a poharak, fazekak, fedők, korsók voltak, melyek általában vörös, ritkábban szürke égetésű változatban kerültek piacra. A városi készítmények formai változatokban, díszítésben elmaradtak a vidéki termékek mögött, mert a városi lakosság igényeinek kielégítésében az ón-, réz- és üvegedények is nagy szerepet kaptak. A későbbi századokban a falusi mesterek egyre nagyobb mennyiségben készítették a mázas, ólommázas edényeket, a városi használatban viszont jelentős teret hódított a porcelán és a gyári kőcserép edények használata.

Sopron belvárosában több középkori kút, személgödör és a zsinagóga volt rituális kútjának leletei bőséges emlékmagyat szolgáltatnak a hétköznapi kerámiából, amiből itt közel száz darabot mutatunk be. A leletek között számos olyan tárgy is került elő, amelyek a kelet-ausztriai műhelyek formáinak átvételét bizonyítják.

237 Hordófenék részlete, 1847

238 A soproni fazekasok 1578-ban alakítottak céhet, a mesterek száma ekkor öt volt, majd az öt mester és kilenc legény kérésére 1588-ban a város tanácsa a legények szabályzatát is megerősítette. Meghatározták a hétszám, ill. darabszám dolgozók bérét. A soproni céh szabályzatát a csávai (*Stoob*) mestereknek kölcsönözte a XVI. század végén, a derecskeieknek pedig 1636-ban. Mindkét falu jelentős fazekasközpont volt még a XIX. században is, készítményeik közül az ún. aratókorsók elterjedtek az egész Rábaközben. E régi szabályzatot vették mintának az Eszterházyak is a XVII–XVIII. században birtokközpontjaik mesterei számára.

A mesterremek a következőkből állott:

1. Egy olyan nagy fazék, amelybe egy mérő gabona fér, egy darabból való fedővel, borítóval együtt;
2. egy boros korsó, amelybe egy negyed (akó)bor fér;
3. egy négyszögletes kályhaszem;
4. egy négyszögletű ún. „Tonau Khächel” (feltehetően hasonlatos volt ez a domborműves apostolos kályhához);
5. egy magyar

korsó (*Tügel*), amibe egy pint bor fér; 6. egy olyan magas tetődísz, amilyent elért a készítője.

A XVII. század első felében a nyugat-magyarországi vármegyék főurai, a protestáns városok tanácsai, sok anabaptista menekültet fogadtak be, köztük ún. habán fazekasokat is. Ezek a mesterek Itália felől, Svájcra át Cseh- és Morvaországon keresztül hozták magukkal az új technológiát, a színes, virágos mintakincset, és ami a legfontosabb volt, az ónmáz használatát, ami egészségi szempontból volt nagyon jelentős. Mentés volt az ólomtól, másrészt a kiváló fajance alapra vitt ónmáz sem repedezett meg könnyen, ami a zsíroktól, szennyeződésektől óvta meg az edényeket. Készítményeikből több hiteles soproni darabot ismerünk, így a szücsök kancsóját 1635-ből, a pékek mestertányérjait 1721-ből és 1723-ból, valamint a szappanos Karner-család ajándékából megismert kistányért 1702-es évszámmal. Több múzeumi példány származása családhoz nem köthető, de a habánok helyi működése nem vonható kétségbe. Az 1769-es összeírásban azt olvashatjuk, hogy a fazekasok száma három, csinálnak mindenféle munkát, kivéve az ún. „Bruderische Geschier” (habán edényt), amely a korsócsinálóknek a joga, közülük egy Bánfalván található. Ezek a kései készítmények díszkerámiaként maradtak fenn a városban és vidéken is, mindkét típusból egy-egy tárlónyi anyagot szemlélhetünk meg. Szép intarziás munka a soproni fazekasok céhládája (1706), melynek homloklapján a korongozás jelenetét örökítették meg. Az olaskorsós virágcsokorral, rézlemezekkel alakított mintázatú céhpersely 1635-ös évszámával unikumnak számít.

239 Kádarműhely részlete, XIX. század

240XV-XVI. századi kerámia soproni ásatásokból

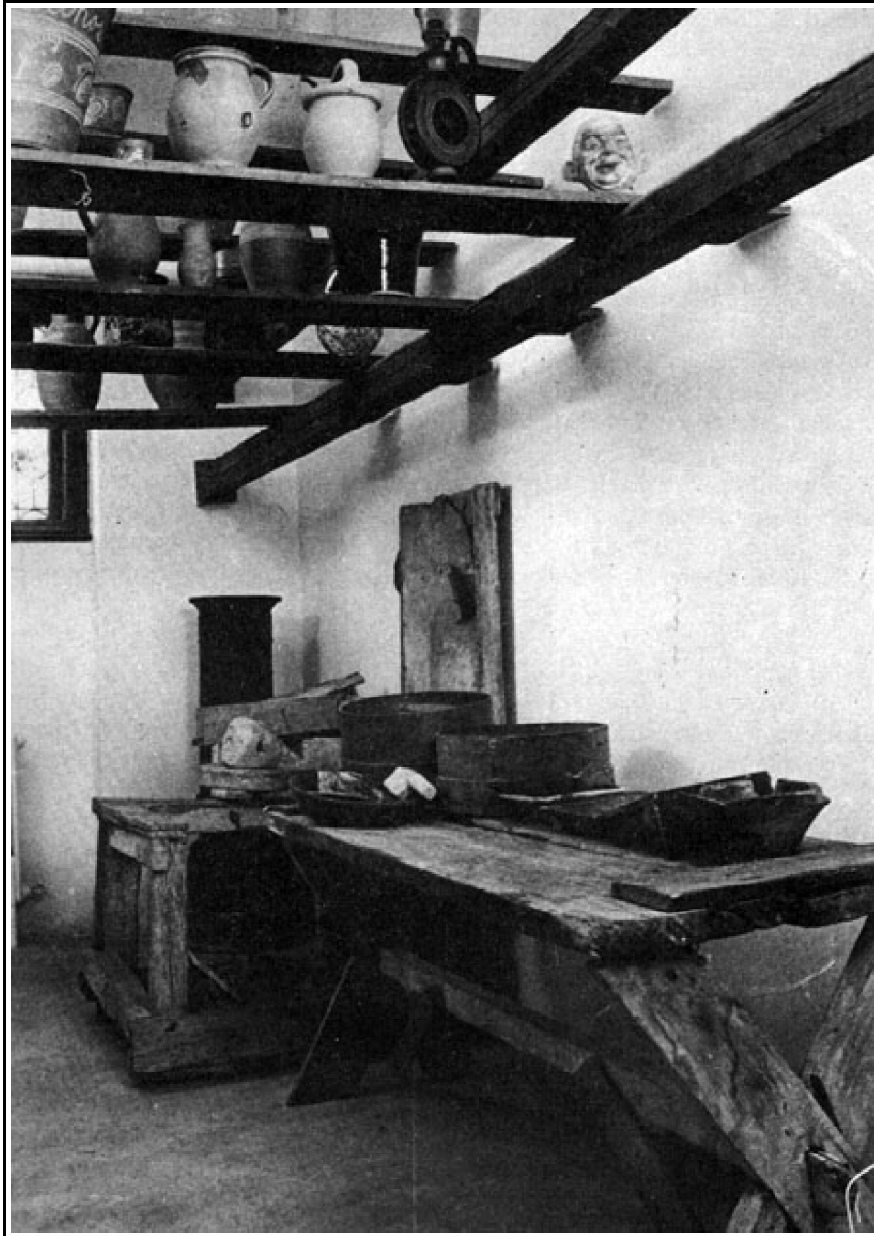

241 Habán tányérok és korsók, alul falusi céhek boroskancsói, XVII–XIX. század

242 Az apostolos kályha csempéi, 1628

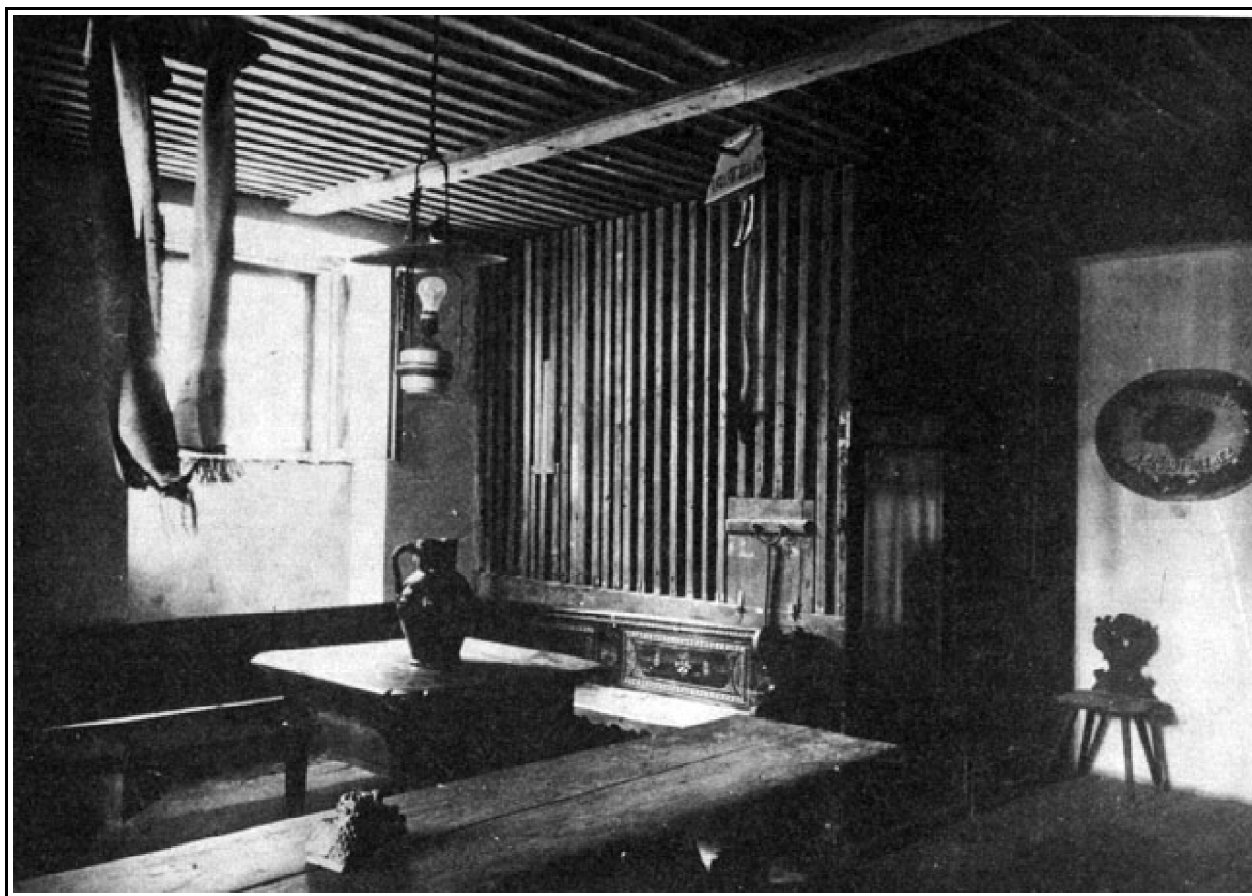

243 Fizekasműhely részlete, munkaasztal, XIX. századi korongpad, szárítók, XIX. század

Nagy méretű fotó ábrázolja a csávai égetőkemencét, melynek boltozatát egymásba rakott fazekakból alakították ki. A felvételt még Bünker Rajnárd készítette a század elején. – *A fazekasműhelyben* az ablak mellett áll a korongpad, majd a nagy munkaasztal, a sarokban a mázégetőkemence rekonstrukciója. A másik oldalon visszafelé haladva találjuk a mázórló kézimalmot, majd ismét az ablak mellett áll a nagy méretű, ún. táblás kályhák 244 készítését szolgáló korong. A mennyezeti térben elhelyezett szárítódeszkák a nyers készítmények szikkasztására szolgáltak, majd a különböző vörös, ill. mázas készítményeket mutatjuk be Csáváról, Csornáról, Sopronból és Dörből.

Visszatérve a folyosóra gazdag kályhacsempe-bemutató fogad bennünket: itt XV–XVI. századi vörös, ill. szürke mázatlan, majd XVI–XVII. századi mázas példányok sorakoznak időrendben. Kiemelkedő csoport az ún. „Apostolos” kályhacsempékből, ill. másolataikból összeállított együttes (1628). A város Fő terén, a Fabricius-ház bejáratánál végzett ásatásból kerültek elő a töredékek viszonylag jó állapotban, melyek rekonstruálhatók voltak. A sorból hiányzó három apostolból kettőnek a negatívját a gráci Iparművészeti Múzeumból, egyet pedig a bécsi múzeumból tudtunk megszerezni. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy e kályhatípus valószínűleg ausztriai műhelyekből került Sopronba is. A Fabricius-ház első emeleti, XVII. századi mestergerendás szobájának a falán e régi kályha nyomai is feltárássra kerültek, ami megkönnyítette a három méter magas kályha rekonstrukcióját és felépítését a polgárház kiállításában. E munkákat Dávid Ferenc művészettörténész irányította, a szobrászmunkákat Kovács György szobrász-restaurátor, a kályhát a híres soproni Steinbach Vilmos kályhászmester unokaöccse, Steinbach Ernő készítette el, tette vele fűthetővé a kiállítótermet. A XIX. századi tömegáru cserépkályhák csempetípusaiból is egy vitrinre való állítottunk ki.

245A harkai kocsma kármentője. XIX. század

1994. XLVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Domonkos Ottó: Kézművesség – népművészet (A Soproni Múzeum állandó néprajzi kiállítása) III. rész / 4. Alagsor / 4. Harkai kocsma

4. Harkai kocsmá

A kocsmá berendezését 1910 körül vásárolta Bünker Rajnárd, a múzeum néprajzos igazgatója. A szoba jobb sarkában áll a léckerítésből kialakított „kármentő”, melynek lenyitható söntésablaka, ajtaja a gyakran előforduló civakodások alkalmával gyorsan becsukható volt, hogy védjék a polcokon tárolt poharakat, üvegeket. A hosszú kecskelábú asztal a két paddal jellegzetes berendezése volt minden kocsmának. Ilyen kármentőket nemcsak Harkáról, de Fertőrákosról és Kapuvárról is ismerünk. A felcsukható asztalok és padok a falhoz voltak erősíthetők egy kallantyúval, ily módon a kocsmá helysége könnyen táncteremmé volt alakítható. Egyes asztalok fölött helyfoglaló jelvények függenek, mint pl. a kocsisoké, az inasoké. A kocsmáajtó fölött vasszalagokból formált kosár függ, alján szőlőfürttel. Itt látható az „Arany szarvas” fogadó aranyozott faszarvas alakja, a „Szőlőfürthez” (!), a Fekete Sas, az Esterházyhoz címzett vendéglők táblája, ill. a cégértartó karon függő olajfestménye. Sopronban a bormérésnek sajátos rendje alakult ki, amit a Szőlőtermelő Egylet ellenőrzött. Meghatározták a termelők bormérések sorrendjét, idejét, utcánkenti számát stb. Általában két hétig mérhetett egy-egy gazda. A kapualjakban felállított asztalok, padok utolsó hírmondóit láthatjuk a Balfi utcában eredeti helyükön. Az is jellegzetes gyakorlat volt a városban, hogy az iparosoknak is volt egy-két darab szőlőjük, a házban pincéjük, ők is beálltak a kimérésre várók sorába. Az is szokásban volt, hogy egy-egy temetés után a jóbarátok ilyen bormérésben 246 elfogyasztottak egy-két liter bort, megemlékezve az elhunytól, közös szórakozásaikról. Ilyen alkalommal ismertem meg a Bécsi utca 5. szám alatt a Sever-kimérést, pék és cukrász mesterségével már felhagyott pékségben, 1962-ben. A kecskelábú asztal a hosszú padokkal a kapualjban állt. Többszöri látogatás után érlelődött a gondolat, hogy egy ilyen iparos-gazdapolgár házat múzeumná kellene alakítani. Erre azonban csak tíz év múlva került sor, műemléki helyreállítás, a műhely és a kétszoba-konyhás lakás korhű kifestésére, és berendezésére. A kapualjban ma is látható az asztal, a padok, a pincében a hatalmas köhuzatos szőlőprés, a kádak, hordók sora. A házi kimérések legegyszerűbb jelzése volt a fenyőágakból összekötött „busni” (*Buschen*) rúdon kifüggesztve a ház bejárata előtt. A borozók híradása gyorsan terjedt: „X. Y. kidugott”. A lelógó szalmakereszt az óbort, a vörös, ill. fehér posztódarab pedig a fajtát jelölte.

1994. XLVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Domonkos Ottó: Kézművesség – népművészet (A Soproni Múzeum állandó néprajzi kiállítása) III. rész / 4. Alagsor / 5. Asztalos, esztergályos, bognár

5. Asztalos, esztergályos, bognár

A faipari szakmák közül az 1379-es összeírás még csak a bognár, kádár és molnár mesterek neveit említi. Az 1432–33-as években azonban már az ács, asztalos is az adózók között van, esztergályosokkal pedig még később találkozunk.

Az *asztalosok* céhszabályzatokat csak 1579-ben kaptak a város tanácsától, számuk ekkor öt mester és három legény. A polgárság számának növekedése, főúri családok városba költözése, házvétele növelte a keresletet az új divatú művészi bútorzatok iránt. A mesterek száma fokozatosan emelkedett:

1579	5 mester	3 legény
1674	8 mester	18 legény
1769	10 mester	?
1784	15 mester	?
1828	18 mester	18 legény

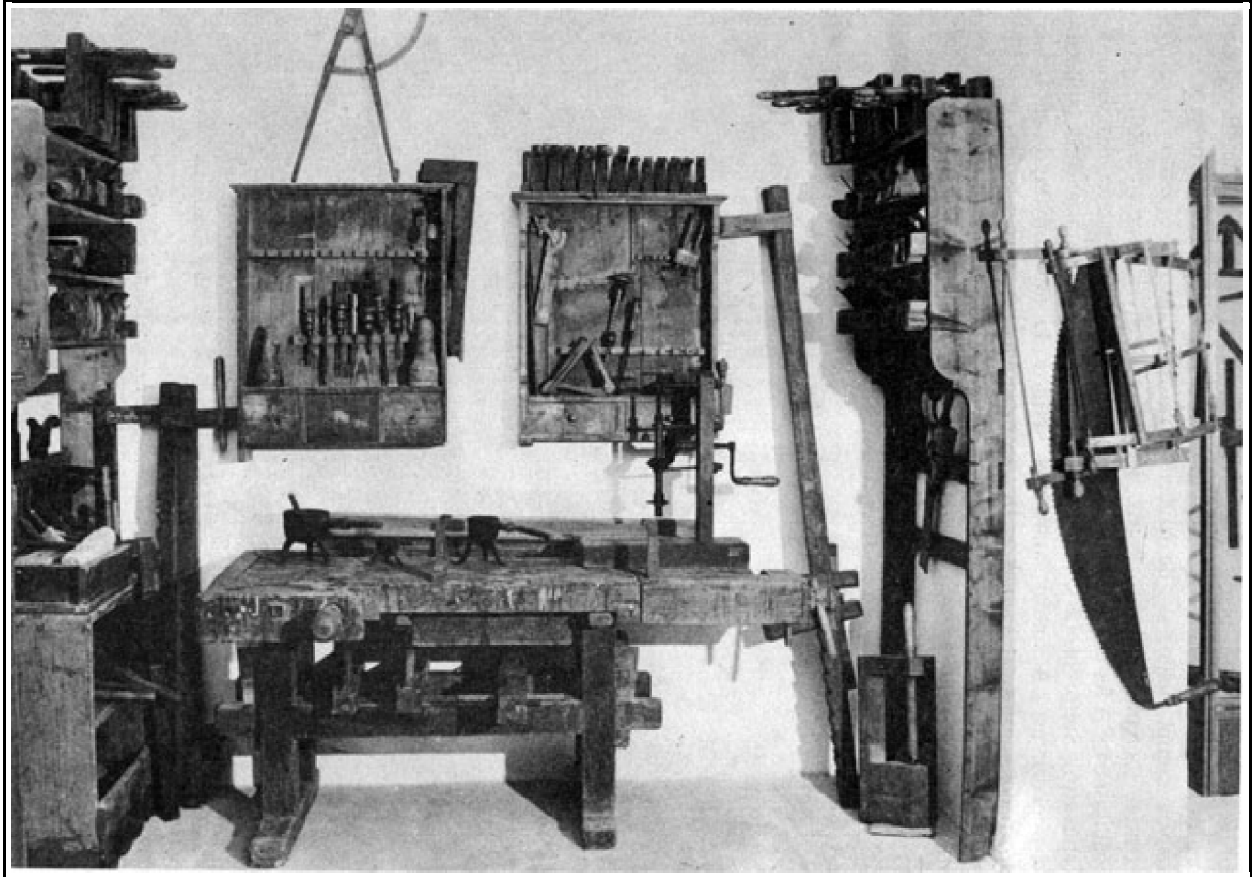
1848	33 mester	100–110 alkalmazott	
1876	29 mester	49 legény	32 inas

A legények 1674-ben jogot kaptak önálló legényláda készítésére, amit az igen jelentős legényvándorlás indokolt. A 18 kérelmező legény közül 13 külföldi és csak 3 soproni születésű. A legénykönyv adatai szerint 1674–1730 között 804 főből 531 a külföldi, 165 a magyarországi és 108 az ismeretlen helyről érkező legény. A külföldiek többsége a német nyelvterületről vándorolt ide és még beljebb az országba, ebből is a bajor származásúak emelkednek ki. Az iparművészeti kutatás ezzel is megerősítve látja azt, hogy a délnémet bútorstílus ebben az időszakban terjed Magyarországon. A magyarországi legények száma az 1820–30-as évektől fokozatosan növekszik, de csak 1879-re billen a javukra 57: 43%-os arányban.

A városi mesterek számának lassú emelkedése a céh zártságát mutatja. Az inasok fele vidéki származású. A XVIII. század második felében a Sopron [247](#)környéki falvakban, a megye mezővárosaiban is egyre több asztalos telepedett meg és hozott létre önálló vagy vegyes céheket. Ezek elsősorban a helyi ízlés és igények szerint dolgoztak, de egyben a városi stílusnak közvetítői is voltak. Jelentős szerepük volt a festett ládák, szekrények, mennyezetes ágyak előállításában. A festett díszítésekben elkülönülő műhelyeket ismerünk Csornáról, Kapuvárról, Süttörből. Létszámuk alakulásáról az iparkamarai jelentés táblázata ad tájékoztatást. A süttöri műhelyből kerültek ki az apróvirágosú ládák, sarokpadok, mennyezetes ágyak az 1850-es évektől a XIX. század végéig. Az utolsó mester, Bella Imre műhelyét a fertőszéplaki falumúzeumba szállítottuk, rendeztük be, azoknak a bútoroknak a közelébe, amelyek a műhelyből kerültek ki.

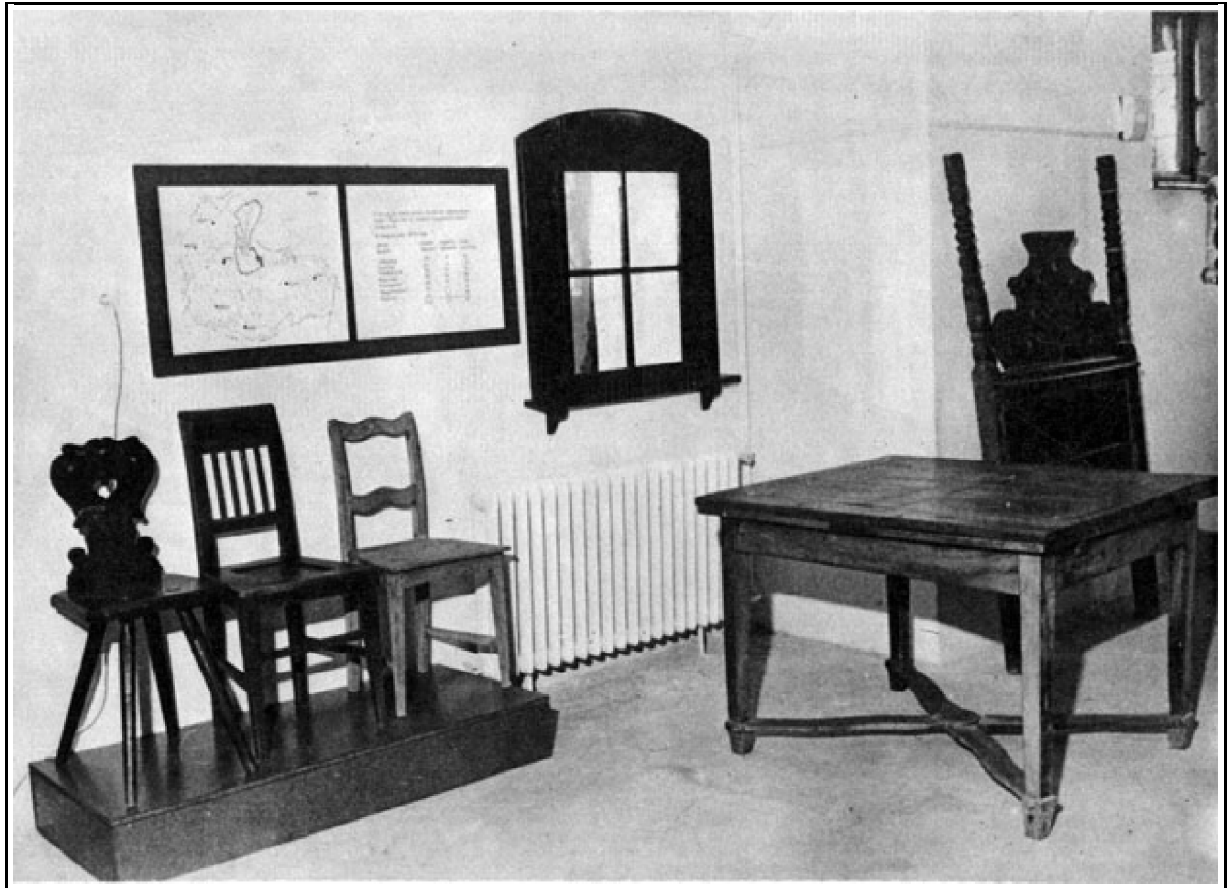

Az Aranyszarvas vendéglő cégére, XIX. század

248 Soproni asztalosműhely részlete, XIX. század

249Asztalos termékek, XIX. század

250Esztergályos termékek, rokka, mozsarak, kulacsok, pipaszárak, mennyezetes ágyak levágott oszlopai, XIX. század második fele

251 Bognárműhely részlete, XIX. század közepe

A kiállítótérben elkülönítve láthatunk bútordarabokat, széktípusokat, asztalosinas mintakönyvének kiterített lapjait 1848-ból. A zárt vitrinben gyűlésbe hívó tábla (könyvalak, melyben szétnyitva találjuk a mesterek névsorát), kisebb – mérőeszközök sorozata, intarziás polgári levélszekrényke, famintagyűjtemény, évszámos gyaluk láthatók. A homlokklapon pedig a XVIII. századi céhláda 252 munkajelenetének fotója: deszkametsző fűrészsel dolgozó két legény, ill. a parókás mester és legénye ünnepi öltözetben. Az asztalos műhelyrészlet gyalupaddal, szerszámpolcokkal, a profilos gyaluk sokaságával, fűrészekkel, vésőkkel igyekszik az asztalosok minőségi munkájának legfontosabb kellékeit a látogató elé tárni.

Az új bútorstílus egyre több munkát adott az *esztergályosoknak* is. A mennyezeteságyak oszlopai, a szekrények, ládák félgömb, pogácsa alakú lábai, a háztartások mozsarai, kulacsok, rokkák, pipaszárak, szipkák és a luxusnak számító sakk-készletek, billiárdgolyók is az ő kezük alól kerültek ki. Céhszabályzatokat 1686-ban kaptak a várostól, melyeket azután a XVIII. században a rohonciaknak és a németújváriaknak is mintául kölcsönöztek, de befolyásuk volt a kőszegi mesterek körében is. A XVIII. század első felében a sziléziai fatányérok importja és az Ágfalván készült kisebb kerek (rokkakerék), valamint a dohányárusoknál is megjelenő esztergályozott pipaszárak vezettek jogköri csatározásokhoz.

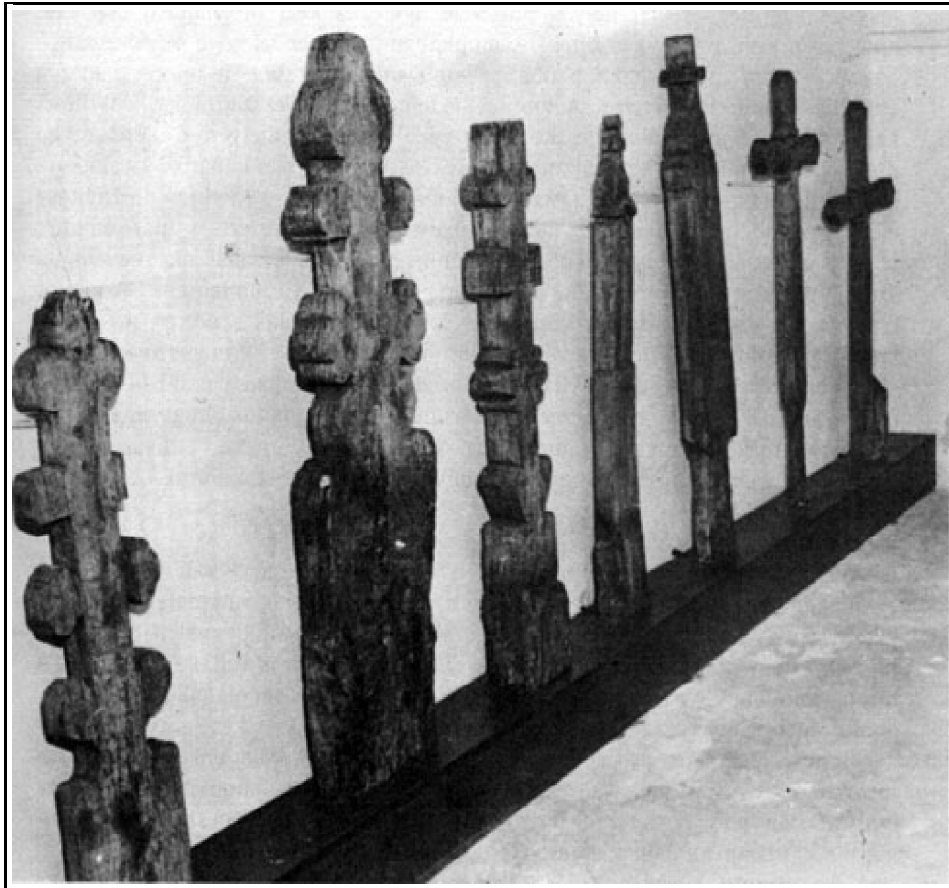
1769-ben a szokásos készítmények körén túl megemlíti az összeírás, hogy ezüst és arany tárgyak megmunkálásával is foglalkozhatnak. A céhpecsétben látható karcsú sakkfigurák is inkább fémből, mint fából valókat ábrázolnak. Így érthető, hogy a vitrinben kiállított kis sárgaréz rokka remekként készült,

került megőrzésre. Kiemelkedő gyártmányuk volt a kerekesrokka, amely városon és falun egyaránt a len, kender és gyapjú fonásának volt az eszköze. 1848-ban nyolc mester dolgozott a városban, évente 800 rokkát készítettek. 1876-ban azonban már csak három mester végezte a munkáját Sopronban, ami a mozsarak, tekegolyók és bábuk, bútordíszek, szipkák, pipaszárak, esetleg bognárok kerékagy igényeinek kielégítésére terjedt ki.

Vidéken általában a mezővárosokban, vagy földesúri kastély székhelyén egy-két mestert ismerünk. Számuk a megyében 1876-ban mindössze 13 mester, 2 segéd és 6 inas.

Az *esztergályos műhelyrészlet* Mihályiból került a múzeumba 1954-ben, többszáz szerszámmal, félkész és készterméssel együtt Pap István alapította a műhelyt 1856-ban, három generáció szolgálta a Döri báró kastélyát, valamint a falu és környéke lakosságát. Ezt bizonyítják az éveken át vezetett számadások, megnevezve a készítményeket is. A szerszámok között a legfontosabbak a rokka, a mozsár, pipaszár készítésének vésői, kotrói, fúrói. Azonban teljes készletet találtunk a réz, csont és gyöngyház megmunkálására szolgáló szerszámokból is. Azt mondhatjuk tehát, hogy kiválóan felszerelt, akár városi igényeket is kielégítő műhely mesterének hagyatékát ismerhettük meg egy rábaközi faluban.

A *bognárok* többnyire a kovácsokkal közösen alakítottak céhet, tekintve, hogy a kocsi, szekér és alkatrészei mindkét szakma munkáját megkívánta. A bevezetőből tudjuk, hogy az első összeírásban a 32 szakma képviselői között három bognárt és egy kocsigyártót is találunk. Céhet azonban csak 1577-ben alakítottak, nyilván előnyök biztosítása érdekében. A növekvő munkát végző legények 1641-ben nyertek szabályzatokat a várostól, a munkaidőt és a bérezést [253](#) is rögzítették. 1769-ben *Wagner*, azaz kocsigyártó néven tíz mester tevékenykedett a városban, a szokásos készítményeken túl „Perontsch und Charaten” azaz félig vagy egészen fedett hintó is jogkörükbe tartozik. 1812-ben a kovácsokkal együttesen tiltakoztak két vaskereskedő importja miatt, mert azok Stájerországból kocsikat és egyéb bognármunkákat hoztak és árusítottak a városban. 1847-ben a soproni ipari és mezőgazdasági kiállításon a gazdasági munkában használatos kocsik mellett hintókat is bemutatnak, de a mesterek száma ekkor már csak négy.

Kapuvári és vitnyédi sírkeresztek, XIX. század második fele

A legények szálláskönyvének adatait csak az 1812–1888 közötti időből ismerjük, számuk összesen 497 fő. Ebből 30 volt bizonyosan külföldi, a nagy többség magyarországi származású volt. Az inasfelvételi könyvek arról is tanúskodnak, hogy a három évre felvett ifjak többsége a megye falvaiban ²⁵⁴született. A nevelőközpontból kirajzó legények a kötelező vándorlás után részben a XVII. század óta működő mezővárosi céhekben kerültek felvételre, vagy pedig a kisebb falvakban mint vidéki mesterek dolgoztak. A legfontosabb munkájuk a már említett szekerek elkészítésén és azok javításán túl, a szánok, jármok, boronakeretek, nagygereblyék, létrák, szerszámnyelek, gyermekszánok, kaszaüllő-székek, néha a disznóólak-hidasok, de még a temetői fejfák, díszes keresztek is készültek kívánság szerint.

A *bognár műhely* 1971-ben került a múzeumba Újkérről. A kb. 4×4 méteres helyiségben még eredeti helyén állt a lendkerekes kézi meghajtású eszterga, amelyen a kerékagyak készültek. A munkában a mester felesége segédkezett, ő hajtotta, hozta mozgásba a padba befogott munkadarabot, a mester pedig a vésőkkel alakította méretre. A munka legfontosabb szakaszairól keskenyfilmet készítettünk. Fontos munkaeszköz a kerékállítószék, amelyen a kerékagyba illesztették a küllőket, talpalták meg a kereket. A műhelyben látható vasalatlanszékér alkatrészeit a véletlen játszotta a múzeum kezére, a kiállítás megnyitása előtti hónapokban, szinte az utolsó pillanatban. Kapuvárott a már említett varróasszonynál további ingeket kerestünk, nyakazást rendeltünk régi minta szerint, amikor a vő megszólalt, „Szekér nem kell? De vasalatlan ám” A módos gazda 1946-ban Mihályiban készíttetett egy hosszúoldalas szekeret, aminek a

vasalására már nem került sor. A padlásán rejtették el a termelészövetkezetek első szervezése idején, ahol évtizedekig őrizték, mint emléket, majd beleesett a szű. Örömmel hoztuk a szekeret a múzeumba, bár sajnáltuk, hogy egyik első (kisebb) kereke hiányzott, amiből az 1970 körüli „népies” divat szerint valamelyik városi lakásban, vagy balatoni villában csillárt alakítottak.

255A szárazmalom őrlőszéke, XIX. század közepe.

1994. XLVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Domonkos Ottó: Kézművesség – népművészet (A Soproni Múzeum állandó néprajzi kiállítása) III. rész / 4. Alagsor / 6. Ácsok

6. Ácsok

Az ácsok és molnárok munkája a középkorban nem vált el mereven egymástól. A gerendákból rótt építmények, gerendázatok, mennyezetek, tetőzetek készítéséhez, malomépítéshez értettek. Városokban, várak mellett, földesúri birtokközpontokban telepedtek meg, de szélesebb körben is vállaltak munkát. A falusi templomok tetőzete, a toronysisakok formálása, haranglábak építése nagy gyakorlatot és biztos statikai ismereteket kívántak.

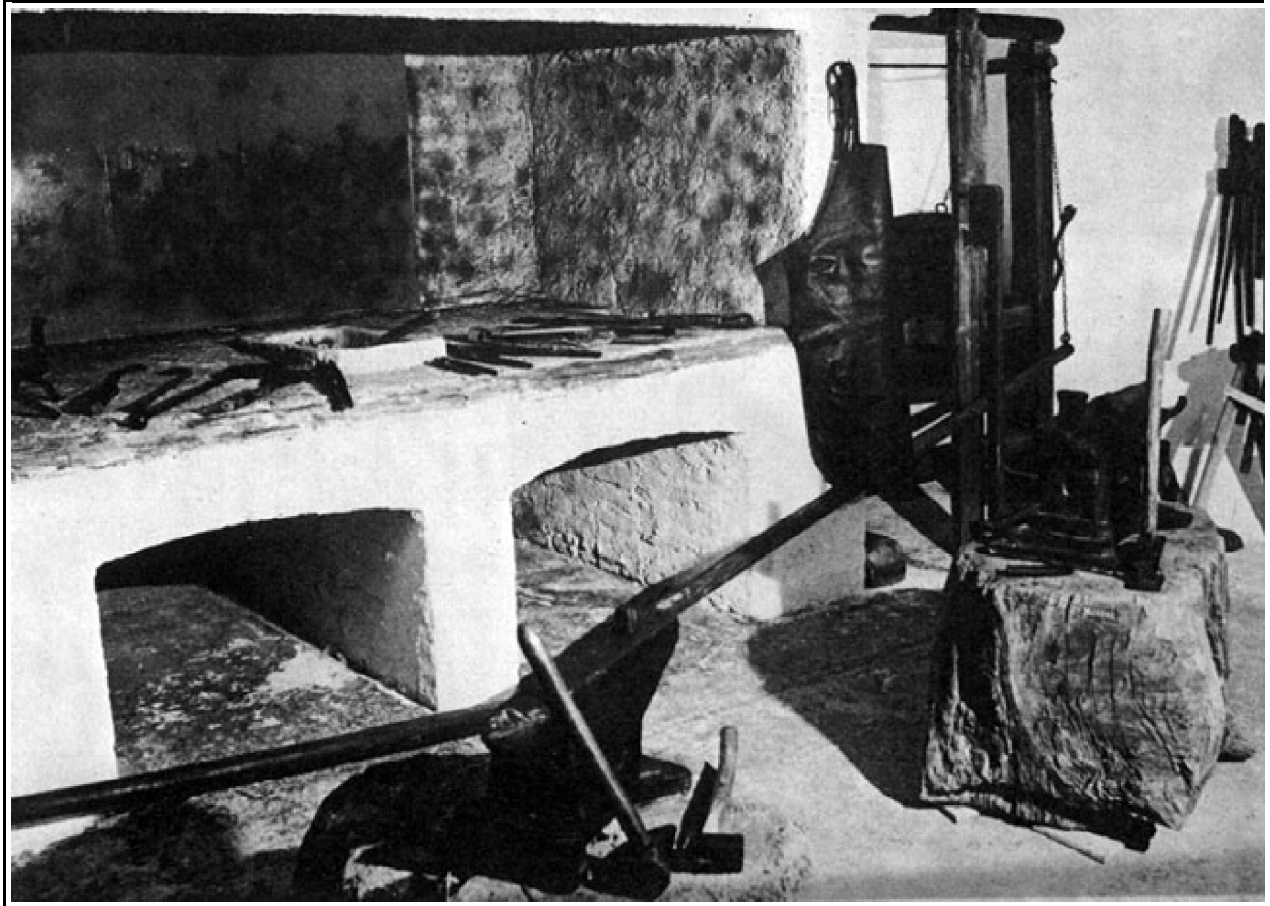
Sopron megyében ácscehet csak Sopronban (1543), valamint az Esterházy-birtokokon Kismartonban (1633) és Nyéken (1755) találunk. Felügyeletük nyilván nagyobb körzetekre terjedt ki, mint ahogy működési körük is. A mesterek száma általában alacsony, de más iparágaktól eltérően legényeik és inasok száma a szokásost meghaladó volt. A vállalkozásban végzett munka szükségletei szerint még kiségitőket is vettek fel, akik rendszerint a megrendelő rokonságából kerültek ki a megye falvaiban. A Kisalföld népi építészetének fontos mesterei voltak az ácsok, hiszen a mestergerendák díszei, rozettái, virágzásuk 3–4 jeles központ működését bizonyítják a XIX. században. Így ismertük meg a csornai, kapuvári vegyes illetve egyesült céhek ács és asztalos [256](#)mestereit, vállalkozóit, a környező falvakból származó inasok szegődtetését és felszabadítását. E kései céhes adatok nagyban hozzájárultak a Rábaköz népi építésze XIX. századközepe megújulásának ismeretéhez.

A folyosó két hosszanti falán, a soproni Balfi utcából kibontott 1637-es évszámú mestergerenda, egy 1641-es töredéke, faragott kiskapu Csornáról (1824), valamint a vitnyédi temetőből származó keményfa sírkeresztek tesznek bizonyosságot munkájukról. Érdemes megemlíteni, hogy a XVII. századi emlékekből a Fő tér 5. szám alatt, a Fabricius-ház polgárlakás-rekonstrukciójának első emeleti mennyezete, a Fövényverem 3. szám alatt feltárt jezsuita iskola egyik tantermének mennyezete, valamint a Balfi utca 16. számú ún. Stubenvoll-ház utcai szobájának mennyezete (1663) faragott rozettáival, élszedett, profilos gerendázatának hosszanti faragásai dicsérik az ácsok kiváló munkáját. Az utóbbi házban bormérést alakítottak ki az egykori lakószobából, így most egész éven át nagyszámú közönség csodálhatja meg a nagyszerű műemléki együttest.

1994. XLVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Domonkos Ottó: Kézművesség – népművészet (A Soproni Múzeum állandó néprajzi kiállítása) III. rész / 4. Alagsor / 7. Kőfaragók

7. Kőfaragók

Sopron középkori építészetének emlékei jelentős helyi kőszobrászat, kőfaragó-műhely létezését bizonyítják. A kőművesek és kőfaragók együttes céhe 1613-ban alakult a városban. A barokk művészet kiemelkedő emlékei a templomi és temetői sírkövek sokasága. Ezek tervszerű mentése az 1910-es években történt, amikor a régi evangélikus temető felszámolása során az Erzsébet utca – Lenkei utca helyén volt temető legszebb XVII–XVIII. századi síremlékeit a múzeumkert falában helyezték el, összesen 39 darabot. Másrészt a Szent Mihály templom régi lutheránus kriptáinak fedőlapjait és síremlékeit a jezsuiták 1702-ben eltávolították, részben a templom külső lábátát vették körül vele. A 24 darabból 1898-ban már csak 17-et talált meg a kutatás, amelyből a múzeum alagsorába pedig csak 14 került 1913-ban. Ezek XVI–XVII. századi magas színvonalú emlékei a kornak. Azt a kőműves és kőfaragó gyakorlatot, amely ezek mögött a kiemelkedő példányok mögött állt, az egész város műemléki együttese jeleníti meg számunkra.

257 Kovács-lakatosműhely részlete, XIX. század

1994. XLVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Domonkos Ottó: Kézművesség – népművészet (A Soproni Múzeum állandó néprajzi kiállítása) III. rész / 4. Alagsor / 8. Molnárok

8. Molnárok

A valamikori nyári villa hatalmas konyhahelyisége kínálta a lehetőséget, hogy az 1968 óta múzeumban lévő szárazmalmot végre felépítsük, rekonstruáljuk. A járgányos, lóhajtású darálómalom Csapodról származik, a XIX. század közepén épült. A kerengője nyitott tetőszerkezet alatt állt, az őrlőszék pedig kicsiny kamrában volt elhelyezve. A fa fogaskerekekre a pajtában találtunk rá, főtengelye azonban már régen elpusztult fűtőanyagként.

A rekonstrukciót Balázs György és Kücsán József néprajzos kollegák végezték. A főtengely pótlására egy száztíz éves tölgyfa törzsét használtuk fel, amely a kapuvári erdészet területéről került kivágásra. A szárazmalmok a vízben 258szegényebb csornai járásban terjedtek el számottevően, ezek liszt őrlésére is alkalmasak voltak. Másutt azonban az állattartás igényeinek megfelelően az árpa, kukorica darálására szolgáltak.

Sopronban az első *szélmalmot* 1503-ban említik a Bécsi dombon, emléké a „Szélmalomkapu” (1513), a

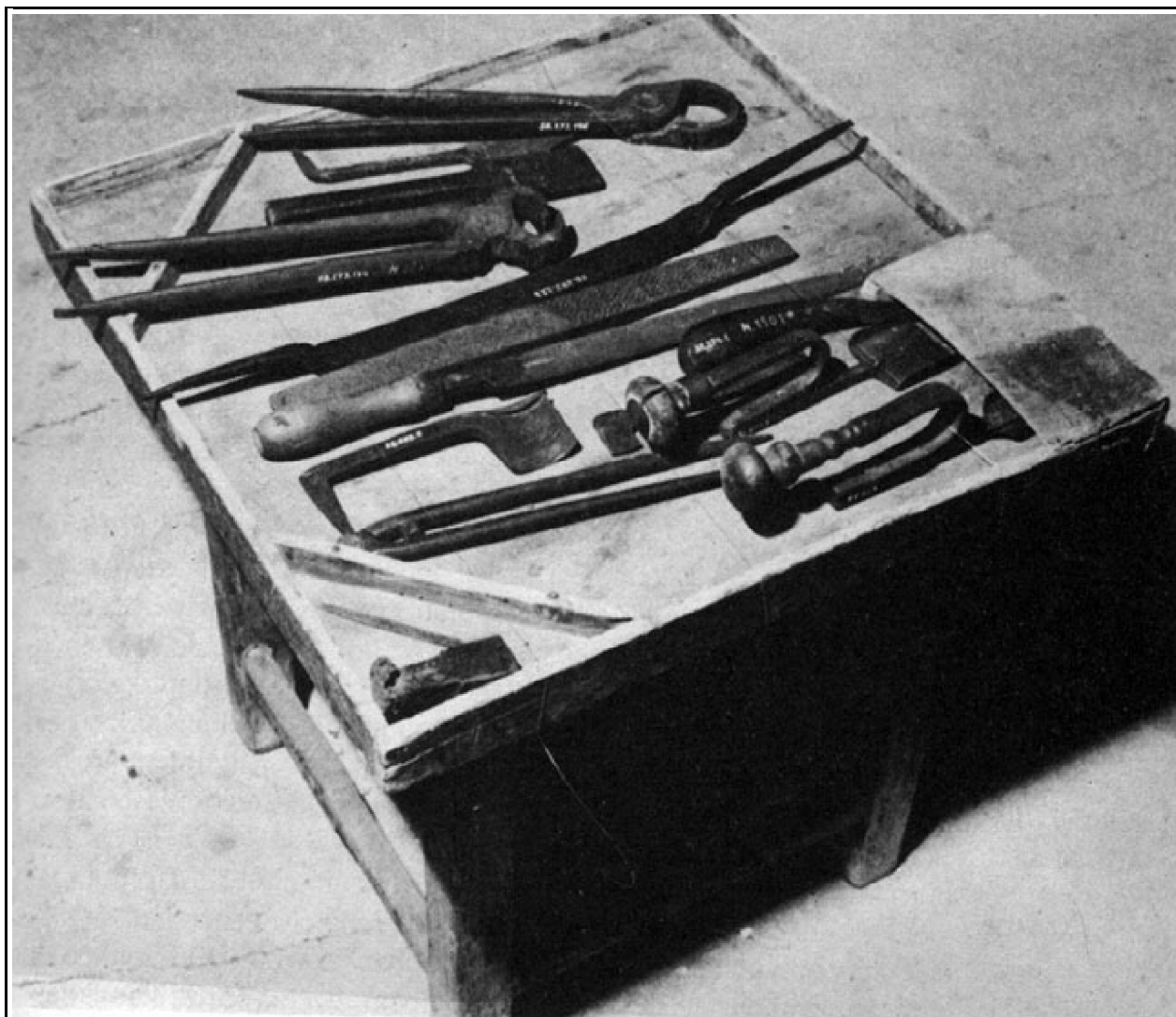

Szélmalom utca pedig napjainkig őrzi. A XIX. század közepének szélmalom-építési kísérletei Sopronban is nyomot hagytak. Három soproni és négy megyebeli szélmalmot ismerünk az 1876-os iparkamarai jelentésből. A gőzmalmok megjelenése pecsételte meg a sorsukat.

Megyénk területén a középkor óta a *vízimalmok* sokasága végezte a gabona őrlését. A legkorábbi molnár cég Sopronban alakult 1595-ben. Többek között kötelességük volt a vesztőhely építményeinek a karbantartása is, tehát ácsmunkát kellett végezniök. Sopron vármegye hatósága a Rába-menti molnároknak adott közös szabályzatokat 1623-ban. Az Esterházyak birtokszervező munkája eredményeként alakultak a rábaközi (1641), a répcei molnárok (1641) folyószakaszra kiterjedő testületei. Ezeket követte a fraknói (1653), a nyéki (1659), a kismartoni és locsmáncsi (1701, 1702) uradalmak molnárainak cégbe szervezése. Többhelyütt sok gondot okozott a vízhozam alacsony szintje, ill. az áradások vízbősége. Ezért a malmok jelentős száma malomcsatornákat épített, amelyeken a kevés vizet is gazdaságosan lehetett a felülcsapós kerekre vezetni. A bővizű patakokon, folyókon az alulcsapós vízikerekeket alkalmazták. Sopronban a Rákpatak és az Ikvapatak adta a lehetőséget vízimalmok és fűrészmalom használatára. E két kevés vízű patakon mégis 17 malom végezte az őrlést a XVIII–XIX. század folyamán, amint erről Horváth Zoltán monográfiája kiváló képet ad, de nem csak a malom munkájáról, hanem a malomtulajdonos családok összefonódásáról, társadalmi helyzetéről is.

A gőzmalom építése a XIX. század közepével indult, 1876-ban már tíz működött a megyében és tette fokozatosan feleslegessé, illetve sok helyütt degradálta darálókká, az egykori lisztelő malmokat.

Külön is nagyszerűnek tartjuk a szárazmalom őrlőszékének homlokklapi díszítését. Indás virágszalagok, életfák, a korszából kinövő virágcsokrok, mind a Rábaköz népművészetének egységes ízlését fejezik ki nagyon finom kivitelben. A vitrinben a malomtípusokról kapunk képet, de ott látható a soproni molnárok 1678-as ónkannája, legények ónkupája az 1808-as évből. A Rába menti Vág (1810) és Árpás (1777) mesterei bizonyáglevelének keretelése a molnár munka szerszámait, az őrlőszéket ábrázolja. Itt látható a három soproni szélmalom (1841, 1850, 1856) alaprajza és metszete, az egykori építési engedélyek mellékletei.

259A patkolóasztal szeszámái, XIX. század közepe

1994. XLVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Domonkos Ottó: Kézművesség – népművészet (A Soproni Múzeum állandó néprajzi kiállítása) III. rész / 4. Alagsor / 8. Kovácsok és lakatosok

8. Kovácsok és lakatosok

A műhely felszerelése az 1913-ban megnyílt állandó kiállítás együttese. Gazdag szerszámkészlete a kovács- és a lakatosmunkák végzésére szolgált. A kétszemélyes kohó jobb oldali ún. legyezős, a baloldali pedig a cylinder fűjtatóval 260 működik. Az első a középkor óta használatos típus, a másik kevesebb helyet foglal, talán a XVIII. század óta terjedt el. Mindkettőnek a teste vastag bőrrel behúzott fa-, ill. fémváz, fűjtatását lábbal végezték a talpalók segítségével. A rendkívül sokféle profilos kalapács és üllőbetét épület, kerítés és egyéb dísz tárgy készítésére volt használatos, akárcsak a fogók sokasága. A patkolóasztalon patafaragók és fogók, szögvágók, szöghúzó és természetesen a szükséges kalapácsok szolgálták a lovak, majd később a

tehenek patkolását. A fúrógép a lakatosmunkák nélkülözhetetlen szerszáma a XIX. században.

Az Árpád-kor szolgálófalvai a királyi várak és városok közelében működtek, Sopron közelében is volt egy „Kovácsi” nevű falu, amely a XIII. században elpusztult. A város kovácsai a XV. században a „Krisztus teste” vallásos céh oltárát tartották fenn a Szent Mihály templomban. E „testvérület”-hez (*Fraternitas*) alakult azután a kovácsok céhe 1514-ben. A kovácsok közül azok, akik a lovak patkolásával is foglalkoztak, egyben azok gyógyításához is kellett érteniük. Ez elnevezésükben – a „Hufschmied”, „gyógykovács” „patkolókovács” – jutott kifejezésre. Közelünkben a fertőrákosi mezővárosban (a győri püspök birtoka a XIII. század óta) alakult gyógykovács céh 1678-ban. A gyógyítás rendszeres oktatását állami tanfolyamokon tették szervezetté a XVIII. század végén, sőt a végzett kovácsok egy-egy körzet felügyelőivé is váltak. Tudjuk jól, hogy rugós lovak „megszelidítését” az ún. orrpipával érték el patkolás közben, de a teheneket kalodába kellett terelni. Ez gerenda szerkezetű állványzat volt, amelyben a beállított állat hasa alatt két erős gurnit vezettek át, hajtókaros henger segítségével a levegőbe emelték. Az így tehetetlenné vált tehen vagy ökör hasított körmét félpatkóval (tehenpatkó) tudták ellátni. Ez a rendszeresen járómba fogott állatoknál volt fontos, mert a köves utakon, a nagy teher húzása közben koptak a körmei, patája, ami patkó nélkül hamarosan lesántította volna őket. Ilyen patkolókaloda képét mutatja fotó a folyosón lévő vitrinben, a patkolás egyes fázisaival együtt.

A vitrinben a lakatosok remekmunkáiból láthatunk több darabot is, komplikált, kétkulcsos zárat, több csapónyelvvel ellátott pénzesládikát. A legremekebb a két ajtókopogtató, a XVII. században készült. Az egyikben a készítőmester nevét szimbolizáló „Pelikán”-fej is látható. Ezek a városi kapuknak nemcsak kopogtatói, de egyben díszei is voltak.

261 Ajtókopogtató, XVII. század közepe

A falvak életének nélkülözhetetlen tartozéka volt a kovácsműhely, amelyet vagy maga a falu, vagy földesura építtetett és fogadott hozzá komenciós kovácsot, akit éves szerződéssel alkalmaztak. A mezőgazdasági termelés növekedésével, a jobbágyfelszabadítást követő árutermelés bővülése magával hozta a falusi kovácsok számának az emelkedését is. 1876-ban a megye 214 falujában 369 műhely működött, mindössze a 17 legkisebb falunak nem volt kovácsa. Az árszabások jól mutatják a legfontosabb javítási munkákat, mint amilyen az ekevasak, csoroszlyák élezése, a szekér alkatrészeinek vasalása stb. A mezőgazdasági újításoknak is közvetítői, vagy éppen feltalálói is kerültek ki soraikból, 262 mint pl. a cenki Bokor Nándor, aki ekéjével, vetőgépevel díjakat is nyert a mezőgazdasági kiállításokon. A kovácsműhelyek

munkája, a vasak forrasztásánál szerteszét röpködő szikrák, a gyermekek számára nagy élményt jelentettek.

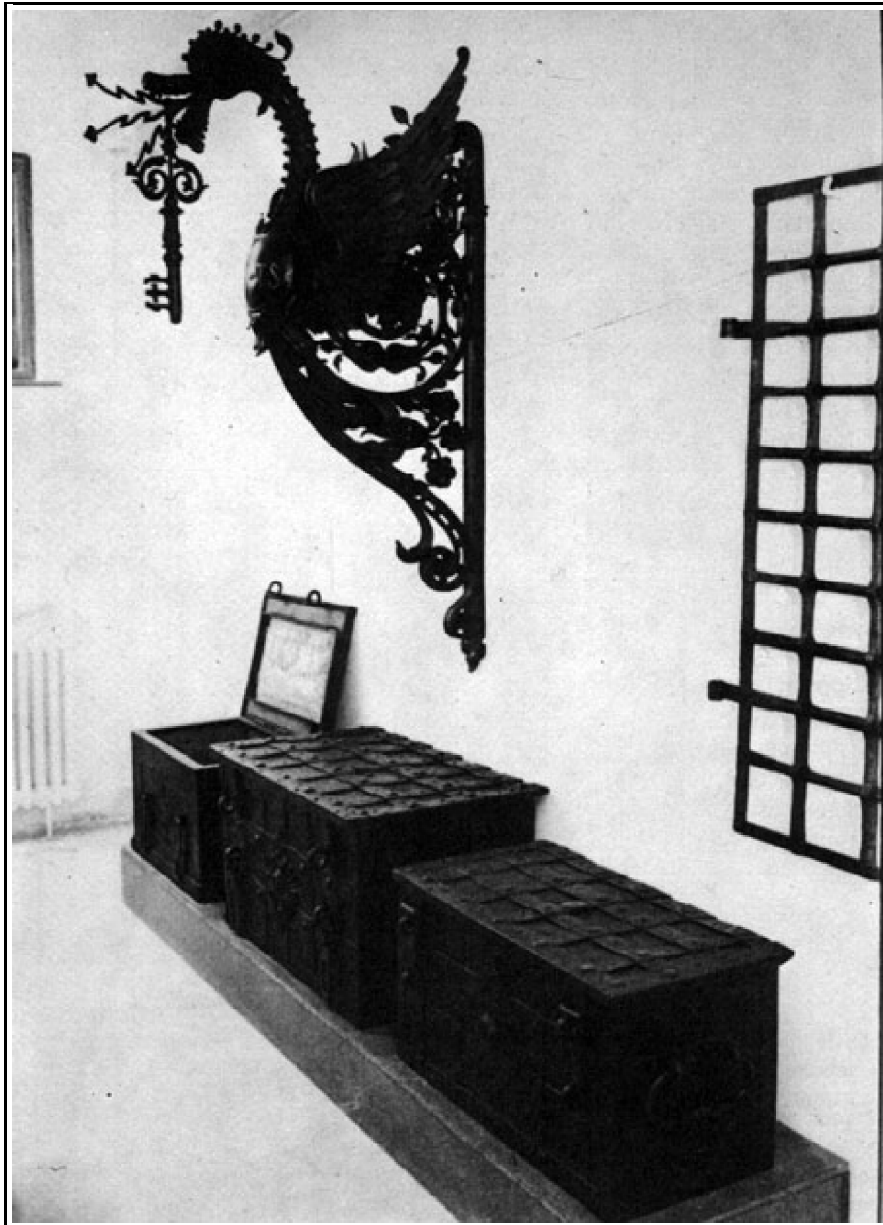
A folyosó végében lakatosmunkák sorakoznak (ládák, rácsok), illetve cégérek lógnak a magasból. A kovácsok cégére Fertőrákosról való, amely a különböző gyógypatkó-típusokból van összeállítva. A hatalmas sárkány még az 1960 körüli időben is a Rákóczi utcát díszítette, a híres-neves Lakits Mihály műhelyét hirdetve az 1910-es évek óta. A kovácsolt vaskeresztek templomtoronyra valók. A szép sírkeresztet (1849) a leszármazottak vitték haza és őrizték a kamrában még az 1950-es években.

A lépcső felé haladva, a keresztfolyosón nagyobb méretű kovácsoltvas kapuk vannak a falhoz rögzítve, ill. egy 1788-ból származó díszes erkélyrács van felfüggesztve.

A kiállítás végére érve nem csak azt mondhatjuk el, hogy összesen 2500 tárgy nyújtott tanulságos sétát a múzeumban, hanem meggyőződhetünk róla, hogy a kézművesek a város és a falu tárgyi kultúrájának alakításában rendkívül fontos szerepet játszottak évszázadokon át.

Asztalos, bogsnár 1876-ban

<i>Járás</i>	<i>Falvak sz.</i>	<i>asztalos</i>			<i>bogsnár</i>		
		<i>mester</i>	<i>legény</i>	<i>inas</i>	<i>m.</i>	<i>l.</i>	<i>i.</i>
Csepregi	44	33	8	10	22	13	3
Csornai	28	32	9	8	28	17	11
F. Pulyai	42	40	14	12	35	12	15
Kapuvári	36	38	14	16	34	15	14
Kismartoni	26	44	15	19	22	17	13
Nagymartoni	19	22	11	10	15	6	8
Soproni	36	43	22	16	33	17	17
	231	252	93	91	189	97	81
Sopron város		29	49	32	4	7	6
Kismarton város					3	4	
Ruszt város					1	1	–
					197	109	89
Soproni kocsigyár					1	12	2

263 Leveles-pénzesládák, XVIII–XIX. század. Lakics Mihály lakatos cégére

264 Vízi-, száraz-, szél- és gőzmalom 1876-ban

<i>Járás</i>	<i>vízimalnár</i>			<i>szárazmalnár</i>		
	<i>mester</i>	<i>legény</i>	<i>inas</i>	<i>m.</i>	<i>l.</i>	<i>i.</i>
Csepregi	25	25	6	–	–	–
Csornai	1	–	1	13	1	
F. Pulyai	33	23	12	–	–	–

Kapuvári	17	31	9	7		–
Kismartoni	23	19	7	–	–	–
Nagymartoni	33	24	9	–	–	–
Soproni	53	36	17	–	–	–
	185	158	61	20	1	–
Sopron város	4	3	–	2	–	–
Kismarton v.	2	2	2		–	–
	191	163	63	22	–	–

<i>Járás</i>		<i>gőzmalom</i>		<i>szélmalom</i>		
				<i>m.</i>	<i>l.</i>	<i>i.</i>
Csepregi	1	–	–	1	–	–
Csornai	2	2	–	1	–	–
Kapuvári	–	–	–	1		–
F. Pulyai	–	–	–	1	1	–
Kismartoni	2	2	–	–	–	–
Nagymartoni	1	1	–	–	–	–
Sopron város	3	4	1	3	1	–
Kismarton v.	1	–	–	–	–	–
	10	9	1	7	2	–

Kovács, lakatos 1876-ban

<i>Járás</i>	<i>falvak sz.</i>	<i>kovács</i>			<i>lakatos</i>		
		<i>mester</i>	<i>legény</i>	<i>inas</i>	<i>m.</i>	<i>l.</i>	<i>i.</i>
Csepregi	44	54	36	20	9	3	3
Csornai	28	48	33	33	4	3	3
F. Pulyai	42	67	46	31	7	4	3
Kapuvári	36	62	45	36	8	5	7
Kismartoni	26	44	35	24	8	3	6
Nagymartoni	19	30	20	13	7	4	2
Soproni	36	64	43	39	10	5	8
	231	369	258	196	53	27	32
265 Sopron város		9	15	6	15	21	26
Kismarton város		3	5	2	2	4	2
Ruszt város		2	1	1	2	2	1

(A fotókat Adorján Attila készítette.)

1994. XLVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Domonkos Ottó: Kézművesség – népművészet (A Soproni Múzeum állandó néprajzi kiállítása) III. rész / Ajánló bibliográfia

Ajánló bibliográfia

1. Csatkai Endre: Sopron város és a soproni járás műemléki topográfiája. Bp., 1953.
2. Csatkai Endre irodalmi munkássága. A bibliográfiát összeállította Környei Attila. Soproni Szemle 1971, 66–75, 145–165.
3. Domonkos Ottó: Ár- és bérlimitációk Sopron városban és Sopron megyében (XVI–XIX. század). Budapest, 1980. (Előmunkálatok a Magyarság Néprajzához. 8.)
4. Domonkos Ottó–Nagybákay Péter. Magyarország kézművesipar-történetének válogatott bibliográfiája. Bp., 1992.
5. Lászlóffy Waldemár (szerk.): A Fertő-táj bibliográfiája. Győr, 1972.
6. Házi Jenő: Sopron sz. kir. város története. Oklevéltár 1. rész 1–7; II. rész 1–6. Sopron, 1921–1943.
7. Házi Jenő: Soproni polgárcsaládok 1535–1848. Bp., 1982, 1–2 kötet.
8. Horváth Terézia: Kapuvár népviselete. Néprajzi Közlemények XVI–XVII. évf. Bp., 1992.
9. Horváth Zoltán: A jobbágyság alkonya Sopron vármegyében Bp., 1976.
10. Horváth Zoltán: A soproni és a sopronbánfalvi molnárcsaládok és malmaik története (1767–1950). Sopron, 1993.
11. Kücsán József: A fertőszéplaki falumúzeum TKM. Bp.
12. Domonkos O.–Nagybákay Péter (szerk.): Magyar Néprajz III. Kézművesség. Bp., 1991. Bibliográfiával.
13. Magyar Műemlékvédelem 1973–74. Bp., 1977 OMF Kiadv. 8.
14. Mollay Károly irodalmi munkássága 1937-től. Összeállította a szerző. Soproni Szemle 1993, 403–422.
15. Winkler Elemér: A soproni céhek története a XV–XIX. században. Sopron, 1921.

1994. XLVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Mollay Károly: A Kovácsok utcájának topográfiája (Várkerület 3–37. számú telkek) (1379–1536)

266 Mollay Károly: A Kovácsok utcájának topográfiája
(Várkerület 3–37. számú telkek)
(1379–1536)

1994. XLVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Mollay Károly: A Kovácsok utcájának topográfiája (Várkerület 3–37. számú telkek) (1379–1536) / Bevezetés

Bevezetés

1. 1440. jún. 26-án Moser Osvát polgármester 19 ácsnak 20–20 dénár napibért fizet ki, *vmb das sj̄ aj̄ heuser haben helfen prechen in der Smidgassen*. Ugyanaz nap és a rákövetkező hétfőn 7 kőművesnek 20–20 dénár napibért utal ki, *die da haben gearbeitt an den heusern niderzeprechen*; hétfőn még egy napszamos, *der in hat geholfen*, is kapott 16 dénár napibért (II/3: 265). A dolog sürgős lehetett, hiszen jún. 26-a 1440-ben vasárnapra esett, vasárnap pedig a polgármester számadáskönyve szerint a folyó erődítési munkákon nem dolgoztak. A sürgősséget egyrészt a háborús helyzet, másrészt a lebontandó házak topográfiai helyzete indokolta.

1440. jún. 3-a óta a belvárosban, a várostorony melletti első házban (ma a városháza van a helyén) tartózkodott a csecsemő V. László király, akit a székesfehérvári koronázás (máj. 15.) után a soproni származású Kottanner Jánosné, korábban Székeles Péter soproni polgármester özvegye, menekített I. Ulászló ellenkirály elől a városba. Sopronban ekkor Erzsébet özvegy királyné elsőfokú unokatestvére, Cillei Ulrik gróf által kinevezett Flednitzer Kristóf volt a városkapitány: ugyancsak Erzsébet felkérésére ápr. 10-e óta sógora, Frigyes osztrák főherceg (febr. 2-a óta választott német király, 1452-től III. Frigyes néven német-római császár) lett a kis V. László gyámja. Amikor a soproni városi tanács az említett házakat lebontatta, I. Ulászló már Budán volt, sőt jún. 29-re Budára országgyűlést hívott össze. Félő volt tehát, hogy az Ulászló-párt esetleg majd Sopront is veszélyezteti, hiszen Sopronban is voltak hívei: a negyedik fertályban lakott Seres Tamás, a város magyar származású másodnótáriusa, ő szöktette meg Thallóczi Matkó dalmát és horvát-szlavón bánt, az Ulászló-párt egyik vezetőjét, akit Erzsébet királyné Szönyben elfogatott és ideiglenesen Sopronban, Seres Tamás házában őriztetett. Seres Tamás és Thallóczi Matkó egy hónappal az említett házak lebontása előtt menekült el a városból.¹⁽¹⁾ Seres Tamás testvére, Seres Mihály káplán, a Szt. György-kápolna főoltára Hohensinner-alapítványának javadalmasa, emiatt veszteti el javadalmát, újabbat pedig csak 1459-ben tud majd szerezni (SSz. 1989, 26).

Az említett házak, szám szerint három, a várárok partján, az Erőkapu felőli csapóhíd mellett álltak (ma ez a Várkerület 16–30. számú házak előtti járda és úttest, a mai házak az egykori várárookra települtek). Számukat onnan tudjuk, hogy az 1440. ápr. 25 jún. 2-a között készült adójegyzékben a második fertály **267**elején ez a három ház már nem szerepel (II/3: 206).²⁽²⁾ A csapóhídról első adatunk 1392-ből való, amikor Enderl Vince halász és felesége az első fertálybeli Ógabonaterhez tartozó, a csapóhíd közelében létesült, ún. „alsó” halfiaztatójuk felét, *die gelegen ist bey der slachpruk und hinter puter petrein*, zálogul lekötik (I/1: 239). Ez az „alsó” halfiaztató az Újteleki utca és az Ógabona tér találkozási táján volt, még pedig az 1390-től az 1410-es évekig adatulható Puter Péter belvárosi kereskedő főtéri házának magasságában (II/1: 2; II/2: 293; II/1: 13; II/6: 36). A csapóhídról másodszor 1432-ben olvasunk, amikor a polgármester a városfal állagmegóvásáért, *von den bestand der maur bey der slagbruken vnd bey dem*

Alten pekchen az auf dem statgraben, öt dénárfontot fizet ki (II/3: 7). Alt Miklós pékmester házat az 1410-es évektől kezdve adathatjuk, ugyanúgy a másik két házat is (II/6: 83; II/2: 320, 350, 358, II/6: 134, II/2: 403, II/6: 95; II/2: 420; II/6: 120; II/3: 20, 29, 36, 43, 49, 66, 92). Alt Miklós háza a három ház közül a középső volt (ma a Várkerület 20–24 sz. házak előtt), azaz az összeírás szempontjából a második fertály második háza: felső, azaz a [268](#) várostoronyhoz képest távolabbi szomszédjáié, azaz 1432-ben Puffer Miklós parasztpéké, volt a második fertály első háza, alsó, azaz a várostoronyhoz képest közelebbi szomszédjáié, azaz 1432-ben János íjgyártóé, volt az összeírásokban a második fertály harmadik háza.

Várkerület 3–7. szám (Németh Ferenc felvétele)

Az 1424. évi adójegyzékben e három házat követően a Kovácsok utcájában az ún. „felső” fürdőházig még nyolc házat írnak össze (ma: a Várkerület 5–19. sz. telkek; a 3. sz. telkek csak az 1480-as évek végén épültek be, az 1. sz. telkek az egész középkorban beépítetlen háztelek maradtak). Ezen az alapon megállapítható, hogy a fenti három háznak az 1379. évi házösszeírásban megfelelnek: a magyar *Ziget* 1/2 haus^{[3\(3\)](#)}; a magyar *Andre Ders*^{[4\(4\)](#)} *cholbel*, azaz buzogánykészítő, I virtail és a magyar *Nikuschedrer*^{[5\(5\)](#)}, azaz tímár 1/2 haus (I/1: 186).

A belváros védelmi rendszeréhez tartozó várároknak a külvárosi szélére védelmi okokból nyilván nem építettek házakat. A fenti három ház bizonyára akkor került a várároknak szélére, amikor a Boldogasszony-kápolna is^{[6\(6\)](#)}, azaz amikor a soproniak az 1330-as években kiépítették a belváros végleges védelmi rendszerét: a háromszoros falgyűrűt és az azt körülvevő várárkot. Ennek a meglétét Károly Róbert király 1340. jan. 16-án oklevelében igazolta (I/1: 76). A három háznak tehát még az 1330-as évek előtt

kellett épülnie. Gömöri János 1986. évi leletmentő ásatása során a XIV. századnál korábbi edénytöredéket nem talált (SSz. 1993, 336).

2. 1379-ben tehát a három ház $1/2$, $1/4$, $1/2$ egységnyi.⁷⁽⁷⁾ A Várkerület 3–37. sz. telkeinek történetéből majd lehet következtetni a rajtuk álló házak területére, így az 1440-ben eltűnt három házra is. Ez a három ház az 1417. évi bordézsmajegyzékben (II/6: 83) is szerepel: ebből következtethető, hogy a második háznak ekkor már nagyobbnak kellett lennie, mint 1379-ben, hiszen a tulajdonoson kívül még öten, összesen $22 \frac{1}{2}$ akó bordézsmát róttak le, tehát a pincében legalább 225 akó bor fért el.⁸⁽⁸⁾ Az első házban 3 akó, a harmadikban 16 akó bordézsmát róttak le.

Az első ház 1417–1424. évi tulajdonosát nem ismerjük: Mátyás (*Mathes*) pék, aki itt 3 akó bordézsmát (1417) és 12 dénársolidus adót (1424) ró le, még nem volt polgár, hanem polgárjog nélküli lakó (*inguilinus*), aki 1426–1432-ig lakó a Várkerület 33. sz. alatt, még pedig egy-egy pékmesternél (II/2: 343; II/6: 26996, 122). A ház azonban bizonyára pékmesteré volt, akárcsak 1426–1434-ig: ekkor **Puffer Miklós parasztpéké** (*paurnpékch*), aki előzőleg volt lakó a Várkerület 33. sz. alatt (II/2: 322, 340). Az első házban bordézsmája 7 akó (1426), 5 akó (1429), 3 akó (1431), 10 akó (1433), itt tartja borát Dürrenscht Péter, a harmadik ház péklakója (1426: 1 akó bordézsmajegyzék), az első fertályból (II/2: 320) Ince halász (1431: 3 akó bordézsmajegyzék). *Puffer Miklós* adója $3 \frac{1}{2}$ arany (1432), 1433-ban a városi kölcsönbe 2 forintot kell adnia. – 1435–1440-ig a ház **Keresztély péké**: bordézsmája $5 \frac{1}{2}$ akó (1435), 5 akó (1436), $1 \frac{1}{2}$ akó (1438); itt rója le még a bordézsmáját Sperrer Tamás, a harmadik ház lakója (1436: $1/2$ akó). *Keresztély pék* adója 5 forint (1437), lakójáé, *Mager Iváné* 60 dénár, *similiter vinum*.

A második ház 1417–1440-ig **Alt Miklós péké**, aki talán Bécsújhelyről került Sopronba, mivel nővére ott János pék felesége volt (II/1: 78). 1425-ben mindenesetre már tekintélyes polgár: amikor febr. 19-én a városba érkező Perényi Miklós királyi főlovászmester meghozza a hírt Zsigmond király másnapi, húshagyókeddi érkezéséről, Alt Miklós már a belső tanács ellen fellázadt külvárosi polgárok egyik vezetője (II/1: 168).⁹⁽⁹⁾ A lázadás kivizsgálására 1425. dec. 9-én Sopronba jött Berzeviczi Péter királyi tárnokmester, aki 1426. jan. 31-i ítéletében Alt Miklóst is fej- és jószágvesztésben marasztalta el.¹⁰⁽¹⁰⁾ Amíg a tárnokmester és kísérete a városban tartózkodik, részben Alt Miklós látja el őket kenyérral, amiért 16 forintnyi adójából 12 forintot vonnak le (II/2: 341, 376). A fej- és jószágvesztést a király utóbb pénzbüntetésre változtatja, ami a lázadóknak elég komoly anyagi megterhelést jelentett (GerB. 7). Mindezek ellenére Alt Miklóst még 1426. ápr. 24-én bevásztják a külső tanácsba, majd még 1427-ben, 1430-ban és 1431-ben is (II/1: 164; GerB. 5, 7, 9; II/1: 169–170; II/2: 399), választják végrendeleti tanúnak (II/1: 32, 43, 40), bár nem tudott olvasni (I/3: 101). Öt szőlője volt ($1/2$ Wiederer-, $3/16$ Glaser-, $1/8$ - $1/8$ Steiner-, Harmler- és Dudles-), bordézsmája ennek megfelelően $6 \frac{1}{2}$ akó és 1 kúf, azaz 30 akó között van. Szántót is szerzett, ehhez pedig majort a Rózsák utcájában, ahol 1439-ben 2 kepe a gabonadézsmája (II/3: 114; II/1: 78).¹¹⁽¹¹⁾ A majorban két lovat is tartott (II/3: 119, 123). Adója 7 és 16 magyar aranyforint között mozgott. A házban rajta kívül csak Eisvogel András özvegye adózott ($1/2$ forint) 1437-ben, borát is ott tartja (1436: $1 \frac{1}{2}$ akó bordézsmajegyzék); de még számosan ott tartották borukat. Így pl. 1417-ben Setzenreim Frigyes (8 akó bordézsmajegyzék), akinek házában (Várkerület 25. sz.), úgy látszik, nem volt pince; Glatz Péter bánfalvi jobbágy (1417 és 1431: 2 – 2 akó bordézsmajegyzék)¹²⁽¹²⁾; István Kovács (1417: 1 akó bordézsmajegyzék), ²⁷⁰akinek 1424-ben van pincés háza az Ógabonaterén (II/2: 320); Tagäffel András pék (1417: 2 akó bordézsmajegyzék), a Várkerület 33. sz. ház lakója; Gneuß György (1417: 2 akó bordézsmajegyzék), akire ugyanakkor a negyedik fertálybeli házában (II/6: 84) is 2 akó bordézsmát vetnek ki. 1431-ben itt adja le bordézsmáját (2 akó) Kurz Pál kádár és a nezsideri származású Márton pék ($1 \frac{1}{2}$ akó); mindketten Wolgemut pék özvegyének házában (Várkerület 33. sz.) laktak, sőt a kádár még ott is 5 akót ró le; Lénárd

csapos (*leytgeb*; 1431: 2 akó; 1435: 1 1/2 akó), aki lakó a Várkerület 29. sz. házban (II/3: 36, 67); Vid (*Feytel*) molnár (1431: 1 1/2 akó), aki a harmadik ház volt tulajdonosának, Weit Erhard molnárnak negyedik fertálybeli malmában lakik (II/2: 336); végül a Tisztítóhelyen szenvedő lelkek testvérületé (*zecha animarum*; 1431: 2 akó; 1433. 3 1/2 akó), az 1430-as években a testvérületnek ugyanis még nem volt saját székháza, ezért borát a mindenkori előjáró pincéjében tartotta. 1435-ben Mihály kádár (3 1/2 akó bordézsmá), 1438-ban 3 1/2 akó, aki lakó volt a negyedik fertályban (II/3: 74).

A harmadik ház 1417–1426-ig **Weit(enmüllner) Erhard molnáré** (vö. 1496: „Müll gelegen vnnder der Weitmüll vnnderhalb Wanndorff” Gb. 25^r, azaz 180. sz.), akinek *Fleischbank* nevű malma a negyedik fertály *Aynczeil* nevű házsorának elején állt (II/2: 336): 1417-ben 10 akó a bordézsmája. 1424. márc. 15-én két szőlőről (Starkner-, Habnicht-) végrendelkezik: misealapítványt létesít és évenként egyszer ebédet, valamint fürdőt rendel az ispotály szegényeinek az ispotály kezelésében levő ún. „középső” fürdőházban (Várkerület 23. sz.; II/1: 26), de az adójegyzékben ő szerepel 11 dénárfont adóval. 1425-ben feleségének, Margitnak (*Maret*) hozzájárulásával a malmot örökláng-alapítvány céljára a Szentlélek-kápolna Szt. Erasmus-oltára javára 20 dénárfonttal terhelte meg. 1426-ban már nem él: ekkor özvegye a házat és a malmot (II/6: 139) **János íjgyártónak** adja el, akire a házban már 1417-ben 6 akó, 1426-ban 2 akó bordézsmát vetettek ki. János íjgyártót 1400 óta ismerjük (II/2: 294, 297, 304): belvárosi polgár, Kolostor utcai házában lakik (II/6: 85), de bordézsmáját – az 1431. évi kivételével – a várárokminti harmadik házban teljesíti, még pedig 1 kúfot és 16 akót (1429), 2 kúfot (1433), 7 akót (1435), 16 akót (1438), tehát itt tartja a borát. 1438. aug. 8-án legidősebb fia, Farkas káplán, az említett Szt. Erasmus-oltár javadalmasa, apja várárokminti házára íratja át azt a 20 dénárfontos örökláng alapítványt, amelyet az említett Weit(enmüller) Erhard és felesége 1425-ben malmukra tábláztak. Az átrással a malom mentesült a teher alól, azaz szabadon lehetett eladni (vö. Mollay: SSz. 1989, 27). Az általában belvárosi házában adózó János íjgyártó a várárokminti harmadik házban 1432-ben 10 dénár híján 1 dénárfont adót fizet. – 1424-ben a házban adózik 2 dénárfontot Dürrenschröt Péter pék (vö. még II/2: 342), aki 1426-ban az első házban tartja borát, 1427-ben pedig az Ikvahíd 1. sz. alatt találjuk (II/6: 135). 1424-ben a házban lakik még János fuvaros (30 dénár adó) és János csapos (*leytgeb*, 60 dénár adó). 1426-ban a tulajdonos özvegyénél tartja borát az említett János fuvaros, Keresztély tehénpásztor (*Chuescherig*), aki 1424-ben a Rózsák [271](#) utcájában (II/2: 322) adózik, továbbá Polzel (a Várkerület 29. sz. alatt adózik II/2: 321, 343; II/6: 122) és egy ún. parasztkovács (1404: II/2: 297) özvegye (*payrissmidin*), aki lakó a Várkerület 9. sz. alatt (II/2: 320, II/6: 95, 120). Az új tulajdonosnál ezek a lakók elmaradnak, de még 1426 őszén a belvárosból (II/6: 85) a házba költözik Leutel Jakab lakó, akire itt 6 akó bordézsmát vetnek ki; 1430-ban még egy bábsütő (*leczelter*) is. 1431-ben valami történhetett a ház pincéjével (előntötte a várárokból beszivárgó víz?): a ház tulajdonosa ugyanis a Várkerület 13. sz. alatt tartja borát, itt rója le 13 akónyi bordézsmáját (II/2: 421), lakója, Leutel Jakab pedig a Várkerület 5. sz. alatt 6 1/2 akót (II/2: 421). 1432-től ismét helyreállt a rend: Leutel Jakab ekkor 10 aranyforint adót fizet (1433-ban már a belvárosi Szt. György utcában lakó II/3: 23, 34), továbbá a csehországi Chrudimból származó Chrudinger István posztós (*tuchbraiter*) pedig 40 bécsi dénárt. 1435-ben Pál kádár lakik itt (1 1/2 akó bordézsmá; 1436: 1 forint a városi kölcsönbe), aki az Újteleki utcából (II/3: 19, 28) költözött ide, majd a Várkerület 15. sz. alá távozik (II/3: 67). Itt tartja borát Dürrentaler Erhard írnok (2 1/2 akó bordézsmá), aki különben a belvárosi Szt. György utcában lakik (II/3: 24); továbbá a kalmárcéhnek Tizenkét apostol nevű (*cecha apostolorum*) testvérületé, amelyre 1435-ben 5 akó bordézsmát vetnek ki. Ebből arra lehet következtetni, hogy a ház tulajdonosa, János íjgyártó a testvérületnek is, a céhnek is tagja volt, hiszen az íjgyártók csekély számuk miatt Sopronban nem alapíthattak sem céhet, sem testvérületet. 1437-ben a házban adózik az első fertályból (II/6: 116) jött Soós István halász (1/2 forint) és a már említett parasztkovács özvegye (1/2

forint).

3. A várárok menti három ház története több szempontból is tanulságos. A három ház akkor került a várároknak a külváros felé eső szélére, amikor a Boldogasszony-kápolna is, azaz amikor ezt a várárkot az 1330-as években a belváros végleges védelmi rendszerének, a háromszoros falgyűrűnek kiépítésével egyidejűleg kiásták, mélyítették. Azaz miként a Boldogasszony-kápolna is, az 1330-as évek előtt e három ház a belvároshoz számított, a belvárosban volt. Ezzel függhet össze, hogy egyik házhoz sem épült gabona, ill. szalma tárolására alkalmas pajta, mivel a belvárosban a városi tanács tűzvédelmi okokból gabona, ill. szalma tárolását nem engedélyezte. A második ház tulajdonosának, Alt Miklós péknek ezért kellett külön majort fenntartania; egyik ház sem szerepel a gabonadézsma jegyzékekben. Pince mindegyik házhoz készült, olyan nagy, hogy nemcsak a ház tulajdonosa és lakói tarthatták itt a borukat, hanem mások is. A középkorban pince nem feltétlenül épült csak a lakóház alá: a második és a harmadik ház pincéjében mindig több bort tartottak, mint az elsőben. A bordézsmajegyzékek tanúsága szerint a másodikban pl. 1417-ben 225 akót, a harmadikban 160 akót, az elsőben 30 akót; 1429-ben 180, 25 és 50 akó volt az arány, 1433-ban – ez bő termésű év volt – 350, 600 és 100 akó. A harmadik ház pincéje 1431-ben használhatatlanná vált, talán a várárokból beszivárgott víz miatt, ekkor a második ház pincéjében 175, az elsőben 60 akó bort tároltak. Az [272](#) első háznak 1417–1424-ig pék a lakója, aztán 1440-ig pékmester tulajdona; a második ház 1417–1440-ig pékmesteré, akinek kemencéjét Gömöri János 1986-ban tárta fel (SSz. 1993, 337); a harmadik ház 1417–1426-ig molnáré, aztán 1440-ig belvárosi számszeríjgyártó tulajdonában van. 1379-ben mindhárom háznak magyar a tulajdonosa: az elsőnek foglalkozását nem ismerjük; a másodiké buzogánykészítő; a harmadiké pedig tímár. Fontos, hogy az első ház 1379 előtti rétegében kovácműhely hulladékát találta Gömöri János (SSz. 1993, 337). Tetőcserepek töredékei a házak gondos fedését tanúsítják. Ez is azt erősíti, hogy ez a három ház eredetileg a belvároshoz tartozott, hiszen a külvárosi házak ekkor zsuppal vagy zsindellyel voltak fedve.[13\(13\)](#)

1440. jún. 26-án – amint láttuk – 19 ács, 26-án és 27-én 7 kőműves dolgozott a három ház lebontásán, 27-én még egy napszámos segített a kőműveseknek. Ebből arra lehet következtetni, hogy a házak kőalapon álló, favázás épületek voltak. A három háztulajdonost a belvárosba költöztették, mégpedig az ápr. 24-i tisztújítás előtt, az 1440. évi adójegyzék szerint már a belvárosban írták őket össze. A belvárosba költöztetés is amellet szól, hogy a hagyomány és a szokásjog alapján a három házat a belvároshoz számították, tulajdonosaikat pedig belvárosi polgároknak ismerték el, még akkor is, ha a házakat 1340 óta, azaz 100 éven át a külvárosban írták össze. A társadalmi helyzet szempontjából nem volt mindegy, belvárosi polgár-e valaki vagy pedig külvárosi. A három háztulajdonost jobb híján a Zsidók utcájába költöztették, amelynek nevét ekkor változtatták meg. Ez az ismert legrégebbi hivatalos utcanévvaltoztatás Sopronban: *In der (Juden) Newengassen* (II/3: 217). Az 1440 évi adójegyzék elkészítésekor Eckenfelder Liebhart másodnótárius szokásból először az addigi *Juden* nevet írta le, majd áthúzta, aztán leírta az Új utca német nevének első adatát. Alt Miklós pék, a második ház volt tulajdonosa, Eilinsgrab Egyed Kolostor utcai házában a Zsidók utcájába átnyúló részébe költözött (II/3: 217, 342, 358), amelyet 1442 után majd megvesz, de 1456. évi végrendelete („ain haws in der Judengassen) szerint még mindig évi 3 dénárfont kamattal volt megterhelve, nyilván 30 dénárfontos kölcsön miatt (II/1: 78). Keresztély péket, az első ház volt tulajdonosát, és János íjgyártót, a harmadik ház volt tulajdonosát, egy-egy lefoglalt zsidóházzal kárpótolta a városi tanács. Keresztély pék új háza (II/3: 217, 358) ellenére 1441. évi borát Alt Miklós új pincéjében tartotta (II/3: 342). János íjgyártó – mint már említettük – addig is Kolostor utcai házában (II/3: 216) lakott, lebontott Kovácsok utcai házában kárpótlásul fiának, Farkas káplánnak (II/1: 59), a Szentlélek-kápolna Szt. Erasmus-oltára javadalmasának juttatott egy zsidóházat a tanács: *Item dominus Wolfgangus Pogner, ibidem juden sein holden* (II/3: 358). A zsidóházak lefoglalásához a városi tanács

273utólag, 1440. dec. 8-án a városban vendégeskedő Erzsébet királyné engedélyét tudta megszerezni (I/3: 207), ez az engedély azonban – Sopron elzalogosítása miatt – 1441. jún. 25-én IV. Frigyes német királynak, a város zálogosurának rendeletével semmissé vált (I/3: 218). Az első és a második ház lakói nem szerepelnek többé, a harmadik házból Soós István halász a Várkerület 11. sz. alatt (II/3: 206), a parasztkovács özvegye pedig a belvárosi Szt. György utcában (II/3: 356) talált lakást. [14\(14\)](#)

Várkerület 9–11. szám

4. A Kovácsok utcájával kezdődik az összeírásokban a második fertály, még pedig – az említett várárokmenti három ház lebontása után – azzal a házsorral, amely az Ógabonatér utolsó házáat (ma: 2. sz.) követi. Az Ógabonatér 2. sz. és a Várkerület 1. sz. háza között ma is beépítetlen telkek vannak: a középkorban a Várkerület 1. sz. telke sem volt beépítve, a 3. sz. is csak az 1480-as évek vége óta. Az 5. és a 7. sz. telkek középkori beépítése véleményem szerint később [274](#)történt, mint a 9–37/39. sz. telkéké. Véleményem szerint a 9–37/39. sz. telkek alkották a várossá emelés (1277) előtt a Kovács-szert, csak ezek a telkek követik az Ikva folyását: a 3–7. sz. telkek nem. Utóbbiak az 1330-as években létesült várárok vonalát követik és távolodnak az elkanyarodó Ikvától.

Az első és a második fertályt az 1440-es évek után épült Felső Kovács-kapu választotta el egymástól. [15\(15\)](#) 1527-ben a telekkönyvben így határozzák meg a Várkerület 5. sz. telkén álló házat: „*Zwischen fritz maurer (Várkerület 3. sz.) Vnd michel Prunner (Várkerület 7. sz.) heusern, bei dem obern sehmidthor gelegen*” (Gb. 73^r, azaz 475. sz.). Tulajdonképpen *Steintor* 'Kőkapu' volt azonban az első és a második fertályt egymástól elválasztó kapu neve. Erre első adatunk 1506: „*garten pey dem stainthor*” (II/1: 300). Nem

tudjuk, hogy ez a kert a Steintor első fertálybeli oldalán volt-e, vagy pedig a második fertálybeli oldalon. A Steintor mindenesetre a mai Ógabonater 2. sz. és a mai Várkerület 1. sz. ház közti területen épült. A Steintor első fertálybeli oldalán volt a következő három ház; 1542: „hauß Jn der vorstatt Zu Odnburg, *beim Stainthor*, Zwischen Anndreen Bläßwetter vnnd Georgen kharnner, beder heuser gelegen” (Gb. 123^r, azaz 687. sz.), 1543: „hauß Jn der vorstatt daselbs Zu Odenburg, *gegen dem Stainthor vber vnnd neben Georgen kharnner behausung gelegen*” (Gb. 130^r, azaz 714. sz.), 1546: „hauß Jn der Vorstatt, *vor dem Stainthor*, Zwischen Georgen kharnner vnd Andreen Wulfing, beder heuser daselbs gelegen” (Gb. 151^v, azaz 799. sz.) Az adójegyzékek tanúsága szerint ezek a házak az első fertály végén voltak. A Steintor második fertálybeli oldalán álltak a következő házak; 1527: vö. a fent idézett adatot; 1544: „hauß Jn der schmidtgassen allda Zu odenburg, *Zu nächst dem Stainthor vnd Wollfgangen Leuttner behausung gelegen*” (Gb. 136^v, azaz 737. sz.).¹⁶⁽¹⁶⁾

5. A Steintor megépítésével nemcsak az Ógabonateret és a második fertály első utcáját, a Kovácsok utcáját választották el egymástól, hanem az egész első fertályt (Ógabonater, Újteleki utca) kizárták az ún. „belső” külvárosból, amely a belváros védelmének egyik előterét képezte. A Kovácsok utcájának német nevére első adatunk Geirl Jakab belvárosi polgár 1400. nov. 3-i végrendeletéből való: „mein padstuben *in der Smydgassen ... gelegen*” (II/1: 145). Ebből ²⁷⁵következtethetően a német név legalább az 1340-es évektől kezdve már élt. Sem az 1379. évi, sem a későbbi házösszeírások szerint nem Kovácsok lakták, nem az ő utcájuk volt. De Gömöri János említett leletmentő ásatása a várárokmenti első ház 1379 előtti rétegében Kovácsműhely hulladékát tárta fel, ami Kovácsok régebbi meglétére utal. A Kovácsok utcája (*Sxhmiedgasse*) elnevezés csak egy régebbi, még Sopron királyi vár (1277-ig) idejébe visszanyúló állapot emléke lehet. Ebben az esetben *Kovács-szer* lehetett a magyar neve. „A Kovács-szer nevének esetleg az ispáni vár fegyverellátásával lehet kapcsolatba hozni, ahogy pl. Esztergomnak, szorosan a város árkaihoz felfűződő külvárosai között is szerepelt egy Kovácsi nevű falu... Számolnunk kell azzal, hogy Sopront is kis települések, egy-egy utcából álló faluk vehették körül” (Major Jenő: SSz. 1956, 139).¹⁷⁽¹⁷⁾ Ehhez még hozzátehetjük, hogy 1283-ban, tehát öt esztendővel a várossáemelés után, a soproniak elnyerik a volt királyi várhoz tartozott Visz (utóbb Kópháza) és Ravazd (ma a horvát Kópháza *Rovnica* nevű dűlője)¹⁸⁽¹⁸⁾ várföldeket: utóbbival szomszédos a várossáemelésben nagy szerepet játszott István bíró fiainak tulajdonában levő „terra *Kvach*”, azaz Kovács nevű várföld¹⁹⁽¹⁹⁾. A várföldek szolgálonépei rendszeres szolgálatot teljesítettek a királyi (ispáni) várban. Ennek alapján valószínűsíthető, hogy a Kovács-szer már az 1277. évi várossáemelés előtt megvolt, kiépült. A várossáemelés idején már jelenlévő németesség a magyar *szer* szónak 1254 óta kimutatható ’falurész, utca, házsor’ jelentését²⁰⁽²⁰⁾ fordította le a *der smid gassen* ’a Kovácsok utcája’, utóbb *Schmiedgassen* elnevezésben.²¹⁽²¹⁾

6. A Kovácsok utcájának topográfiai leírását megkönnyíti, hogy nemcsak 1379-ből van házösszeírásunk (I/1: 186), hanem 1536-ból (SSz. 1959, 353) is, mindkettőben a házak tulajdonosain kívül a háznak az ún. kötélmérték (*Seilmmaß*) szerinti nagyságával. E kötélmérték az egész középkoron át ugyanaz maradt, csupán az 1380-as években végrehajtott közigazgatási átszervezés (a külvárosban négy fertály, fertályonként 4–4 külső tanácsos) után adózás szempontjából a kötélmérték fele számított. Ennek nyilván a városfejlesztés volt a célja. Egyelőre nem tudjuk, hogy ez a kedvezmény meddig volt érvényben: az 1458. évi belvárosi ingatlan-összeírás (II/4: 54–62) szerint ekkor még érvényben volt.

²⁷⁶A Kovácsok utcájában három fürdőház is volt, a „felső” (Várkerület 19. sz.), a „középső” (Várkerület 23. sz.) és az „alsó” (Várkerület 31. sz.), amelynek történetét 1379–1536-ig nyomon követhetjük. Így vált lehetségessé az 1379. évi, az 1536. évi és a mai háztelkek azonosítása (Mollay: SSz. 1994, 57). Ennek alapján megírható a Várkerület 3–37/39 sz. telkeinek, a rajtuk állt házaknak az 1379–1536 közti története,

amit az alábbiakban mutatunk be. A leírás alapját az 1417-től kezdve fennmaradt bordézsma-, gabonadézsma-, adó- és vagyonyjegyzékek alkotják, amelyeknek pontos lelőhelyére (Házi Jenő soproni oklevéltára) általában nem hivatkozunk (az 1527–1532. éveket lásd: SSz. 1991/1993. évfolyamok; az 1532. évi mustrajegyzéket: SSz. 1983, 216–232). Házi Jenő oklevéltára pótkötetében (II/6) közölt néhány összeírás keltezése családtörténeti adatok segítségével volt megállapítható: Így az 1428-as évszámmal közölt bordézsma jegyzék 1417-ből való (vö. SSz. 1964, 2; az 1438/1439-es évszámmal közölt adójegyzék 1432-ből származik; az 1440-ből keltezett füzet 1–20. lapja 1427. évi. csak 21–22. lapja és a füzet fedőlapja tartalmaz 1440. évi adatokat; az 1469–1475-ös évszámmal közölt adójegyzék 1473-ból való. Az összeírások adatait más családtörténeti adatokkal egészítettük ki.

Ezzel olyan adattárat nyertünk, amely alapján különböző társadalomtörténeti vizsgálatok végezhetőek, különösen a társadalmi mozgások tekintetében, hasonlóan Thirring Gusztáv XVIII. századi vizsgálataihoz. Ha egyszer elkészül az egész város középkori topográfiája, ez fontos alapja lesz a további korok vizsgálatának.

A Várkerület 3–37/39. sz. telkeinek alábbi történetében a háztelkek mai nagyságát Heimler Károly szerkesztette „Sopron topográfiája” (Sopron, 1936) című műből vettük. A háztelkek összehasonlító táblázatából kiderül, hogy a házak nagysága (alapterülete) független volt a háztelek szélességétől. Abból kiindulva, hogy a háztelek a középkorban nem lehetett a mainál nagyobb, a Várkerület 35. sz. háztelek alapján megállapítható: a 1/4 ház nagysága 22 négyszögöl, a 1/2 házé 44 négyszögöl, az egész házé 88 négyszögöl lehetett. Az Ikvahíd 1. és 3. sz. telkek házai 1379-ben is, 1536-ban is 1/2–1/2 nagyságúak voltak. Alapterületük ma 59–60 négyszögöl.

A Várkerület 3–37/39. sz. telkeinek összehasonlító táblázata

	<i>a ház nagysága</i>		<i>a telek</i>	
	<i>1379-ben</i>	<i>1536-ban</i>	<i>szélessége</i>	<i>négyszögöl</i>
3.	–	1/2	9,5 m	106
5.	1/4	1/2	17 m	163
7.	1/4	1	12 m	149
9.	1/4	1/2	10 m	124
11.	1/2	1/2	8 m	83
13.	1/2	1	18 m	199
15.	1/2	3/4	16 m	147
17.	1/2	3/4+1/2	10 m	140
19.	1/2	1/2+1/2	13 m	222
21.	1	3/4	10 m	156
23.	1	3/4	24 m	388
25.	1/4	–	15 m	268
27.	1/4	3/4	15 m	247
29.	1/2	1/2	11,5 m	177
31.	1/2	1+1/4	18,5 m	285

33.	1/2	1	15 m	170
35.	5/4	1+1/4	14 m	111
37.	1/4	1/4	16 m	100

1994. XLVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Mollay Károly: A Kovácsok utcájának topográfiája (Várkerület 3–37. számú telkek) (1379–1536) / A Várkerület 3–37/39. számú telkei

A Várkerület 3–37/39. számú telkei

1994. XLVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Mollay Károly: A Kovácsok utcájának topográfiája (Várkerület 3–37. számú telkek) (1379–1536) / A Várkerület 3–37/39. számú telkei / Várkerület 3. számú telek (9,5×39–16 m, 106 négyszögöl)

**Várkerület 3. számú telek
(9,5×39–16 m, 106 négyszögöl)**

Az itt álló ház az 1490. évi adójegyzékben tűnik fel (H/5: 27). Már korábban is meg kellett lennie, mert **György asztalos**, első ismert tulajdonosa, a városi tanácstól veszi meg, amelyre nyilván az örökös nélküli elhalt előző tulajdonosról szállt. Mátyás király cseh katonasága által a házakban okozott kárról felvett 1481. évi jegyzékben (II/6: 245) nem szerepel.

György asztalos 1488-ban és 1489 első felében még a Várkerület 13. számú telken álló ház egyik felében adózik (3/4 forint, 1 forint), 1489 második felében már László bognár Várkerület 7. sz. alatti házában (1/2 forint), mert a Várkerület 13. sz. ház másik felének tulajdonosa, Frölich Farkas halász az egész házat megszerezte. György asztalos 1490-ben költözik a Várkerület 3. sz. házba, itt adózik 1/2 forintot (1490, 1494), a házat azonban csak 1494. május 16-án telekkönyvezik a nevére, azzal a feltétellel, hogy a vételárból még hátralékos 5 dénárfontot egy éven belül kifizeti, a házat terhelő őrségállást a falakon, valamint az esedékes robotot teljesíti. A feljegyzési könyv szerint a ház az Ógabonaterén (*am Khommarkcht*) feküdt, de az 1536. évi házösszeírás a Kovácsok utcájához sorolja. Tudjuk, hogy például 1492-ben a Haberleiter-házba (Fő tér 8. sz.) az emeleti ebédlőben (*yn dem oberen muesßhawß*) ablakokat és oromzati ajtót (*gibeltüer*) készített 3 dénársolidusért, a hozzávaló deszka 42 dénárba, a lakatos munkája és anyaga 60 dénárba került (II/4: 383). György asztalos az 1496. évi bordézsmajegyzékben nem szerepel, az 1505. dec. 4-i adójegyzék szerint a ház viszont már **Frigyes kőművesé**, aki itt is adózik 1/4 forintot (1505), 1 forintot (1523, 1524), 3/4 forintot (1525). A ferencesek kolostorán is végez javításokat (II/5: 259, 262). 1525-ben halt meg: ősszel a bordézsmaát már özvegyére vetik ki: 1 1/2 akó (1525), 7 akó (1526), 1 1/2 akó (1528), 3/4 akó (1534); adója 1 forint 278(1527, 1528), 3/4 forint (1530), fiával, Bertalan (*Berthl*) kőművessel együtt 1 forint (1532), 5 dénársolidus (1533), 1 forint (1534). Az 1536. évi házösszeírás szerint: *Fritz maurerin ain halb haus* (SSz. 1959, 353).

1542-ben a ház **Auer János kőfaragóé** (adója 1 1/2 forint), akitől Paur András kalaposmester veszi meg 1544-ben: „... Zu nachst dem Stainthor vnd Wollfganngen Leuttner behausung (Várkerület 5. sz.) gelegen (Gb. 136^v, azaz 737. sz.). Paur András adója 3/4 forint (1551), 1 forint (1552).

Az idézett telekkönyvi adatból bizonyos, hogy a középkorban a Stainthor és a Várkerület 3. számú telek

közi, utóbb Várkerület I. számú telek, még beépítetlen volt.

1994. XLVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Mollay Károly: A Kovácsok utcájának topográfiája (Várkerület 3–37. számú telkek) (1379–1536) / A Várkerület 3–37/39. számú telkei / Várkerület 5. számú telek (17×42–39 m, 163 négyszögöl)

**Várkerület 5. számú telek
(17×42–39 m, 163 négyszögöl)**

1379-ben az *1 virtail* nagyságú ház egy *bábsütő özvegyének (dy lepczterin)* tulajdonában van (I/1: 186). 1417–1456-ig a Sopronkeresztúrról (*vom Kreücz*, ma Deutschkreutz) származó **Bischof Lénárd** bírja. Házának nagy pincéje volt, hiszen 1417-ben az itt elhelyezett borokra összesen 12 1/2 akó, 1426-ban 22 1/2 akó bordézsma-t vetettek ki, tehát legalább tízszer annyi bor fért el a pincében. A háztulajdonos bordézsma-ja 1 akó (1417), 13 akó (1429), 2 akó (1441: II/3: 344), 1447-ben belvárosi (Szt. György utca) házában 3 akó (II/3: 382, 385). A gabonadézsma jegyzékekben a ház nem szerepel. A háztulajdonos adója 4 dénárfont (1424), 4 aranyforint (1432), 8 forint (1437), 12 forint (1440), 3 forint (1442), 3 dénársolidus (1454, 1456). Hat lovat is tartott (II/3: 229). A házban még lakik és adózik Jölrám Péter szücs: 1 1/2 akó (1417), 2 dénárfont (1424), 40 bécsi dénár (1432), amit 30 magyar dénár-ra átszámítva, elengednek neki (II/3: 12). 1437-ben már máshol (Várkerület 33. sz.) találjuk (II/3: 67). Bischof Lénárd házában lakott még Kálmán halász: 1 akó (1417), 1/2 akó (1429), 2 dénárfont (1424), 60 bécsi dénár (1432), 1430-ban Imre halász ógabonatéri házában lakója (II/6: 95), 1437-ben pedig már saját háza és nyilván polgárjoga is van az első fertályban (II/3: 64). Bischof Lénárd lakója még Lempler Adorján (1417: 2 1/2 akó; 1424: 8 dénárfont), aki 1427-ben veszi át apjának, Henriknek; ill. özvegy anyjának fővényvermi házát ugyancsak a második fertályban (II/2: 325, 371; II/6: 136), de 1436-ban (2 akó) és 1437-ben (2 forint) mégis Bischof Lénárd házában találjuk; itt továbbá lakó Miklós, Tumhofer Tamás előkelő belvárosi polgár szolgája (1417: 4 akó; 1424: 4 dénárfont). 1417-ben részben itt tartja borát Unverricht György (2 1/2 akó bordézsma), akinek az első fertályban (Ógabonatéri) van pincés háza (II/2: 317). 1424-ben a régi lakókhoz még Wisent Miklós tímár társul (1424: 2 dénárfont; 1426. 5 1/2 akó; 1429: 6 akó; 1432: 2 aranyforint), aki közben (1429, 1430) hol a belvárosban (II/2. 410) is, a negyedik fertályban is (II/6: 99) lakik, 1437-ben pedig már a harmadik **279** fertályban (Széplaki utca) találjuk (II/3: 73). 1426-ban a ház pincéjében tartja borát, itt vetik ki a bordézsma-t a valamelyik Weiden faluból jött Miklós káplán saját szőlőjének termése után (1 akó)¹⁽²²⁾, valamint István káplán (10 akó)²⁽²³⁾ és a már említett Imre halász az Ógabonatérről (6 akó). 1429–1431-ig lakó a házban Imre tímár (1431: 5 1/2 akó; 1435-ben a Rózsák utcájában II/3: 37), aztán már a negyedik fertályban van háza (II/3: 23). 1431-ben itt rója le bordézsma-ját (6 1/2 akó) a várárokmenti harmadik ház lakója. A házban 1433-ban tűnik fel Péter tímár (2 akó), aki 1435-ben a Rózsák utcájában, anyósa házában rója le bordézsma-ját (II/3: 37); itt tartja a borát Puckel Mihály (6 akó bordézsma), aki mint a városi tanács mindenese a belvárosban lakik (II/6: 93; II/1: 172). 1437-ben a házban adózik még Detre (1/2 forint), a városi tanács szolgája, 1440-ben már az első fertályban (II/3. 205). 1440-re teljesen kicserélődnek a ház lakói. Itt adózik Teckner Jakab halász (2 forint), akinek rákosi Saubrunn-szőlője volt (II/1: 26), de 1442-ben már az első fertály lakója (II/3: 345). Itt lakik Kos (*Gosch*) Mihály (30 dénár), 1442-ben ugyancsak az első fertály lakója (II/3: 346). Továbbá Schwankel Jakab (1/2 forint), 1442-ben a második fertálybeli Szélmalom utcában (II/3: 348); Sperrer Tamás csapos (*leitgeb*) 2 forintot adózik, de 1437-ben még az Ógabonatéren lakik (II/3: 66). Itt van Verrer János (1 forint), 1441-ben már Pál irhagyártó szomszédos (Várkerület 7. sz.) házában testvérével együtt (II/3: 341, 347). A Várkerület 5. sz. alatt 1442-ben Jakab késműves özvegye (*messrerynn*: 20 dénár)³⁽²⁴⁾, valamint egy magyar (*vnger*: 20 dénár); 1454-ben Schmückel János (2 dénárfont), aki 1442-ben és 1447-ben meg a

Szélmalom utcában (II/3: 348, 380) adózik, viszont 1457-ben már a saját, Szt. Mihály utcai házában (II/4 38). 1456-ban ismét cserélődnek a ház lakói: Farkas fazekast (60 dénár) 1457-ben már a Rózsák utcájában találjuk (II/4: 43); Miklós piaci árus (*fragner*: 60 dénár)⁴⁽²⁵⁾ és Kaiser pék (32 dénár), aki 1458-ban már a második fertálybeli Wieden lakója (II/4 68).

A háztulajdonos halála után fiáé, **Bischof Miklósé** lesz a ház 1461-ig: 3 dénársolidus (1457), 60 dénár (1458), 6 dénársolidus vagyoadó 32 dénárfontra becsült ingatlan vagyona után és 30 dénár kereseti adó (1459), 6 dénársolidus (1461). Már 1457-ben itt lakik és adózik **Wieland Miklós** kádár (1/2 dénárfont; az előző évben még a szomszédos, Várkerület 7. sz. házban), aki 1462–1466-ig a **280**ház tulajdonosa lesz (1458–1461-ig Hans von Öttingen városplébános házában, Várkerület 21. sz.: II/4: 64, 113, 152): adója 4 dénársolidus (1462), 3 solidus 22 dénár vagyoadó 28 dénárfontra becsült ingatlan vagyona után és 3 dénársolidus kereseti adó (1463), 6 solidus 22 dénár (1464), 10 dénársolidus (1465), 13 solidus 14 dénár (1466). Elszegényedve, polgárjoggal ugyan, lakó lesz saját házában, amelyet az alsó-ausztriai Wiesendorfból érkezett **András** vesz meg. 1468-ban Wieland Miklós vagyonát már nem is értékelik, adója 60 dénár; az új háztulajdonos vagyona ekkor 11 dénárfontot ér, adója 3 dénársolidus. A ház lakói: 1457-ben és 1458-ban Jäger (*Geger*) Kálmán (60–60 dénár), aki ezt megelőzően is, ezt követően is, a szomszédos (Várkerület 7. sz.) házban lakik; 1459-ben Rebentisch takács (32 dénár), ezt megelőzően szintén a szomszédos házban; Maurer János piaci árus (*fragner*: 32 dénár) a Várkerület 33. sz.-ből, 1461-ben Pál fazekas (1/2 dénárfont)⁵⁽²⁶⁾, ezt megelőzően is, ezt követően is a Rózsák utcájában adózik (II/4. 134, 170). 1462-ben néhai Göker Mihály (II/4: 354) özvegye és fia (3 dénársolidus), akiket 1461-ben még az Ógabonatéren találunk (II/4: 150). 1464-ben viszont a Várkerület 11. sz. alatti házban (II/4: 220). 1465-ben Engelmar György (3 dénársolidus), akit ezt megelőzően is, ezt követően is ugyancsak a Várkerület 11 sz. alatti házban találunk (II/4: 220, 271). 1466-ban a felső-ausztriai Seltenhaimból származó Miklós (GerB. 86) fia, Jakab (42 dénár vagyoadó + 48 dénár kereseti adó), aki 1459-ben még a harmadik fertályban (Széplaki utca) adózik (II/4: 122, 140), 1468-tól már saját házában a Halászok utcájában (II/4: 293, 305). 1468-ban a házban lakik az elszegényedett Popp János bognár, akinek nincsen ingatlan vagyona, adót sem vetnek ki rá (1466-ban még 60 dénárt adózott a Várkerület 21. sz. alatt Drescher Tamas házában II/4: 271).

A ház történetének imént tárgyalt második szakaszában (1457–1468) feltűnő a tulajdonosok és a lakók gyors váltakozása. Azután a források hiánya miatt 1480-ig semmit sem tudunk a házról. 1481-ben **Karner Jakabé**, akinek Mátyás királynak 1476 óta a városban állomásozó cseh zsoldosai 3 forintra becsült kárt okoztak. Karner Jakab 1468-ban még a Halászok utcája elején, Hauser Lőrinc káplánnak a Szentlélek-kápolna Szt. Erasmus-oltára javadalmazásának (SSz. 1989, 30–31) házában adózik (II/4: 292, 304). A Várkerület 5. sz. alatt adója 1 1/2 forint (1488), 2 + 1 1/4 forint (1489), 1 1/4 forint (1490), 2 forint (1495); bordézmája 1 1/4 akó, óbora 8 akó (1496). Dudles-szőlője van (Gb. 27^v, azaz 203. sz.). Harkán 1/4 kaszálót bérel a várostól (II/5: 56). Utolsó adatunk 1498. dec. 3-ról való (Gb. 27^{tv}, azaz 201., 203. sz.).

1503-tól már **fia** (*der jung Kcharner*), **Benedek** bérlő a kaszálót (II/5: 128, 153, 154, 307), ő adózik a házban: 1 3/4 forintot (1505), 1/2 forintot (1523, 1524), 3/4 forintot (1525, 1527), bordézmája 1/2 akó (1525), 1 1/4 akó (1526). Még 1496. szept. 26-án adott el egy – nyilván felesége révén örökölt – részházat **281**a belvárosban (Mészárosok utcája: Gb. 25^r, azaz 183. sz.). Özvegye, Márta asszony 1527. máj. 13-án az 1/8 Dudles-szőlő felét 4 dénárfontért váltja meg az örökösöktől, másik fele mint nászajándéka jár neki (Gb. 71^v, azaz 467. sz.); dec. 9-én a kiskorú árvák helyett a városi tanács adja el a házat *Zwischen fritz maurer* (Várkerület 3. sz.) *vnd michel prunner* (Várkerület 7. sz.) *heuser bei dem obern schmidthor*

*geleg*en Roth Bertalannak és feleségének: az eladási ár, azaz 20 dénárfont fele a soproni származású Laindel Bernát káplán javadalmának, a Szt. György-kápolna Mindenszentek-oltárának – nyilván a nyújtott kölcsön miatt – jár, másik fele az árváké. Dec. 13-án az árvák gyámja, a megyyesi Vid mézsáros ezt fel is vette, *damit er die kinder desz Statlicher mit kost vnd kleidung vnnderhalten mög*, a városi tanács azonban kötelezte, hogy e 10 dénárfont erejéig zálogul kösse le Meggyesen levő házát, *das dasselb haus on wissen der herren nit verkaufft werde*, legfeljebb az árvák jogának fenntartásával. Ha a ház leégne avagy lebontanák (*in abpaw käm*), a gyermekek járandósága a gyám, ill. örökösének minden egyéb javát terheli (Gb. 73^r, azaz 475., 4766 sz.).

Roth Bertalan 1532-ig tulajdonosa a háznak. Adója 1 forint (1528), 3/4 forint (1530), 1 forint (1532); bordézsója 1 akó (1528). Ő a háznak első olyan tulajdonosa, aki a gabonadézsma jegyzékekben is szerepel: 2 kepe (1529), 1 1/2 kepe (1530). Az 1532. jún. 26-i mustrán rövid nyársat (*halbspiess*), szolgálja (*hold*) hosszú nyársat mutatott be fegyvereként (SSz. 1983, 224). 1528-ban a házban vetik a bordézsót a második fertály végén (Wieden) lakó Peter Konrádra (1 1/4 akó).

1533-tól **Leitner Farkasé** a ház. Adója 1/2 forint (1533), 1 1/2 forint (1534), bordézsója 4 1/2 akó, akójáé, Pauer András kalaposé 1 akó (1534). Az 1536. évi házősszeírás szerint *Wolfgang Leitner ain halb haus* (SSz. 1959, 353). További adója: 4 forint (1542), 5 forint (1551), 4 forint (1552). A ház helyzetét egy 1544 jún. 18-i adásvételi szerződés határozza meg: említett volt lakója, aki közben az első fertály végén lakott (1542. évi adójegyzék), és felesége, Magdolna ekkor veszi meg a Várkerület 3. sz. alatti házat *In der schmidtgassen ... Zu nachst dem Stainthor vnd Wolfgang Leuttner behausung gelegen* (Gb. 136^v, azaz 737. sz.). A ház helyére vonatkozó telekkönyvi adatokból következik, hogy *das obere schmidthor* a *Stainthor* másik neve volt, továbbá az is, hogy ezek a házak is a Kovácsok utcájához számítottak.

1994. XLVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Mollay Károly: A Kovácsok utcájának topográfiája (Várkerület 3–37. számú telkek) (1379–1536) / A Várkerület 3–37/39. számú telkei / Várkerület 7. számú telek (12×42–39 m, 149 négyszögöl)

Várkerület 7. számú telek (12×42–39 m, 149 négyszögöl)

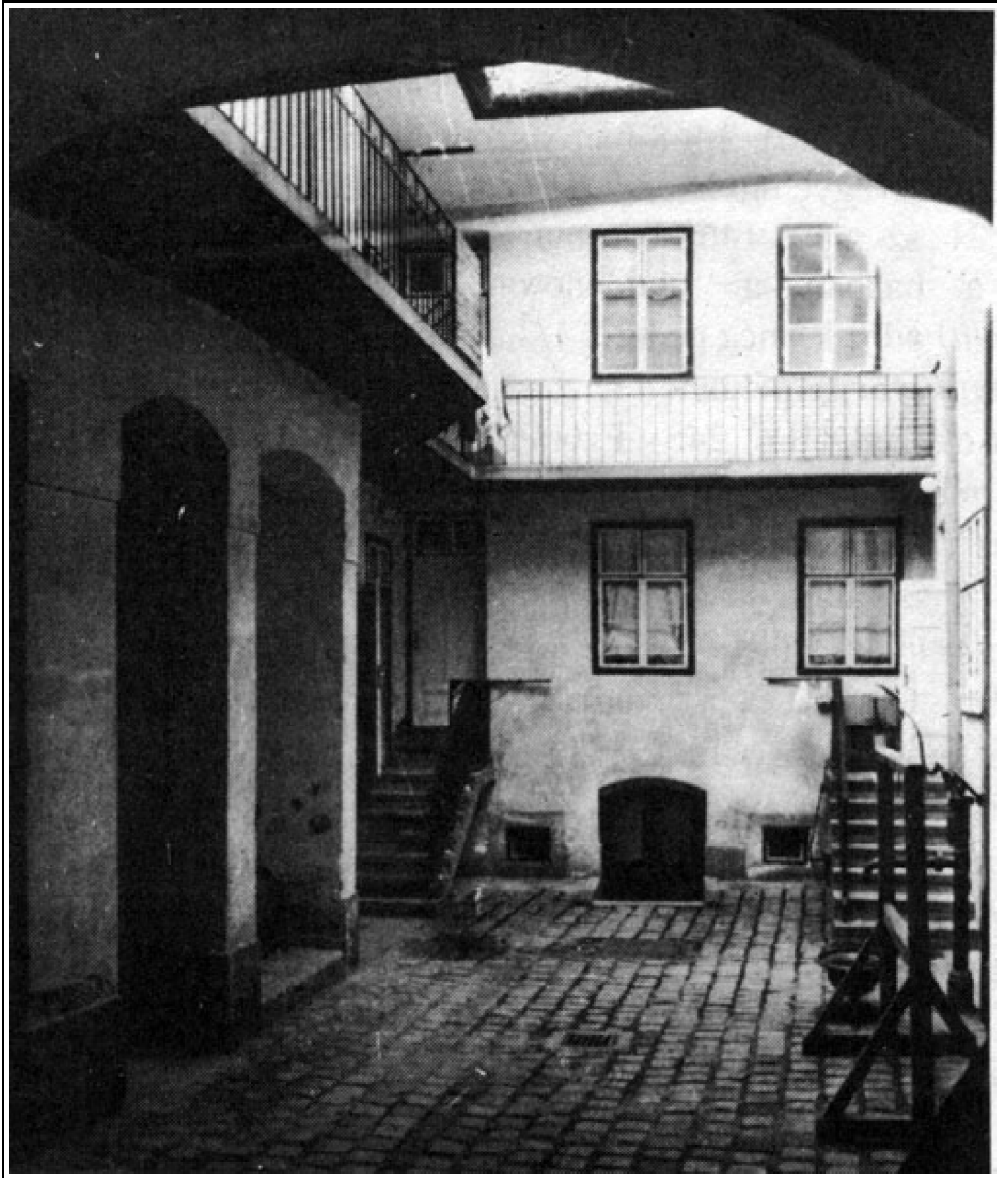
1379-ben *pernhausser I. virtail* (I/1: 186). A **Pernhauser** nevű háztulajdonos csak a felső-ausztriai *Pernhauser* faluból származhatott, bár ezt a helynevet csak 1545-től kezdve tudjuk adatolni. A telken álló ház 1417–1432-ig Lénárd szabóé: adója 3 dénárfont (1424), 2 aranyforint (1432); bordézsója 3 282 akó (1417), 5 akó (1426), 2 akó (1431). Lakója nincsen, de 1417-ben az ő pincéjében rója le bordézsóját a Rózsák utcájában (II/2: 323) lakó Tenk özvegye (2 akó); 1426-ban Anna asszony (2 akó), a nov. 9-en már nem élő Gábrriel szabó özvegye, akinek kis házacsájában (*klains hewsels* II/2: 322; II/1: 35) nincsen pince; ugyanígy Wolthart posztónyíró (*scherer*), aki lakó (*inquilinus*) a Kolostor utcában (II/6: 85, 94; II/2: 367, 413), de 1429-ben a Várkerület 7. szám alatt 2 1/2 akó bordézsót ró le; ugyanakkor a Szt. György-kápolna is 3 akót.

1433–1454-ig **Pál irhagyártó** (*ircher*)⁶⁽²⁷⁾ a ház tulajdonosa (korábban a negyedik fertályban lakik II/2: 424). Bordézsója 3 1/2 akó (1433, 1435, 1436; 1433-ban még 2 akó a negyedik fertályban II/3: 33); adója 5 forint (1437), 2 forint (1440), 1 forint (1442), 6 dénársolidus (1454). Mesterségét igazolja, hogy 1439. dec. 23-án 1/2 dénárfontot kap a polgármestertől három lóporzacskóhoz (*zu puluerpeutlen*) való irháért (*vmb drey heutt* II/3: 164). 1433-ban a házban rója le bordézsóját (1 akó) a Klosterneuburgból

származó, de a Várkerület 15. sz. alatt lakó és adózó (II/3: 67) Neunburger Simon; 1436-ban lakót az első fertályban lakó (II/6: 118; II/3: 25, 65) Berchtold Mihály, valamint a nem soproni (*alienus*) Kenyér (*Kyener*)⁷⁽²⁸⁾ Egyed (1 akó). 1441-ben a szomszédos (Várkerület 5. sz.) házból ideköltözik Verrer János és testvére (1441: 1/2 akó; 1442: 1 forint); 1447-ben György özvegye macskakői (*Kaczenstain*)⁸⁽²⁹⁾ szülője után 1/4 akó bordézsát ró le (II/3: 384).

1455–1468-ig **Rais Lőrinc szabómester** tulajdonában van a ház: 1454-ben még lakó a Tisztítóhelyen szenvedő lelkek testvérületének (Várkerület 31. sz.) székházában (II/4: 4), 1455-ben veszi meg a házat és szerez vele polgárjogot, ezért 1456-ban adómentes. Adója 10 dénársolidus (1457), 1 dénárfont (1458, 1459), 4 dénársolidus (1461, 1462), 5 solidus 10 dénár (1463, 1464), 1 dénárfont (1465), 10 solidus 20 dénár (1466), 5 solidus 10 dénár (1468). Ingatlan vagyonát 40 dénárfontra (1459, 1463), majd 20 dénárfontra értékeli (1468). Irnfried-szülője 1458-ban egy soproni, majd egy bécsújhelyi zsidónál van zálogban (1/4: 288). 1458-ig lakója Tímár (*Timar*) György (1456, 1457: 2 forint; 1458: 1 forint), aki az 1457. évi adójegyzék szerint (II/4: 41) *gmainer*. Házi Jenő ezt a szót 'jobbágy'-nak értelmezi, holott 'üzlettárs'-a volt – ragadványneve szerint is – a házban adózó (1/2 dénárfont) Ginder Gáspár szücsnek.⁹⁽³⁰⁾ 1456-ban a házban adózik még Wieland Miklós kádár (32 dénár) és Jäger Kálmán (60 dénár): az előbbi 1461-ben itt 3 dénársolidust fizet, 1462-ben pedig már övé a szomszédos (Várkerület 5. sz.) ház; az utóbbi az első fertályból költözött ide és 1459-ben 7 ²⁸³dénárfontra becsült vagyona után 42 dénárt adózik. 1458-ban itt adózik (32 dénár) Rebutisch takács, 1459-ben már a szomszédos házban. 1459-ben a házban lakik még Grütsch András (3 dénárfontnyi vagyona után 18 dénárt adózik), aki Sopronba menekített és 1461-ben innen elszállított 24 akó bora után 84 dénár illetéket fizet a városnak: tehát csak ideiglenesen lakott Sopronban, ide Hunyadi Mátyás magyar királlyá választása (1458. jan. 24), ill. ellenlábásának, III. Frigyes német-római császárnak magyar ellenkirállyá választása (1459. febr. 17.) miatt kitört harcok idején menekítette magát is, borát is valamelyik Sopron vármegyei faluból (II/4: 165). 1461-ben még Wieland István és felesége (1461: 60 dénár; 1463: 25 dénárfontnyi vagyon: 3 dénársolidus adó) szerepelnek a házban, továbbá Prötsch Miklós (1461, 1462: 32–32 dénár; 1463, 1464: 12 forintnyi vagyon után 48–48 dénár adó; 1465: 60 dénár). 1462-ben a házban adózik még Hengst Miklós (1 dénárfont), akinek 1459-ig a Rózsák utcájában volt háza (II/4: 116, 133), 1461-ben pedig lakó Püchel Ulrik belvárosi kereskedő özvegyének Szt. György utcai házában (II/4: 161), de 1463-ban ismét a Rózsák utcai házban, amelyet már 1461-ben fia, Hengst György vett át (II/4: 153, 184, 198). 1462-ben a házban lakik Kreuß Miklós (32 dénár): 1459-ig volt háza a Rózsák utcájában (II/4: 116, 133), 1461-ben fiával, Kreuß Jánossal együtt csak ²⁸⁴lakó ugyancsak a Rózsák utcájában (II/4: 155), de 1463-ban már nem él (II/4: 185). 1463-ban Vencel kapás (*hawer*) 8 dénárfontnyi vagyona után 32 dénár adót fizet, 1464-ben is, 1465-ben pedig 60 dénárt, továbbá Gáspár, a belvárosi (Mészárosok utcája) János miskárolónak (*sawsneider*)¹⁰⁽³¹⁾ rokona (*vetter*; 1463: 42 dénárfontnyi vagyon, 5 solidus 18 dénár adó): 1461-ben mindketten még János miskároló lakói (II/4: 163). 1464-ben a házban adózik az utoljára 1447-ben a negyedik fertályban szerepelt (II/3: 380) Zink György özvegye (3 solidus 10 dénár). 1466-ban Harperger Jakab (32 dénár): 1463-ban még a Szt. Mihály utcában (II/4: 186, 200), 1468-ban viszont a Széplaki utcában (II/4: 294, 306) találjuk; Reuß özvegye ugyancsak 32 dénárral adózik a házban (1465-ben még a Várkerület 21. sz. alatt, 1468-ban már a Széplaki utcában II/4: 245, 294, 306). 1468-ban a házban a tulajdonoson kívül csak Gáspár fuvaroslegény (*wagenknecht*) adózik, még pedig 2 1/2 dénárfontnyi vagyona után 32 dénárt.

Várkerület 15. szám

1481-ben **György péknek** a házban Mátyás király cseh zsoldosai 12 forintra becsült kárt okoztak (II/6: 245). Ezután **Wagner Lászlóé** a ház, aki itt is adózik (1488: 3 forint; 1489: 3+1 1/2 forint; 1490: 1 1/2 forint), bár volt háza a Rózsák utcájában is (II/6: 230), ahová legkésőbb 1495 őszén visszatért (II/5: 41). A Várkerület 7. sz. alatti ház, *Zwischen khorner Jokel* (Várkerület 5. sz.) *vnd kolman hueter* (Várkerület 9. sz.) *heweseren gelegen*, ezután **Schreiber Mátyás** belvárosi (Szt. György utca) polgárá lett, aki Edlmann Mihály első fertálybeli (Ógabonatér) polgárnak (Gb. 25^v, azaz 185. sz.) adta el, de csak 1498. aug. 28-án telekkönyveztette a javára (Gb. 27^r, azaz 201. sz.). Az új tulajdonos testvére volt Edlmann János káplánnak, 1496. évi bordézmájját a káplán fővényvermi házában (1/2 akó: II/5: 71) róttá le. 1505-ben 5 forint adót fizet. 1489-ben lakója az a György asztalos, aki dec. 16-án 1/2 forint adót fizet, majd a tanácstól megveszi a Várkerület 3. sz. alatti házat. 1490-ben a háznak három lakója van: az alsó-ausztriai

Klosterneuburgból származó Neunburger Farkas szabó (1/8 forint adó), aki 1497. jan. 9-én az első fertályban (Ógabonátér) lakó (II/5: 291) Péter Kováccsal együtt a Szt. György-kápolna Mindenszentek-oltárának javadalmától 10%-os, évenként Háromkirályok napján (jan. 6.) fizetendő kamattal 5 dénárfont kölcsönt vesznek fel, zálogul lekötve 1/8 Kolenberg-szőlőt (Gb. 181v, azaz 912. 12. sz.), a második lakó Schalk (*Schalh*) István (1/8 forint), a harmadik pedig Egyed késgyártó (1/8 forint). 1495-ben Ulrik kádár (1/2 forint), akit 1505-ben már a Széplaki utca elején, saját házában találunk (II/5: 170; Gb. 52r, azaz 368. sz.); Ziegen Farkas (1/4 forint), akinek 1490-ben a negyedik fertályban még volt háza (II/5: 18, 30); a morvaországi Znaimból származó Znaimer András (1 forint), de 1496 őszén már özvegyére vetik ki az 1 akó bordézmát a Várkerület 21. sz. alatt (II/5: 71), az Ikva felőli házban.

2851506 és 1522 között az addigi tulajdonos, Edlmann János rokonáé, **Brunner Mihályé** a ház. 1521. nov. 18-án az említett Edlmann János káplán végrendeletében rokonának, *dem jungen Michel Prunner, meinem frewntt*, elengedi adósságát (II/1: 397). Az ifjú Brunner Mihály adója 3 forint (1523), 2 forint (1524), 2 1/2 forint (1525, 1527), 3 forint (1528), bordézmája 2 1/2 akó (1525), 6 akó (1526); gabonadézmája 3 1/2 kepe (1526). 1525-ben és 1526-ban az ő pincéjében tartja a borát a *fraternitas Catharina*, azaz a halászok Szt. Katalin testvérületé (1/4, ill. 1/2 akó bordézsma), tehát a háztulajdonos a testvérület elöljárója, aki írni-olvasni is tudott, de nem volt a halászok céhmestere. 1527-ben ő fizeti a testvérület (*katherina*) adóját, ellenben az Ógabonatéren lakó Mur Keresztély céhmester a céh adóját (*Vischer Zech Sand katerina apud Cristan Muer* SSz. 1991, 67, 72), ő intézi a céh (*Sant Khaterina zech*) 1526. évi bordézmáját is (II/6: 402). A fiatal Brunner Mihály 1529-ben átveszi apja, néhai Brunner Máté házat (Várkerület 35. sz.), aztán belvárosi (Mészárosok utcája) polgár lesz (SSz. 1993, 271), a Várkerület 7. sz. alatti házat pedig az újonnan jött **Wagner István** foglalja el. Adója 1/2 forint (1530, 1532), 1 forint (1533), 1/2 forint (1534), 1 forint (1542), 1 3/4 forint (1551), 1 forint (1552). Az 1536. évi házösszeírás szerint *Steffan wagner ain gancz haus* (SSz. 1959, 353).

1994. XLVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Mollay Károly: A Kovácsok utcájának topográfiája (Várkerület 3–37. számú telkek) (1379–1536) / A Várkerület 3–37/39. számú telkei / Várkerület 9. számú telek (10×20–17 m, 124 négyszögöl)

Várkerület 9. számú telek (10×20–17 m, 124 négyszögöl)

1379-ben: *chacz mert I virtail* (I/1: 186). Az 1410-es évektől (II/2: 302) **Arbeiter Keresztély takácsé**, akinek adója 2 dénárfont (1424), bordézmája 1 akó (1417). Az ő pincéjében tartja borát, itt rója le bordézmáját a Hátulsó utcában (II/2: 316, 336) lakó Lajos, 2 1/2 akót. Arbeiter Keresztély 1429-ben már nem él: ez év novemberében özvegye a szomszédos (Várkerület 11. sz.) házban rója le bordézmáját (2 akó), háza pedig **Vencel** (*Wenusch*) **szücsé** lesz, aki különben a Várkerület 21. számú telken lakik. 1410-ben a ház lakója volt Walcher (*Walicher*), adójából 20 dénárt engedtek el.

1432-ben **Kálmán varga** még lakó a Várkerület 35. sz. alatt (II/6: 122), de 1433–1441-ig övé Vencel szücs volt háza. 1433-ban 2 arany, 1436-ban 3 forint városi kölcsönt vetnek ki rá; adója 4 forint (1437, 1440); bordézmája 1 akó (1433), 1 1/2 akó (1435, 1436, 1438). 1436-ban a Nagyboldogasszony-testvérület (*zecha Beate Virginis*) az ő pincéjében tartja borának egy részét (1/2 akó bordézsma) **12(33)**, 1437-ben ő fizeti a testvérület adóját: ekkor tehát ő volt a testvérület elöljárója. 1435-ben ugyancsak az ő pincéjében rója le bordézmáját Achtsnicht György belvárosi (Mészárosok utcája) polgár és városi téglamester.

286Kálmán varga özvegye 1442-ben 1 forint rendkívüli adót fizet 1441. évi 1 akónyi bordézsma alapján, de az 1442. évi adójegyzékben már vejét, **Telir István vargát** találjuk, aki 1432-ben még lakó volt a Várkerület 15. sz. alatt (II/6: 121), Anyósa (*sein sweher*) 1447-ben már nem fizet adót. Telir István varga 1457-ig élt: adója 1 1/2 forint (1442), 18 dénársolidus (1454), 12 dénársolidus (1456, 1457), bordézsma 1 akó (1447). 1458-ban és 1459-ben özvegye és fia, István adóznak a házban: 1 dénárfontot, ill. 6 dénársolidus vagyonadót és 60 dénár kereseti adót. Az **özvegy** vagyonát (ház+szőlő+kert GerB. 58, 60, 65) 1459-ben 32 dénárfontra értéklik; ugyanis özvegyi jogon folytatta iparát.

1460-ban az özvegy férjhez ment **Weniger Pál vargához**, aki ekkor telepedett le Sopronban. Kimutathatóan 1468-ig adózik a házban; 1 dénárfontot (1461, 1462), 6 dénársolidus vagyonadót + 10 dénársolidus kereseti adót (1463, 1464), 3 dénárfont 13 dénárt (1465), 4 dénárfont 16 dénárt (1466), 5 dénársolidus 10 dénárt (1468). Ingatlan vagyonát 1463-ban 47 dénárfontra, 1468-ban 20 dénárfontra becsülik. 1465-ben 1 1/2 forint városi kölcsönt vetnek ki rá. Még Telir István életében a házba költözött Telir Mihály kapás (*hawer*), aki 1440-ben Kastner István gyertyamártó Széplaki utcai házában tűnik fel (II/3: 211), és testvéreinek halála után is a házban marad. Adója 32 dénár (1454, 1456), 3 dénársolidus, *similiter 1 vrn, ipse 3 quartalia* (1457), 60 dénár (1458), 18 dénár (1459), 32 dénár (1462), 1466-ban viszont már *gratis*. Vagyonát 1459-ben 3 dénárfontra becsülik. 1462-ben a házban adózik még az említett Kastner István gyertyamártó özvegye (*kerczenmacheryn* II/4: 9) 60 dénárt.

1469–1480 között Weniger Pál varga a belvárosban (Új utca) szerez házat, oda is költözik (II/6: 254, Gb. 9^v, azaz 66. sz.). Ekkor már adószedő, azaz a külső tanács tagja (Bb. 34). A Várkerület 9. sz. alatti háza **Simon kalapos** (latinul *pileator* 'süveggyártó', németül *hueter*) tulajdona lesz. 1481-ben Mátyás király cseh zsoldosai 10 forintra becsült kárt okoznak neki, meg nem nevezett lakójának pedig 8 forintot (II/6: 246). Adója 1 1/2 forint (1488), 2 + 1 1/4 forint (1489), Schlader nevű lakójáé 1/8 forint, 1 forint (1490). 1495-ben özvegye adózik 1 forintot.

Az özvegy **Kálmán kalapos** felesége lesz, fia ugyanakkor gyámjához, Schützner Pál házába (Rózsák utcája: *ibidem ain knab*) kerül, ahol 1496-ban 1/2 akó bordézsma-t vetnek ki rá (II/5: 71). Kálmán kalapos 1496-ban 1/4 akó bordézsma-t ró le, 1505-ben 1 1/2 forint adót fizet (vö. még Gb. 27^r, azaz 201. sz.). Leányát feleségül veszi Farkas kalapos, aki 1512. jún. 23-án szerez polgárjogot, ezzel 1 esztendő adómentességet (Bb. 202). Amikor meghal, fia, Pál még kiskorú, özvegye pedig Bernát kalapos felesége lesz.

Bernát kalapos adója 1/4 forint (1523, 1524, 1525), átmeneti, különben a negyedik fertályba tartozó (II/5: 356, 399; II/6: 367, 380) lakójának, a magyar Jakabnak adója pedig 1/2 forint! Bernát kalapos a bordézsma jegyzékekben (1525, 1526) nem szerepel, tehát nem volt szőlője. Nem szerepel az 1527. évi **287**adójegyzékben sem, pedig anyósának, Kálmán kalapos özvegyének (aki időközben a házból Hengst Farkas bognár negyedik fertálybeli házába költözött II/5: 355; II/6: 367) 1527. ápr. 3-án felbontott végrendelete említi, sőt a végrendelet 1529. ápr. 22-i végrehajtásánál is szerepel (II/2: 17–20). Nem fordul elő a következő adójegyzékekben sem, csupán lakója, Lang Márton (1526-tól), akinek adója 1 forint (1527, 1528). Bernát kalapos elszegényedése nyilván azzal függött össze, hogy az 1525. máj. 25-én a Kovácsok utcájában (és a Pócsi utcában) pusztító tűzvészben az ő háza is leégett, ezért az elkövetkező 10 évre ő is mentességet nyer a rendes évi adó és robot teljesítése alól, ő is részesül abból a 60 ezer zsidélyből, amelynek megvételére a városi tanács a zsidókat a tűzkárosultak (*pranntler*) megsegítésére kötelezte (GedB. 255). Kálmán kalapos özvegyének (*Allt Colmanin*) 1527. évi végrendelete segítséget jelentett Bernát kalapos és családja számára. A végrendelező leányának első házasságából származó, tehát Farkas

kalapos fiának (*pey dem Schiczner meinem Pauln*) hagyja a Kräfner-szőlő felét (másik fele Bernát kalapos két kiskorú gyermekéé), az egész szőlő megmunkálására kisebbik hordó borát, a Schütznér Jánosnál nevelkedő Pál kap még 16 dénárfontot (nagykorúságának eléréséig 10 dénárfont azonnal letétbe helyezendő a városházán, 6 dénárfontot az adós, Stedt Máté 4 éven belül, azaz Pál nagykorúságáig, fizessen vissza), 3 ezüstgyűrűt, 2 pár kapcsot, achátköves rózsafüzért, 4 kancsót, 9 óntálat, sárgaréz gyűrűt (messiring) és mozsarat. Említett két kiskorú unokája számára Bernát kalaposnak átad egy Neuberg-szőlőt, továbbá 7 dénárfontot, amelyet az unokák nagykorúságuk (leányoknál 14, fiuknál 16 év) elérésekor (*auf ir vogtper jar*), azaz 6 év múlva kapjanak meg. Az unokák tehát ikrek voltak. A végrendelkező valamelyik nőrokonának (*meiner maimen*) hagyta a korall rózsafüzért, 3 pár kapcsot, valamint kék ruhadarabját (*rock*), övé legyen minden egyéb holmija, kivéve nagyobbik hordó borát: ennek árából temessék el, 60–60 dénárt a Szentlélektestvérület, ill. a mészárosok Szt. Jakab testvérületé kapjon. A városi tanács 1527. máj. 24-én leltárba vette az említett idős Schütznér János fiának, Pálnak belvárosi házában (Fő tér, a várostorony mellett, a mai városháza helyén) ládába összegyűjtött háztartási eszközöket, a kiskorú Pál számára új gyámul Moritz Pál kalmárt és azévi városbíró jelölte ki, meghagyva neki, *den knaben zu einen guten, erberen hanndwerck ze lernung furdern*. Az említett leltár is fennmaradt. Farkas kalapos fia, Pál tehát még kapott: 8 nagyobb és kisebb tálat, táltartót (*schuslring*), másfél, egy, fél, negyed pintes kancsót, negyedpintes, nyakas pléhflaskát (*seitl fläschl*), vizeskannát ónból (*giesvass*), két vörösréz halüstöt, vörösréz kést, nyelet (*schtöl*), kanáltartót (*löfftuetter*) 12 fakanállal, sárgaréz csészét, két csíkos (*geschtreiffte*) lepedőt, beszegett lepedőt, hozzá ilyen szegélyt, valamint azt a ládát (*kisten*), amelyben a Bernát kalapos kívánságára leltározott javakat tartották. Mindebből képet kapunk egy külvárosi kézműves család háztartási tárgyairól.

288 Bernát kalapos említett lakója, az új tulajdonos, **Lang Márton** a továbbiakban 1/2 forintot adózik (1530, 1532), az 1532. jún 26-i mustrán megrójják engedetlensége miatt (*vngehorsam*). 1533-ban már **özvegye, Walpurga** (Gb. 66^v, azaz 445. sz.) adózik 1 forintot, sőt 1534-ben is 1/2 forintot, de ugyanebben az évben **Paur Ambrus**, az új férj, rója le a 3 akó bordézmát. 1536-ban az asszony nevéen írják össze a házat: *Paur Ambrosin ain halb haus* (SSz. 1959, 353).

1994. XLVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Mollay Károly: A Kovácsok utcájának topográfiaja (Várkerület 3–37. számú telkek) (1379–1536) / A Várkerület 3–37/39. számú telkei / Várkerület 11. számú telek (8×35–20 m, 83 négyszögöl)

Várkerület 11. számú telek

(8×35–20 m, 83 négyszögöl)

1379-ben a telken két háztulajdonos van: **Ottó irhagyártó** (*irricher*) és **Agendorfer II. Lőrinc** (1356–1379) ágfalvi birtokos és soproni polgár: 1/2 *haus* (I/1: 186).¹³⁽³⁴⁾ 1410-ben négy tulajdonos van: **György fazekas** (lakója Vid kapás), **egy kötélgyártó** (lakója egy kapás), **Miklós szabó** (lakói Payr csapos és Jakab, Pfendel Péter belvárosi polgár szolgája) és **Schoff Mihály** (lakói: Erhart Miklós és Schockel). Ez középkori méretekben is nagyon szűk elhelyezésre enged következtetni (II/2: 302). 1417-ben már csak két tulajdonos van: **Péter íródeák** (németül *schreiber*, latinul *scriptor* II/2: 350) és **Handlos Jakab**.

Péter íródeáké a ház 1417–1438-ig. Adója 7 dénárfont (1424), 2 forint (1426: II/2: 341), 2 forint (1437), bordézmája 5 akó (1417), 8 akó (1426), 10 akó (1429), 6 1/2 akó (1431), 7 akó (1433), 3 akó (1435), 3 1/2 akó (1436). Lakói: a veje (*sein ayden*), Péter szücs (1424: 30 dénár; 1426: 1/2 dénárfont, 1 akó); egy parasztkovács özvegye (*payrischsmidynn*; 1424: 60 dénár; 1432: 20 bécsi dénár); Gáspár kapás, Hanhaupt

János, aki 1430-ban még a Wieden lakója (1432: 30 fehér dénár); Arbeiter Keresztély takácsnak, a szomszédos (Várkerület 9. sz.) ház volt tulajdonosának özvegye, aki már 1429-ben írt rója le 2 akó bordézsmaját (1432: 80 bécsi dénár, *similiter vinum*). A ház pincéjében tartja borát az Újteleki utcában (II/2: 319, 348) lakó Seidel Mihály varga (1426: 1 1/2 akó bordézsma), a Morvaországból betelepült Scharlawitz Miklós szíjgyártó, házában (Várkerület 27 sz.: II/6: 135) erre nem volt lehetősége (1429: 2 akó bordézsma), Mayer András (1429; 1/2 akó bordézsma) és Reich Márton bognár, a negyedik fertály lakója (II/3: 45, 74), akire a ház pincéjében 1 akó bordézsma vetnek ki (1436). Az 1437. évi adójegyzék szerint Péter íródeáknak még két adózó lakója volt: János kaszás (*Mader*) 1/2 forint adóval és *Mert aufm pach*¹⁴⁽³⁵⁾ 1/2 forint adóval. Az 1438. nov. 15-i bordézsma jegyzékben Péter íródeák már nem szerepel, de a már említett Scharlawitz Miklós nyerges megint (3 akó), valamint a Számkivetettek testvérületé (1 akó): Péter íródeák házát Handlos ²⁸⁹Farkas, a már említett Handlos Jakab fia szerzi meg, a két házat egyesíti, Péter íródeák pedig belvárosi (Mészárosok utcája) lakó lesz (II/3: 216).

A telken állott másik ház 1417–1432-ig **Handlos Jakab** tulajdona. Adója 4 dénárfont (1424), 9 solidus 10 bécsi dénár (1432); bordézsmaja 4 akó (1417), 7 1/2 akó (1426), 7 akó (1429), 2 akó (1431). 1417-ben az első fertály végén lakó (II/2: 320) Soós Imre halász Handlos Jakabnál tartja a borát (4 akó bordézsma), házában tehát nem volt pince; továbbá Mihály (1 akó) és a Hátulso utcában háztulajdonos (II/2: 335) Farkas (2 1/2 akó). 1426-ban itt tartja a borát a különben pincés házban (Várkerület 35. sz.) lakó (II/2: 321) Geirl Péter (7 1/2 akó) és a Rózsák utcájában (1/2: 323) lakó Schmützel János (1 akó; 1429: 2 1/2 akó), 1429-ben még Péter, Laistel János belvárosi kereskedő írnoka (*scriptor*, 4 akó, 1431-ben is), 1431-ben még az említett Laistel János özvegye (9 akó), továbbá Handlos Jakab veje, Mutgeb (*Genuag Geb* II/2: 424) Egyed, akinek a Lövér utcában volt háza (2 akó), a negyedik fertályban háztulajdonos (II/2: 407, II/3: 22) Gerichtler Mihály (1 1/2 akó), aki mint a polgárok Krisztus teste testvérületének elöljárója itt tárolja a testvérület borát (*cehwein*) is (4 akó bordézsma), valamint szomszédja, Lang Pál kádár (1 akó bordézsma). A háznak lakója volt a bajorországi Straubingból származó András inquilinus.

1433-ban **Handlos Jakab fia, Farkas** (*Hantlos sun*) veszi át a házat: adója 2 forint (1437); gabonadézsmaja 1 kepe (1433); bordézsmaja 3 1/2 akó (1433), 2 1/2 akó (1435, 1436). Nála tartja a borát 1433-ban Laistel János említett unoka, Péter (9 akó bordézsma) és a szintén említett Gerichtler Mihály (5 akó bordézsma), valamint a Krisztus teste testvérület (*zecha Corporis Christi*: 11 akó bordézsma) is. 1435-ben az említett Soós Imre halász (2 1/2 akó, 1436-ban 7 akó bordézsma), a belvárosban (Mészárosok utcája) háztulajdonos (II/3: 47) Jeromos mészáros (4 1/2 akó, 1436-ban 4 akó bordézsma) és Zenk özvegye (*Zengkinn* 2 1/2 akó bordézsma). 1437-ben a házban adózó lakók: Teckner Jakab halász (1 forint), aki 1442-ben az első fertályban lakó (II/3: 345); Ludweig János (1/2 forint), Scherrübel János, aki heti 60 dénárért nappali őr (II/3: 187) a Szt. Mihály-plébániatemplom tornyában (20 dénár adó).

Említettük, hogy Handlos Farkas 1438-ban vagy 1439-ben a telken álló két házat egyesíti, de továbbra is a maga házrészén lakik. Adója 3 forint (1440), 1 forint (1442), a másik részen, *auf dem andern tail*, a Sopron vármegyei Hasfalváról (ma *Haschendorf* Burgenlandban) betelepült Pöndler István 4 forintot adózik (1442-ben *cum socio* 2 forintot). Mindegyiküknek két lova volt. Pöndler Istvánnak még hasfalvi jobbágy korában két győri lakos ellopta ökrét, utóbb elkapták őket, Sopronban bebörtönözték, ahonnan csak 1443. jan. 30-án reverzális ellenében szabadultak (I/3: 231). Handlos Farkas lakón 1440-ben: Lénárd kádár (60 dénár), aki nov. 25-én egy hordó abroncsozásáért (*das er ain vessel hat punten*) 14 dénárt kap (II/3: 252); Soós István halász, aki a harmadik lebontott várárokmenti házból (II/3: 66) került ide (60 dénár), és 1441. márc. 8-án 4 dénársolidus értékben halat ad el a városban tartózkodó Erzsébet királyné udvartartásának (II/3: 320). Továbbá Korbler csapos (1 forint; 1442: 60 dénár). ²⁹⁰Pöndler István lakói

1440-ben: Telir Tamás, aki 1437-ben még háztulajdonos (Várkerület 17. sz.: II/3: 67) volt (1 forint) és Miklós tímár (1 forint), aki 1437-ben még a harmadik fertályban lakó (II/3: 73). 1441-ben a Handlos-féle házrészben (*Handlos Jacob haws* II/3: 341) az említett Lénárd kádár 1/4 akó, a Fülestről (*Vketsch*) származó Hermann 3 1/2 akó bordézsát ró le.

1447-ben az egész ház **Ilona asszonyé**, ill. **Mutgeb Egyedé** és mostohafiáé, **Jäger Lőrincé**, rájuk vetik ki a $7 + 5/4$ akó bordézsát. Mutgeb Egyed ugyanis 1431-ben feleségül vette az 1430-ban elhunyt Jäger Mihály özvegyét, Ilonát, Handlos Jakab leányát, Handlos Farkas testvérét: így került Jäger Mihály Lövér utcai (*Lebergassen*) házába (II/2: 424, II/3: 33, 39, 45, 54, 76, 91, 93, 214, 343, 355), ahol Handlos Jakabnak, ill. Handlos Farkasnak haláláig (1445 körül) laknak. Ezután költöznek a Várkerület 11. sz. alá (a Lövér utcai házat Zapler János foglalja el). 1450 táján a belvárosban szereznek házat (II/4: 15), a Kovácsok utcai házat pedig majornak (*alodium Mutgeb* II/4: 3) használják, ahol Jäger Lőrinc (*Larencz filius*) 1454-ben 1 1/2, 1456-ban 2 dénárfontot adózik. 1456 végén a belvárosi házat Mager Péternek adják el és visszaköltöznek a Kovácsok utcájába. Mutgeb Egyed 1447–1455-ig képviselte két mostohafiának, Jäger Lőrincnek és Jäger Kálmánnak jogigényét néhai Marnauer Jakab hagyatékára (GerB. 57, 58, 63, 68, 69, 70, 73, 76, 80). A házasságkötéskor Ilona asszony Egyednek nászajándékkul lekötött 1/16 Neuberg-szőlőt. Amikor Ilona asszony 1458 elején meghalt, 1457. aug. 16-i végrendelete (II/1: 86–87) értelmében férje örökölte ezt a szőlőt, továbbá kapott 1/8 Neuberg-szőlőt, amelyet közösen szereztek, haszonélvezetre 1/4 Weitengrund-szőlőt Jäger Lőrinc szőlője mellett, a reá táblázott örökláng-alapítvány terhével, a rákosi határban 1/16 Saubrunn-szőlőt (egyik fele örökség Handlos Jakabtól, másik felét együtt szereztek), övé lesz a Kovácsok utcai ház, minden ingóság. Ennek fejében az asszony gyóntatójával, Vöslér György káplánnal, senki mással, 30 gyászmisést mondasson, Jäger Lőrinc pedig továbbra is a Kovácsok utcai házban lakhassék. Egyed és Ilona asszony közös adója 5 dénárfont (1454), 6 dénárfont (1457), 7 dénárfont (1458) volt. Ilona asszony halála után, 1459-ben Egyed feleségül vette Klaus Farkas halász özvegyét, Krisztina asszonyt: így kerül birtokába Klaus Farkasnak a Fertőn, a Steiner-szőlőktől keletre eső halászhelye (*vischwasser*), azaz tanyája. Most 3 dénárfontért megszerzik Leroch János halászhelyét, amely Krisztina asszonyéhoz észak felől csatlakozott és *prope vrfar* ('Ausfahrtstelle, Landeplatz'), *quod alio nomine am hoff* feküdt (II/6: 208). Most már nyilván Egyed is kereskedik hallal. Az asszonynak is, a házban nevelkedő Jäger Lőrincnek is saját ingatlan vagyona volt: ezeket az ingatlan vagyonokat 192+112+41 dénárfontra (1459), 1912+32 dénárfontra (1463), ill. 96 dénárfontra (1468) értékelik. Nem tudjuk, miért és hogyan csökkent, ill. szűnt meg az asszony külön ingatlan vagyona; Jäger Lőrinc 1460-ban meghalt (II/6: 207), 1461-ben és 1462-ben a házban özvegyére vetik ki az adót, 1468-ban pedig csak a fia (*Larencz jegers sun*) fizet 15 dénárfontra értékelt ingatlan vagyona 291 után adót. A családtagok adója: 4 font 6 solidus 12 dénár + 2 font 6 solidus 12 dénár + 1 font 6 dénár (1459), 4 dénárfont + 12 dénársolidus + 4 dénársolidus (1461), 6 dénárfont (férj és feleség) + 4 dénársolidus (1462), 3 font 48 dénár (a férj ingatlan adója) + 12 dénársolidus (a férj kereseti adója) + 1/2 sol. 8 dénár (a feleség adója, 1463), 3 font 48 dénár (a férj) + 4 solidus 8 dénár (a feleség, 1464), 3 font 50 dénár (a férj) + 0 (a feleség, 1465), 6 font 3 solidus 6 dénár (a férj ingatlan adója), 1 dénárfont (a férj kereseti adója, 1466), 3 font 48 dénár (a férj) + 4 dénársolidus (*Larencz jegers sun*, 1468).

1447-ben a házban tartja a borát, ott vetik ki rá a bordézsát: András kádár (1 1/2 akó bordézsma), az első fertályban lakó (II/6: 206, 208) Lunzer István (5/4 akó bordézsma) és Jakab szücs (1/4 akó bordézsma). A ház adózó lakói: Vid kádár (1454: 60 dénár; 1456: 32 dénár), Mihály tímárlegény (1454: 2 dénárfont), Lőrinc asztalos (1454: 0); Engelmar György, aki 1459-ben 15 1/2 dénárfontért sáfránykertet ad el *in der Ainczeil*, ugyanakkor 9 dénárfontért vásárol 1/8 kipusztult (*öd*) Kuhberg-szőlőt (II/6: 204–205). Ingatlan vagyonát 1459-ben 10 dénárfontra, 1463-ban 15 dénárfontra értékelik 1456–1466-ig adózik a házban: 3

dénársolidus (1456), 5 dénársolidus (1457), 6 dénársolidus (1458), 60 dénár (1459), 32 dénár (1461), 4 dénársolidus (1462), 60 dénár (1463, 1464), 4 dénársolidus (1466), 1465-ben – nem tudni, miért – a Várkerület 5. sz. alatt adózik 3 dénársolidust. A házban adózik még Weinberger János rózsafüzér-készítő (*paternustrer*) 1457-ben 32 dénárt; az említett, azóta elhalt Zapler János gyermeke (1458: 1/2 dénárfont; 1459: 34 dénárfontnyi vagyon után 6 solidus 24 dénár); Schwab Ulrik (1459: 11 dénárfontnyi vagyon után 66 dénár; 1461: 40 dénár; 1462: 60 dénár); Farkas asztalos (1461: 32 dénár); Kálmán bognár (1462: 3 dénársolidus); Göker Mihály özvegye (1464: 60 dénár), Miklós takács (1464: 32 dénár).

Mutgeb Egyed 1473. okt. 11-én a polgármester és a belső tanács két tagja jelenlétében tett végrendeletet (II/1: 116). A Kovácsok utcai ház felét, az 1/8 Neuberg-szőlő felét, az 1/16 rákosi Saubronn-szőlő negyedrészt és minden ingóságát **Krisztina asszonyra** hagyja azzal, hogy az asszony előző házasságából származó és papnak készülő fia (vö. még II/4: 152) 5 aranyforintot kap; 13 akó mustot hagy nagyapjának (*een*), fivérének pedig fél szekérrakomány (*fueder*) mustot, valamint azt, amit Krisztina asszony ezenfelül még ad neki. Ha mostohaunokája (*stewfenennkel*), azaz Jäger Lőrinc fia, Jäger Farkas varga vagy valaki más még örökölni akar, az nagyapjának fizessen ki Krisztina asszony előző házasságából származó leánya (*stewfftochter*) számára 6 dénárfontot. Az ispotálynak a Potzmannsberg-rétet és 3 hold Erdburger-szántót szán. Az özvegy 1481-ben még vett egy 1/16 Weitengrund-szőlőt (Gb. 5^v, azaz 27. sz.) 1483. dec. 6-án pedig a házban lakó általános örökösnek, az említett Jäger Farkasnak eladja a Kovácsok utcai ház másik felét: *eines Halben Haws ... Zenachst Herrn Lienharten Tragers* (Várkerület 13. sz.) *Vnd Görden Schifers* (Várkerület 11. sz.) *Hewser gelegen* (Gb. 9^r, azaz 62. sz.).

292Jäger Farkas varga 1486. aug. 2-án a háznak ezt a felét, *eins Halben haws, mit halber Infart vnd brwnnen, In der Smidgassenn, Zenachst des Hanns Kerschenngraffs* (Várkerület 13. sz.) *vnd des anderen halben tail haws* (Várkerület 11. sz.) *gelegen*, **Frölich Farkas halász és felesége, Ilona** javára telekkönyveztetí (Gb. 13, azaz 99. sz.), mivel a belvárosban (Kolostor utca) Mördlich Bertalan özvegyétől örökölt házat (Gb. 14^r, azaz 103. sz.): feleségével, Dorottya asszonnyal együtt oda is költöznek. A ház első felén **Rat András** és az említett **Schiffer György asztalos** osztozkodnak. Rat András a városi tanács szolgálatába lép, házrészét 1498-ban a város költségén vakolatja (öt 32 dénáros napibér a kőművesnek, öt 20 dénáros napibér a habarcskészítőnek II/6: 88). A várostól szolgálataiért évi 4 dénárfontot kap (II/5: 95). Adója 3 forint (1488), 3 1/2 + 2 forint (1489), 2 forint (1490), 1 1/2 forint (1495), bordézsmaja 1/2 akó (1496). Harkán fél kaszálót bérel (II/5: 5), fuvar vállal (II/5: 59, 60). Özvegye 1505-ben már lakó a Várkerület 21. sz. alatt, mivel a házrésze már **Fidler Mihály özvegyéé**. Rat András adózó lakói: Tamás kádár (1488: 1 forint), a valamelyik Villing faluból (Baden, Aargau) származó Villing Pál (1489: 1 forint, aki 1488-ban még belvárosi (Mészárosok utcája) lakó, 1489 második felében viszont a negyedik fertályban (II/4: 393, 396; II/5: 7); továbbá Fidler János (1490. 1/8 forint); Pál tetőfedő (1495: 1 forint; 1496: 1/4 akó bordézsma). – Schiffer György asztalos adója 3/4 forint (1488), 1 forint (1489), 1489 második felében már lakó a Várkerület 7. sz. alatt (lakója volt András kötélgyártó 1488-ban 1/8 forint adóval, 1489-ben Schöberl János, a városi főmester legénye (SSz. 1992. 155, 1489: 1/4 forint). Az ő házrésze is Fidler Mihály özvegyéé lesz.

Frölich Farkas halász és családja már az említett 1486. évi telekkönyvezés előtt is a házban lakott, hiszen a telekkönyvezés általában csak a teljes vételár kifizetése után történt meg. Felesége György tyúkász (*Huenerer*) özvegyének lánya volt, mivel az özvegy unokájának (*Ir eneckel*), azaz Frölich Farkas gyermekének az özvegy halála után (1485. ápr. 15.) 15 dénárfont jár (Gb. 10^v, azaz 75. sz.). Frölich Farkas a harmincadjegyzék tanúsága szerint lovakkal is kereskedett (II/4: 330, 334, 336). Tudunk Steinhaufen-szőlőjéről (Gb. 17^v, 23^r, azaz 132., 170. sz.). Adója 1 1/2 forint (1488), 3+2 forint (1489), Az

1490. évi adójegyzékben a morvaországi Znaim városból származó Znaimer András van a helyén (1 1/2 forint), lakója Gräzel pék (1/8 forint), aki 1489-ben még a harmadik fertályban lakik (II/5: 6). Znaimer András az Ógabonatéren álló házát (Gb. 125^r, azaz 694. 3. sz.; II/5: 2), nyilván azért hagyta ott, hogy Frölich Farkas házát megszerezhesse. 1491. febr. 28-án a Szt. György-kápolna Mindenszentek-oltárának javadalmából 15 dénárfont kölcsönt vesz fel 10%-os kamatra, zálogul lekötve 1/4 Kolenberg-szőlőjét, az 1/4 Klausner-szőlő negyedét, valamint rákosi 1/8 Saubronn-szőlőjét (Gb. 180^v, azaz 912. 5. sz.). A ház azonban mégsem lett Znaimer Andrásé, visszatért régi házába (1495: II/5: 40). Viszont Frölich Farkas és felesége, Ilona az 1493 elején megkezdett ún. Papi 293könyv első bejegyzése szerint a Szt. Mihály-plébániatemplom plébánosától 10%-os kamatra 20 magyar forint kölcsönt vettek fel, zálogul lekötve házukat *in der Schmidgassen vor der stat, des nachper* (Várkerület 13. sz.) *ist Hanns Kerssengraff* (Pb. 7). Ekkor tehát a ház még az övék volt. 1494. aug. 1-jén már az **özvegy Ilona asszony** (*wolfgangg vischerin*) szerepel (Gb. 23^r, azaz 170. sz.), akinek még megvan a Steinhaufen-szőlője, de a háza szintén Fidler Mihály özvegyéé lett.

1505-től már **Fidler Mihály özvegye** adózik az egész házban: 3/4 forint (1505), 1 3/4 forint (1523), 1 1/2 forint (1524, 1525, 1527), 1 3/4 forint (1528), 1 forint (1530), 3/4 forint (1532), 1 1/2 forint (1533), 1/2 forint (1534). Bordézsma 1 1/2 akó (1525), 1 akó (1526). Szőlője volt a Felberbrunn- és a rákosi Saubrunn-dülőben (Gb. 76^r, 89^r, azaz 493., 558. sz.). 1534 novemberében a bordézsma jegyzékben már nem szerepel: ekkor már a házban lakik **Bertalan kőműves**, aki Schimmel Jakab varga özvegyének (Ógabonatér) egyik leányát vette el feleségül (GerB. 21). 1534. okt. 22-én tagja annak a szakértői bizottságnak, amely leírja Pullendorfer Mihály nagykereskedő belvárosi (Szt. György utca 3. sz.) házának helyiségeit (SSz. 1959, 203). Az 1536. évi házösszeírás szerint a Várkerület 11. sz. alatti ház *ain halb haus* (SSz. 1959, 353), akárcsak 1379-ben.

1994. XLVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Mollay Károly: A Kovácsok utcájának topográfiája (Várkerület 3–37. számú telkek) (1379–1536) / A Várkerület 3–37/39. számú telkei / Várkerület 13. számú telek (18×41–35 m, 199 négyszögöl)

Várkerület 13. számú telek (18×41–35 m, 199 négyszögöl)

1379-ben **Agendorfer János** soproni polgár és kelénpataki birtokosé (1360–1393): *Johannes agendorffer 1/2 haus* (I/1: 186; SSz. 1961, 118). Említettük, hogy az előtte lévő (Várkerület 11. sz.) ház ugyanekkor részben másodunokatestvéréé. Agendorfer II. Lőrinc (1356–1379) soproni polgár és ágfalvi (Agendorf) birtokosé. Ezt megelőzően a két ház nyilván az Agendorfer-család birtokában volt, eredetileg ükapjuk, Péter soproni várnagyé (1250–1278) lehetett, aki hűtlensége miatt vagyonát és életét veszítette, de utódai hűségükkel még Károly Róbert idejében (1308–1342) a vagyont visszaszerezték.

1410–1445 tájáig a ház **Ulrik borkorcsolyásé** (vascziher): bordézsma 2 1/2 akó (1417), 0 akó (1426), 7 akó (1429), 1 akó (1431), 6 akó (1433), 2 1/2 akó (1435, 1436), 1/4 akó (1441), gabonadézsma 4 kepe (1430), 1 kepe (1431), 0 kepe (1433, 1438). Adója 3 dénárfont (1424), 2 font bécsi dénár (1432), 6 forint (1437, 1440), 2 forint (1442). 1433-ban 1 aranyforint, 1436-ban 4 forint, 1442-ben 1/4 forint városi kölcsönt vetnek ki rá. Lakói: 1410-ben Ottó kapásnak 12 dénárt engednek el adójából; 1417 egy ifjú szolga (*chnecht*) tartja itt a borát, bordézsma 1/2 akó; 1424-ben itt adózik András 40 dénárt; 1426-ban itt róják ki a 2 akó bordézsma a Rózsák utcájában apósával együtt lakó (II/2: 323) Pehem Miklósra; 1431-ben itt rója el bordézsma (13 akó) János íjgyártó, a várárok melletti harmadik ház tulajdonosa; 1432-ben itt adózik 30 294fehér dénárt Pernhaut János inquilinus (II/6: 97); 1433-ban itt vetik ki a bordézsma két

idegen borra (*zwen fromd wein*), 1437-ben itt adózik Pachel (32 dénár) és Servatius (*Cziruos*) kapás (60 dénár), 1440-ben az előbbi Pachel (1/2 forint) és János ács (0), aki 1442 júliusában a bástyákon (*polwerch*) és a városárokbán (*graben*) végzett két napi munkájáért 45 dénárt kap (II/3: 363).

1447–1454-ig **Imre borkorcsolyás** a ház tulajdonosa: bordézmája 3/4 akó (1447), adója 6 dénársolidus (1454). 1454-ben a gencsi (Vas vm.) vámosok bepanaszolják a soproni tanácsnál a vámfizetés elmulasztása miatt (II/6: 185). 1456-ban **Konrád szücsé** a ház (3 dénárfont adó), aki addig a Kolostor utcában volt lakó (II/3: 217), 1457-ben pedig már a Szt. György utcában lesz háza (II/4: 52).

1457–1466-ig **Tröppisch Mihály kádáré** a ház, akit 1454-ben még a Várkerület 21. sz. alatt, a városplébános házában (II/4: 3) találunk. Adója 12 solidus dénár (1457, 1458), 11 dénársolidus vagyoadó + 3 dénársolidus kereseti adó (1459), 10 dénársolidus (1461), 12 dénársolidus (1462), 7 solidus 14 dénár vagyoadó + 3 dénársolidus kereseti adó (1463), 10 solidus 14 dénár (1464), 1 dénárfont (1465), 2 1/2 font 28 dénár (1466). Ingatlan vagyónát 1459-ben és 1463-ban 56–56 dénárfontra értéklik. Volt Erdburger-szőlője (II/6: 209). 1458-ban Pfetrer Farkas belvárosi (Mészárosok utcája: II/4: 74) polgárral örökség miatt áll perben (GerB. 88). 1466-ban lakója Schwarz Miklós varga (4 dénársolidus adó).

A ház nem szerepel sem az 1468. évi vagyon- és adójegyzékben, sem az 1481. évi kárjegyzékben. Amikor Mutgeb Egyed özvegye 1483. dec. 6-án a Várkerület 11. sz. ház felét Jäger Farkas javára telekkönyvezteteti (Gb. 9^r, azaz 62. sz.), akkor **Trager Lénárd** belvárosi (Szt. György utca 11/6: 253) polgár a Várkerület 13. sz. ház tulajdonosa. Viszont 1486. aug. 2-án, amikor Jäger Farkas Frölich Farkasnak adja el a Várkerület 11. sz. ház felét, akkor a 13. sz. ház már **Kerschengraf Jánosé** (Gb. 13^v, azaz 99. sz.: Pb. 7). Kerschengraf János adója 3 forint (1488), 5+3 forint (1489), 2 3/4 forint (1490). 1490 után Kerschengraf János sehol sem szerepel, háza István sajtékészítő (*Käsler*) lesz, akit 1490-ben még az első fertály végén (II/5: 27) találunk. Adója 4 forint (1495), a városi kölcsönbe 1 forintot kell adnia (II/5: 63), bordézmája 1496-ban 10 akó (*auff ain raittumb*), de testvéreivel együtt még van 4 hordóban 45 akó óbora is, sőt a Szt. György utcában is még 2 1/2 akó bordézmát ad le (II/5: 74). A Kovácsok utcai házban tartja borát Walch Ulrik özvegye (1/4 akó bordézsma). 1500. aug. 19-e előtt István sajtékészítő a házat elcseréli Prünss Konrád késgyártó özvegyének, Apollóniának belvárosi (Mészárosok utcája) házával (Gb. 31^v, azaz 233. sz.): István sajtékészítő a belvárosba költözik (II/5: 174), az özvegy pedig a Kolostor utcába.

1502. szept. 16-án már **Rupert tímár** nevében van a ház (Gb. 35^r, azaz 255. sz., II/5: 125): adója 1505-ben 1 1/2 forint, lakójáé, Peer Boldizsáré 1 forint. 1517. márc. 6-án Rupert tímár az addig az Ógabonatéren (II/5: 167) lakott **Fechter Simon** javára telekkönyvezteteti a házat *gelegen in der Schmitgassen, 295 Zwischen Gaspar Vnger* (Várkerület 15. sz.) *vnd Fidler Michelin* (Várkerület 11. sz.) *hewser* (Gb. 53^v, azaz 378. sz.). Fechter Simon adója 4 forint (1523, 1524), 3 1/2 forint (1525), 1 1/2 forint (1527), 2 1/2 forint (1528), 2 forint (1530), 1 1/2 forint (1532), 3/4 forint (1533). 1524-ben a házban adózik Fechter István (1 1/2 forint), aki a következő évben már az első fertályban lakik (II/6: 376). 1524-től kezdve a házban adózik a magyar (*Hunger*) (II/6: 377) származású, a Zala vármegyei Neszelej, németül Nesslingen faluból származó *Nesslingen Boldizsár*¹⁵⁽³⁶⁾, aki Fechter Simon leányát vette el feleségül. Adója 1 forint (1524), 1 1/2 forint (1525), 2 forint (1527), 2 1/2 forint (1528. 1530), 2 forint (1532), 1 forint (1533), 1 1/2 forint (1534). Bordézmája 3/4 akó (1525), 1 1/2 akó (1526), 2 akó (1528), 4 akó (1534); gabonadézmája 2 kepe (1529). 1526-ban a mustrán hosszú nyársat mutat be, apósa pedig acélíves számszerfjat (SSz. 1983, 224). 1534-ben meghal apósa, ezért az 1536. évi házösszeírásban a Várkerület 13. sz. ház: *Wolduchss Neslinger sin gancz haus* (SSz. 1959. 353). Lakói: 1525-ben az egyik magyar Tamás (adója 1/2 forint), aki 1524-ben és 1526-ban az első fertályban adózik (II/6: 363. 413); 1528-ban az

1526-ban elhalt (harmadik fertály) Frauenschuchel Jakab özvegye (1/4 forint adó); 1534-ben a házban tartja borát az első fertályban lakó Pál táskakészítő (3 akó bordézsmá) és Nesslingen Boldizsár sógora, azaz Fechter Simonnak ugyancsak az első fertályban lakó fia, Fechter Farkas (2 akó bordézsmá).

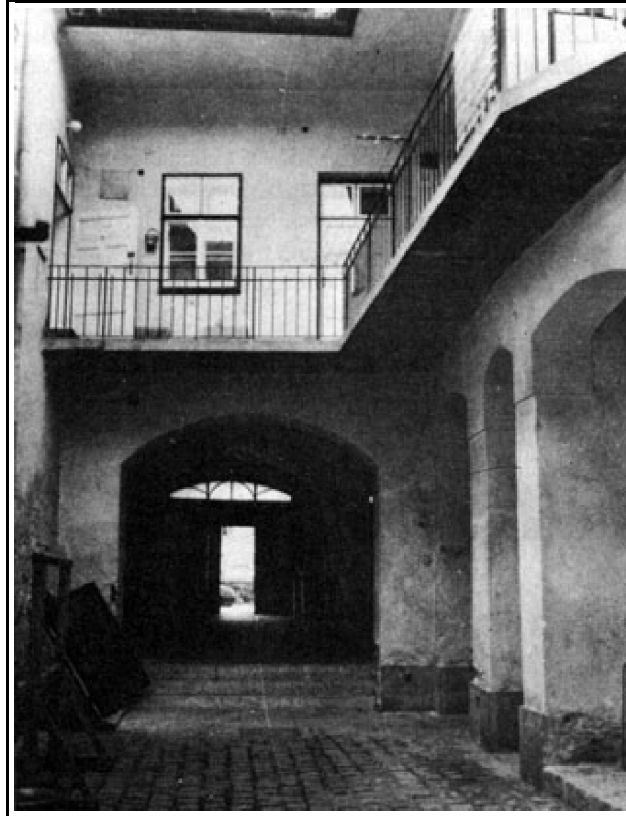
Nesslingen Boldizsár az 1537. évi mustrán ugyancsak nyársat mutat be fegyverül. 1542-ben 4 forint adót fizet. 1551-ben már nem él: árváira 3 1/2 forint adót vetnek ki. A ház Nesslingen János nevében van, aki 1551-ben 7 forintot, 1552-ben 6 forintot (az árvák 2 forintot) adózik. Vö. még Házi i.m. (polgárcsaládok) 8275., 8276. sz.

1994. XLVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Mollay Károly: A Kovácsok utcájának topográfiaja (Várkerület 3–37. számú telkek) (1379–1536) / A Várkerület 3–37/39. számú telkei / Várkerület 15. számú telek (16×46–41 m, 147 négyszögöl)

**Várkerület 15. számú telek
(16×46–41 m, 147 négyszögöl)**

1379-ben **Bertalan kőművesé: Pärtel mawrrer 1/2 haus** (I/1: 186). Lehet, hogy még ő építette ezt a házat, amelyet az adó- és bordézsmajegyzékek – megkülönböztetésül a többi, nagyrészt kőből és fából épített házaktól – „téglás ház”-nak (1417: *cýgelhawis*; 1424: *ziegelhaus* II/6: 83, II/2: 321 stb.) neveznek. 1417–1436-ig tulajdonosát nem, csak lakóit és a borukat a ház pincéjében tartó, ott bordézsmát adó vendégeket nevezik meg. 1417-ben itt Koller István 1/2 akó bordézsmát ró le (1426-ban a harmadik fertályban II/2: 353); 1424-ben a házban adózik György kádár (6 dénár-solidus), aki 1426-ban az Ikvahídon lakik (II/2: 296351), Lőrinc takács (30 dénár), aki 1426-ban már a Fövényvermen álló házában lakik (II/2: 353), Teckner Jakab (1 dénárfont), aki 1432-ben újra itt, ugyanannyit adózik; Hoffmann kapás (30 dénár); Prentel János (1/2 dénárfont), akit 1426 táján már a harmadik fertályban találunk (II/2: 359), egy hordókészítő (*Väsler*) öreg özvegye (3 dénárfont, *similiter vinum*); Lukács (30 dénár) és Tamás (*Thamel*) molnárlegény (60 dénár). 1429-től a házban lakik Pechel Henrik borkorcsolyás (2 akó bordézsmá), aki 1432-ben itt 1/2 bécsi dénárfontot adózik, itt rója le bordézsmáját Frigyes kötélverő (1429: 12 akó) és vele a Tisztítóhelyen szenvedő lelkek testvérületé (1429: *czecha animarum* 4 akó) 1430-tól Telir Tamás varga (1432: 1/2 bécsi dénárfont adó; 1436: 1 forint városi kölcsön); 1433-ban Hensel Bertalan (1 akó bordézsmá); 1435-től Scheuchenstock fuvaros özvegye (1/2 akó bordézsmá; 1436: 1 forint városi 297kölcsön); 1436-ban Pál kádár (1 1/2 akó bordézsmá: 1 1/2 forint adó) és itt tartja borát a Kolostor utcában lakó (II/3: 80) Leutel Jakab kalmár (14 akó bordézsmá), aki 1436-ban a kereskedők, kalmárok és árosok Tizenkét apostol Testvérületének (*zecha apostolorum*) előjárója, ezért a testvérületre itt vetik ki a 3 1/2 akó bordézsmát. 1437-ben, amikor először értesülünk a ház tulajdonosának nevééről, még a házban lakik Neunburger Simon (1 forint adó), akit 1433-ban a Várkerület 7. sz. alatt ismertünk meg (II/3: 29), 1440-ben pedig a Várkerület 21. sz. alatt az első házban találunk (II/3: 207).

Várkerület 15. sz. (Németh Ferenc felvétele)

A ház első ismert tulajdonosa **Achtseinnicht György téglágető mester** (*ziegler*): 1417-ben, a „téglás ház” első említésekor még nem mutatható ki Sopronban. Az 1417. évi bordézsmajegyzékben az 1409. nov. 18-án már nem élő (I/2: 21) Schmuckenpfennig János belvárosi polgár főtéri háza még az özvegy nevén szerepel (II/6: 85), ezért valószínű, hogy Achtseinnicht György Ebenfurthból (Alsó-Ausztria) csak ezután, az 1420-as évek elején telepedett le Sopronban (II/2: 366; II/6: 14). Lehetséges hogy a „téglás ház” már 1437 előtt is az ő tulajdonában volt. Kimutathatóan 1426-tól (II/2: 356 stb.) övé Schmuckenpfennig János egykori Fő téri háza, ahol az özvegyvel és ennek második férjével, Greifer Márton nemessel együtt lakik: 1441-ben ezt egy Mészárosok utcai házzal cseréli el (II/3: 356). A „téglás ház”-at sem gabonája tárolására nem használja (dézsmáját az 1430-as években az első fertálybeli Ógabonatéren rója le II/2: 414, 418; II/3: 26), borát sem a ház pincéjében tartja, hanem belvárosi házában vagy a Várkerület 9. sz. alatt, Kálmán varga pincéjében (II/3: 36) vagy az 1440-es években Széplaki utcai majorjában (II/3: 343, 352), ahová a „téglás ház” egykori lakója, a fent említett Telir Tamás varga is követi. Achtseinnicht György 1447. márc. 6-án végrendelezik (II/1: 68–69), de a fia és három végrendeleti tanú által a városházán bemutatott végrendeletnek csak az elejét másolták bele a városi könyvbe, a többi résznek a helyét üresen hagyták. Így a „téglás ház”-ról nem tudunk meg semmit. Feltűnő, hogy a házat sem bor, sem gabona tárolására nem használta, hogy az 1440-es években lakója, Telir Tamás varga is elköltözött vele. Ugyanis 1440–1465-ig a ház nem szerepel sem az adó-, sem a bordézsma-, sem a vagyonyjegyzékekben, senki sem lakta, sőt talán el is pusztult.

A ház 1466-tól szerepel újra. Ekkor **Sieghart I. Mártoné**, aki addig Széplaki utcai házában (II/4: 225)

lakott. Adója 6 font 2 solidus 14 dénár (1466), 2 font 2 solidus 20 dénár vagyonadó + 5 solidus 10 dénár kereseti adó (1468). Ingatlan vagyonát 1468-ban 70 dénárfontra értékelik. Lakói: 1466-ban Zwettler János pék (4 dénársolidus adó), aki az előző évben még a szomszédos (Várkerület 17. sz.) házban lakik (II/4: 245), 1468-ban pedig már a belvárosi Mészárosok utcájában (II/4: 298, 310). Továbbá István halászegény (*segnknecht*), aki fivérével együtt 2 solidus 20 dénár adót fizet, 1468-ban már a negyedik fertályban (II/4: 295, 308) találjuk.

298A ház az 1481. évi kárjegyzékben nem szerepel. 1488-ban az alsó-ausztriai Fallbachból származó Felpacher Fülöp lakja (1 forint adó), aki 1489-ben már a Szt. Mihály utcában adózik (II/4: 414). Az 1488–1490. évi adójegyzékekben nem szerepel. 1494-ben az **ifjabb Krabat Györgyé** lesz, akinek 1493-ig volt háza a Szt. György utca 2. sz. alatt (II/5: 22, 24; GedB. 151). Adója 1 1/2 forint (1495), bordézsmaja 1/4 akó (1496). Lakója, Márkus 1/2 forintot adózik. A ház pincéjében tartja borát a polgárok Krisztus teste testvérületé (*Goczleichnambs zech*), még pedig 1 hordóban 14 akó óbort és 7 1/2 akó újbort, utóbbi után 3/4 akó bordézsma járt. Ebből következtethető, hogy Krabat György volt 1495-ben és 1496-ban a testvérület elöljárója. 1496-ban övé egy 1/16 Neuberg-szőlőnek a fele (II/1: 253). 1499-ben rokonától, Stadel Mihály mészárosától (Mészárosok utcája II/5: 45), másik rokonával, Handlos Györggyel (első fertály II/5: 39, 49) közösen örökölnek 1/8 Harmler-szőlőt (II/1: 261). 1500. aug. 19-én a ház felét, *ains halben haws Zwischen der Ruttenphluegin* (Várkerület 17. sz.) *Vnd Prünss Messterin* (Várkerület 13. sz.) *hewseren In der Smidgassen gelegen* (Gb. 31^v, azaz 233. sz.) telekkönyveztetti **Riemer Jakab és felesége, Anna** javára, akiknek a Fő téren (a mai városháza helyén) volt már házuk (II/5: 7 4). A ház másik fele tehát Krabat Györgyé maradt; ez a félház azonban nem szerepel, mivel Krabat György városi szolgálatba állt: évi 4 dénárfont bérért egy városkapu öre lett, sőt 1504 második felében a Hátsó kapunál ő váltotta fel György kapuórt. Ez azt jelentette, hogy a Hátsó kapu melletti őrházba költözött.

Riemer Jakab 1503 őszén meghalt (II/5: 98), **fia, László** 1504-ben az egész házat birtokba vehette: 1505-ben 4 1/2 forintot adózik. 1504/05-ben a külső tanács tagja és adószedő (II/5: 169): Bizonyára adósságai miatt 1512. máj. 10-én a városi tanács a házat, *des Lasla Riemers hawß In der smidtgassenn gelegenn* (GedB. 139) 60 dénárfontért eladja a **magyar (Vnnger) Gáspárnak**, azzal a feltétellel, hogy 3×20 dénárfontot lefizet Pünkösdkor (máj. 30.), Szt. Márton napján (nov. 11.), ill. 1513 Pünkösdjén (máj. 15.): ha valamelyik fizetést elmulasztja, pénzét és a házat veszti. Ennek ellenére Gáspár az első részletet csak jún. 7-én, a másodikat dec. 22-én fizette be (a harmadikról nem tudunk), a ház mégis az övé lett; Riemer László pedig néhai Riemer Jakab Fő téri házába költözött (II/5: 357). Gáspár adója 1 1/4 forint (1523), 1 forint (1524). 1522-ben és 1523-ban kaszálót bérel a várostól (II/5: 304, 335).

1525–1531-ig **Fechter Farkasé** a ház. Adója 1 1/2 forint (1525, 1527, 1528); bordézsmaja 1 1/2 akó (1525), 3 akó (1526), 1 akó (1528, Häberler Péter lakójával közösen); gabonadézsmaja 1/2 kepe (1529, 1530). Ő volt a idősebbik a Fechter-család tagjai közül (vö. Várkerület 11. sz. alatt), akinek korábban a Szt. Mihály utcában volt a háza (Gb. 32^r). 1532-ben már új tulajdonos, **István bábsütő** nevében van a Kovácsok utcai ház (1530-ban a Várkerület 21. sz. alatt: SSz. 1993, 34). Adója 1 1/2 forint (1532), 3/4 forint (1533), 1 forint (1534), **299**bordézsmaja 1534-ben 1 1/2 akó. Az 1532. évi mustrán másodmagával két puskát, valamint mellvértet mutat be; az 1537. évi mustrán csupán 1 puskát (mustrajegyzék 9). Az 1536. évi házösszeírás szerint tulajdona *III viertel haus*. 1542-ben **özvegye** 1 3/4 forint, 1551-ben 1 1/4 forint, 1552-ben 1 forint adót fizet.

1994. XLVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Mollay Károly: A Kovácsok utcájának topográfiája (Várkerület 3–37. számú telkek) (1379–1536) / A Várkerület 3–37/39. számú telkei / Várkerület 17. számú telek

(10×48–46 m, 140 négyszögöl)

Várkerület 17. számú telek
(10×48–46 m, 140 négyszögöl)

1379-ben **Konrád szücs özvegyéé:** *chuczlin dy chusnerin 1/2 haus* (I/1: 186). 1417-ben már **Grobloek vargáé,** akinek bordézmája 5 1/2 akó (1417), 7 1/2 akó (1426), 17 akó (1429), 6 1/2 akó (1431), 14 akó (1433). Adója 5 dénárfont (1424), 4 aranyforint (1432). 1433-ban 4 aranyforint kölcsönt vetnek ki rá (vö. még II/1: 43). 1435 őszen már a **fiára** (*junger Grablokch*) vetik ki a bordézmát (1 1/2 akó), 1436-ban a városi kölcsönt (2 forint). 1426-ban az ő pincéjükben vetik ki a bordézmát (2 akó) a Kovácsok utcájában lakó Frigyes szücsre (II/2: 322 371), továbbá János (*Hans*) mészárosra (2 akó) és az Ógabonatóren háztulajdonos Nieschendorfer Mihályra (II/2: 402) 1 1/2 akót.

1436 őszen már **Imre tímáré** a ház: bordézmája 6 1/2 akó, adója 1437-ben mindkét háza (a másik II/3: 75) után 11 forint. A ház pincéjében vetik ki a bordézmát (2 1/2 akó) 1436-ban István mészárosra, aki a városi tanácstól a Szt. György utcai volt fürdőházat bérlő (II/3: 78); valamint Scheuchenstock fuvaros özvegyére (1/2 akó), aki a szomszédos (Várkerület 15. sz.) házban (II/3: 43, 82) lakik. 1437-ben a házban lakó Schütz Pál (1/2 forint adó), aki 1440-ben már Várkerület 21. sz. alatt (II/3: 207) adózik; továbbá Schöngat György (32 dénár adó), 1440-ben Schütz Pállal együtt adózik.

1437. jún. 12-én Imre tímárnak Reichendorfer János belvárosi (Szt. György utca) polgár özvegyével van peres ügye (GerB. 14); 1438-ban a házat **Nägel Keresztélynek** adja át, maga pedig negyedik fertálybeli házába (II/3: 212) költözik. A ház átadása miatt a két fél 1438. aug. 29-én a városi bíróság előtt van (GerB. 25): szept. 3-án Nägel Keresztély Puls Mihály belvárosi (Mészárosok utcája) polgáron 4 forint adósságot hajt be (GerB. 27, 34); nov. 15-én a házban már rá vetik ki a 6 1/2 akó bordézmát. 1439 márciusában Nägel Keresztély perli a városplébános kertészét; feleségét pedig a szomszédos házban lakott Pál kádár lakbérért (*hofczins* GerB. 33, 35). Nägel Keresztély adója 20 dénárfont (1440), 10 forint (1442), bordézmája 1441-ben 6 akó, 1447-ben 10 akó. 1440-ben lakója, Tunkel varga 1 forintot adózik (1442-ben már a szomszéd házban).

Nägel Keresztély 1443–1453 között megszerzi az elhalt Schadendorfer György belvárosi, Szt. György utcai házat (II/4: 16), s ettől kezdve itt adózik. A külvárosi háza továbbra is a nevében marad (*Domus Kristanne Nægell*), egészen 1465-ig (II/4: 245). 1448-ban meghalt a felesége, sógorai: Lénárd tímár (Rózsák utcája), Kurz János mészáros (Rózsák utcája) és Wegenhut Lénárd (Széplaki utca), valamint Schön János (Mészárosok utcája) 1448. aug. 12-től évenként a **300**városi bíróságon bejelentik igényüket a Kovácsok utcai ház, *In der Smidgassen Zenachst der obern padstuben* (Várkerület 19. sz.) felére. Az ügy 1460. febr. 29-én Nägel Keresztély javára dőlt el (GerB. 58, 61, 75–77, 81, 85, 91, 93, 95). A ház lakói: Lunzer István (1454: 4 dénárfont adó), aki majd az Újteleki utcában szerez házat (II/4: 62); 1456-ban András kőműves nem fizet adót, hasonlóan a Windisch nevű futár (*lewffel*), Jnn Hosen János pedig 4 dénársolidust (özvegye 1457-ben lakó a Mészárosok utcájában); 1457-ben valaki (*nemo*) itt adómentes. 1458-ban a már tárgyalt második házból ideköltözik Ginder Gáspár szücs (1/2 dénárfont adó), aki a következő évben az ún. „középső” fürdőházban (Várkerület 23. sz.) lakik, 1462-ben pedig visszajön (1 dénárfont adó); 1459-ben Márton pék (32 dénár), Neunherz János, a Zetlin nevű malom molnára (60 dénár); 1461-ben Lénárd íjkészítő (6 dénársolidus) és Trunken Jakab, akit a következő évben már a negyedik fertályban találunk (II/4: 176). 1463-ban és 1464-ben a házban adózik Kálmán bogvár (7 forintnyi vagyon után 28 dénár + 62 dénár kereseti adó, ill. 4 dénársolidus), 1465-ben pedig Zwettler János pék (3 dénársolidus), 1466-ban a Várkerület 15. sz. alatt, akinek évi adójából mindannyiszor 12–12 dénárt

vonnak le a városházára a tanácsülésekre szállított kenyérért (II/4: 249).

Az 1466. évi adójegyzékben a ház nem szerepel. Ezután a házat **Sürger Miklós** szerezte meg, akinek a neve bizonyára a német lakosságú krajnai Gottschee kerületében lévő Sürgern (szlovénül Žurje) nevével függ össze: ingatlan vagyontát 1468-ban 60 dénárfontra értékelik, amely után 2 dénárfont adót vetnek ki rá.

Az 1481. évi kárjegyzékben a ház nem szerepel. Aztán **Greiner István vámos**, Greiner Servatius vámos fia, és felesége, Haberleiter Margit veszik át, akik 1483. febr. 26-án vásárolnak négy irtásföldet (*grefften*) a Felberbrunn-dülőben (Gb. 6^r, II/4: 363). Az asszony apjának testvérétől, Haberleiter Miklós belső tanácsostól, ennek halála (1485. márt. 25.) után ágyat, nagypárnát, kispárnát, 2 lepedőt, pokrócot és 5 magyar forintot örökölnék (II/4: 363). 1488-ban a házban velük együtt adózik István vámos fivére, Greiner Farkas vámos (2 1/2 forint), valamint List Farkas (1 forint), akinek 1481-ben még a Fövényvermen levő házában Mátyás király cseh katonasága 9 forint kárt okozott (II/6: 247). 1489-ben Greiner Farkas is, List Farkas is már a negyedik fertályban adóznak (II/4: 416, SSz. 1989, 132), a Kovácsok utcájában Greiner Istvánék mint lakók maradnak vissza (3 forint), magukhoz véve Margit asszony elhalt nővérének, Grätzel pék feleségének (II/4: 415, II/5: 6) fiát (1 forint): a ház **Pauer Keresztély** nevében van (4 forint), de valami része az árva fiúé maradt, akit az 1489. dec. 16-i, második adójegyzék 1/2 forint adóval még a házban említ, holott ekkor Greiner Istvánék már a Rózsák utcájában adóznak (II/5: 4).

Az 1490. évi adójegyzékben a ház nem szerepel. Az 1495. nov. 27-i adójegyzék szerint **Rüttenpflug Ulriké** (4 forint), aki 1490-ben még belvárosi (Sópiac) házában lakik (II/5: 22, 24); lakója Fink Péter (1/2 forint), aki ugyancsak a belvárosból (III/5: 22, 25) került a házba. Rüttenpflug Ulrikot 1496. 30¹ápr. 24-én egy évre bevásárlják a külső tanácsba (II/2: 184), nov. 11-e után 1 3/4 akó bordézmát vetnek ki rá: lakójával, egy ún. időszakos pékkel (*mutelpekh*: 1 akó, 2 hordó bora letiltva) együtt van két hordóban 28 akó óboruk; az említett Fink Péterre 1/4 akó, Springinklee Frigyesre, a szomszédos (Várkerület 19. sz.) „felső” fürdőház fürdősére ugyancsak 1/4 akó bordézmát vetnek ki. Rüttenpflug Ulrik 1500. jún. 19-e és aug. 19-e között végrendelkezett (II/6: 275–276). A házat feleségére, Katalin asszonyra (GedB. 92) hagyta: ha ez a házat eladná, a pénz a plébániatemplomé (*zu dem lieben Sand Michel*) legyen. Az asszony kap még egy Felberbrunn-szőlőt, 5 dénárfontot, hogy ebből naponta ételt-italt osszon szét az ispotály szegényeinek; az említett Springinklee Frigyes Leberperg-szőlőt. A Szt. János- és a Szentlélek-kápolnának 10–10 dénárfont, a várárokmenti Boldogasszony-kápolnának 5 dénárfont jut, Pál városplébánosnak, a végrendelet egyik tanújának, 15 dénárfontot, Sieghart II. Mártonnak (Kolostor utca), a másik tanúnak és testvéreinek a feleség halála után Glaser- és Auer-szőlőt hagy. Ebből következtethető, hogy Rüttenpflug Ulrik és Sieghart II. Márton rokonok lehettek.

Katalin asszony nem adta el a házat, hanem férjhez ment – 1502. szept. 16-a előtt (Gb. 35^r, azaz 255. sz.) – **Neuberger (Neyberger) Mihály halászhoz**, akinek ezt megelőzően az első fertály végében volt háza (II/5: 70, 79). Neuberger Mihály azonban hamarosan meghalt, így az asszonynak a hagyatékot illetően ki kellett egyeznie a rokonsággal 1503. szept. 22-én Erzsébettel, Lackner Márton (Szt. György utca) özvegyével (GedB. 92); 1504. febr. 14-én Huetter Miklós, János és Farkas testvérekkel, akik 3×14 napon belül megkapják az eladott Leberperg-szőlő árának a felét, viszont Katalin asszonyé lesz 1/16 Dudlesz-szőlő haszonélvezete (GebB. 94); még 1504-ben az említett Sieghart II. Márton és három testvére kap 1/8 Glaser-szőlőt, továbbá az Auer-dülőben az asszony szőlője melletti szőlőt (GedB. 92). Az 1505. dec. 4-i adójegyzék szerint a Kovácsok utcájában az asszony 4 forint, lakója, György varga özvegye 1/4 forint adót fizet.

1506–1522 között hiányzanak a házak adatai, 1523-tól **György kötelesé** a ház: adója 2 forint (1523, 1524,

1525). Az 1525. évi bordézmáját azonban már új házában vetik ki rá, amelyet Engel Zsigmond vaskereskedőtől vett meg ugyancsak a Kovácsok utcájában (II/6: 377; lásd alább). Előző házának egynegyede feleségéé marad, háromnegyed része **Braunsdorfer Mihály kötelesé** lesz, akinek a javára azonban csak 1535. jan. 15-én, a teljes vételár kifizetése után telekkönyvezik a házat *In der schmidtgassen, Zwischen der herren padstuben* (Várkerület 19. sz.) *vnd Steffan Letzellter* (Várkerület 15. sz.) *behausung gelegen*, azzal a megjegyzéssel, hogy a közben elhalt György köteles feleségének, Apollóniának a házból *den virten taill frey ledig vermacht vnd Zuegeaigennt vnd ein Zuschreiben begert* (Gb. 96^r, azaz 586. sz.). Így érthető, hogy az 1536. évi házösszeírás Braunsdorfer Mihály köteles házat 3/4-telkesnek (*III viertel hawss*) mondja, amely Apollónia asszony részével együtt teszi ki a telekszámítás szerint az addigi egynegyed házteleknek a négyszeresét, azaz 302^{egész} telket. Braunsdorfer Mihályt 1526. szept. 8-án már besorozzák a polgárórség kilencedik rótájába. Adója 1 forint (1527), 1 1/2 forint (1528), 1 forint (1530), 2 forint (1532), 1 forint (1533, 1534), 4 forint (1542), 6 3/4 forint (1551), 6 forint (1552). Az 1532. évi mustrán másodmagával vértet és puskát, az 1537. évin puskát mutat be. Lakója Péter szíjgyártó, aki már György köteles lakója is volt (1525 1/2 forint), 1526-ban a polgárórségnek ugyancsak a kilencedik rótájába kerül; adója 1 forint (1527), 1 1/2 forint (1528), 1534-ben a ház pincéjében róják le meg bordézmájukat: Bernát kalaposnak (Várkerület 9. sz.) gyermekei (1 1/4 akó), Wenzel Tamás (3 akó), aki a Rózsák utcájában róttá le 1526. évi bordézmáját (II/6: 432), Kramapfel János (3 akó), aki a negyedik fertályban lakik (adójegyzék 30) és Edlmann Márton (1 akó), aki a házban is lakik.

1531-ben Braunsdorfer Mihály kötélgyártó háza elé, az utca felé épül **Steinfelder Tamás kalapos** háza. Adója 1/2 forint (1532), 1/4 forint (1533), 1/2 forint (1534). Az 1532. jún. 26-i mustrán hosszú nyárssal és kézipuskával jelentkezik. Az 1536. évi házösszeírásban: *Thoman hueter ain halb hawss* (SSz. 1959, 353) (*Folytatjuk*)

1994. XLVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

1994. XLVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Boronkai Szabolcs: A soproni Kolbenheyer Mór „Toldi”-fordításai¹

Boronkai Szabolcs: A soproni Kolbenheyer Mór „Toldi”-fordításai¹⁽³⁷⁾

*„Und nun zu euch, ihr Himmlischen und Schönen,
Die über Erdenweh ihr lächelnd thront.
Und wein ihr hold, in süßen Liedestönen
Die Huldigung, die er euch widmet, lohnt.
Seid mir auch hold, und wenn man streng mich richtet,
So sprecht: er hat dein »Goldmund« nachgedichtet.”²⁽³⁸⁾*

Kétségkívül a „Toldi”-fordítások képezik Moritz Kolbenheyer irodalmi munkásságának csúcsát. Mint a mottóból is kiderül, ő maga is a trilógiát tartotta legjobb munkájának. Mind a kortársak, mind a szakirodalom elismerően nyilatkozik: „Sie empfiehlt sich durch Energie des Ausdrucks und Wohllaut des Verses von selbst.” (Friedrich Hebbel), „Nicht nur ist die dichterische Behandlung des Stoffes eine sehr anziehende und gestaltungsreiche, sondern auch die Übersetzung ist eine durch [303](#)Kraft und Natürlichkeit so gelungene, daß der Reiz der beiden Bücher sich bis zulu Ende gleichbleibt und keinerlei Disharmonie an die gewöhnliche Abstände zwischen Urtext und Übersetzung erinnert. „(Anastasius Grün), illetve „...hat Kolbenheyer das Möglichste geleistet.” (Béla von Pukánszky).[3\(39\)](#)

Arany a „Toldi”-t 1847-ben írta. Az első német fordítás 1851-ben, Lipcsében jelent meg, Kertbeny Károly (Karl Maria Kertbeny) tollából.[4\(40\)](#) Kertbeny érdeme, hogy megkísérelte minél több magyar irodalmi és tudományos munka németre ültetését, hogy azokat a német olvasóközönséggel megismertesse. Hiányzott azonban mindenféle kritikai érzéke a lefordítandó művekkel kapcsolatban (kevésbé finoman fogalmazva: válogatás nélkül mindent lefordított), valamint – őszintén szólva – fordítói tehetsége sem volt különösebben kiemelkedő, így hát nem sok dicsőséget szerzett a magyar irodalomnak. Akkoriban még nem szabályozta törvény a fordításokat, így Kertbeny Arany, de más költők műveit is engedélyük nélkül is lefordíthatta, és ezt meg is tette. Arany nem is igen válaszolt a leveleire, annak ellenére, hogy az 1854. január 9-i levelében beismeri, a „Toldi”-ban kb. 50 helyen félrefordított. (A valóságban Arany ezt az 50 hibát csupán az általa olvasott első 4 énekben – tehát a mű harmadában! – találta).[5\(41\)](#) Elképzelhető tehát, mily nagyon „örülhetett” Arany, amikor megtudta, hogy Kertbeny a „Toldi estéje” fordítását is tervezi. A fordító ezen kívül azon véleményének is hangot adott, hogy Arany nem kielégítően tud németül, és valószínűleg rossz tanácsadói marasztalták el a fordítást.[6\(42\)](#) A „Toldi” első fordításának kétes sikerét látva Gustav Heckenast felkérte barátját, Kolbenheyert egy új fordítás elkészítésére. A kiadó erről a tervéről Aranyt is tájékoztatta.[7\(43\)](#) Miután az elkészült kéziratot Heckenast elküldte Aranyhoz, 1854 márciusában Kolbenheyer személyesen is ír a magyar költőnek, véleményét kérve.[8\(44\)](#) (Kolbenheyer németül írt, Arany magyarul válaszolt, Heckenast és Kertbeny magyarul leveleztek Aranyval). Arany áprilisban válaszolt, ez a levél sajnos elveszett. Kolbenheyer azonban nem vette figyelembe a javaslatokat, valószínűleg későn kaphatta meg a levelet.

A lelkész a kéziratot Friedrich Hebbelnek is elküldte. 1854. június 1-jei levelében azt írja, szeretné a fordítást még egyszer Hebbel „cenzúrájának” alávetni.[9\(45\)](#) Hebbel változtatott-e a szövegen, nem tudjuk. Kolbenheyer kérésére mindenesetre írt bevezető levelet a könyvhöz.

A kötet tehát Hebbel szavaival kezdődik. Úgy véli, hogy ha a mű „...in Bezug auf die Erfindung kaum originell und tiefsinnig genannt werden kann, so ist es in der Ausführung doch höchst eigenthümlich, und macht den Leser rascher und lebendiger mit dem magyarischen Grund- und Ur- Zuständen vertraut, als manches Geschichtsbuch.”[10\(46\)](#) Az előszóban Kolbenheyer leírja a mű keletkezésének történetét, a [304](#)monda korábbi Ilosvai Péter-féle feldolgozását. Részletekbe menően elemzi, mely motívumokat vett át Arany Ilosvaitól, melyek pedig saját költései.[11\(47\)](#) A fordítás szépségét érzékeltetendő álljon itt a költemény két híres versszak, az összehasonlítás végett mind az eredetiben, mind Kolbenheyer, illetve Kertbeny fordításaiban.

*„Mint ha pásztortűz ég őszi éjszakákon,
Messziről lobogva tenger pusztaságon:
Toldi Miklós képe úgy lobog fel nekem*

Majd kilenc-tíz ember-öltő régiségben.”

*„Wie wenn in der Herbstnacht Hirtenfeuer glühen,
Auf der weiten Heide rings die Flammen sprühen:
So das Bild von Toldi Miklós seh' ich ragen,
Leuchtend aus der Vorzeit nachtbedeckten Tagen.”*
(Kolbenheyer)

*„Gleich als wenn ein Hirtenfeuer
Hell durch eine Herbstnacht schimmert,
Und im Meere einer Pußta,
Jäh aufflackernd, glänzt und flimmert:
So auch loht vor mir empor jetzt
Licht des Toldi Miklós Bildniß
Durch neun, zehn der Menschenalter,
Wie aus weitentfernter Wildniß.”*
(Kertbeny)

*„»Hé, paraszt! melyik út megyen itt Budára?«
Kérdi Laczfi hetykén, csak amúgy félvállra;
De Toldinak a szó szívébe nyilallik,
És olyat döbben rá, hogy kívül is hallik.”*

*„»Bauer, he! wo geht nach Buda hier die Reise?«
Also herrscht ihm Laczfi zu in stolzer Weise.
Doch in Toldi's Herzen hebt es an zu kochen.
Und man hört von außen schier das inn're Pochen.”*
(Kolbenheyer)

*„»Heda, Bauer! hin gen Buda.
Wo geht hier die Straßenspur?«
Laczfi frägt ihn dies, hochfahrend,
Ueber seine Achsel nur;
Doch den Toldi sticht in's Herze
Dieses Wort, so kurz bescheert,
Und er murmelt innen, daß man's
Laut und gut auch auswärts hört:”*
(Kertbeny)¹²⁽⁴⁸⁾

³⁰⁵Kolbenheyernek – Kertbenyvel ellentétben – nem csak a rímeket, a ritmikát és a szótagszámot sikerült megtartania (az alcím büszkén hirdeti: „ Im Versmaß des Originals”), hanem Arany nyelvezetének egyszerűségét, az „egy sor, egy mondat” struktúrát is. A „Toldi Miklós” név magyaros vezetéknév-keresztnev sorrendje a hangulat miatt marad változatlan, mint ezt a lábjegyzetben írja a fordító.¹³⁽⁴⁹⁾ Lábjegyzetek magyarazzák a német olvasó számára ismeretlen helyneveket is: Hortobágy, egy

puszta, ahol lótolvajok (Kolbenheyer itt a német szövegben a magyar „szegény legény” kifejezést is használja) és gólyák találhatók és Rákos, a régi országgyűlések helyszíne.¹⁴⁽⁵⁰⁾ Hiba tulajdonképpen csak egy van a fordításban: Kolbenheyer félreértette a „kolonc” szót.

*„Tán kigyúlt a ház is, úgy füstöl a kémény,
Nagy kolonc köszönget a kút méla gémén.”¹⁵⁽⁵¹⁾*

*„Als ob Haus und Hof in Flammen aufgegangen,
Dampft der Schlot, mit Bändern ist der Brunn behangen.”*

Ehhez a helyhez még megjegyzés is fűz: „Zum schon von ferne wahrnehmbaren Zeichen, daß im Hause ein Fest begangen werde, welches mehr den Keller, als den Brunnen in Anspruch nimmt.”¹⁶⁽⁵²⁾ Talán egy korabeli népszokás tévesztette meg?

Egy másik ponton szándékosan nem egyezik meg a fordítás az eredetivel.

*„Azzal a két farkast az ölébe vette,
Az öreg nyoszolya szélére fektette,
Így beszélve nekik: mente, tente szépen:
A testvérbátyátok fekszik itten épen.»*

*„Sprichys und nimmt die beiden Wölfe fein manierlich,
Lehnt sie an der alten Bettstatt Ecke zierlich
Und gibt ihnen Lehren: »Stehe, Pärchen, stehe
Wache, denn dein Bruder schläft hier in der Nähe.«”¹⁷⁽⁵³⁾*

A fordításban nem egyszerűen „elaltatja” Toldi a farkasokat, hanem „örségbe állítja” őket. Kolbenheyer a következőket írja a lábjegyzetben: miként az antik eposzszerzők, akik mindig hozzátettek valamit a mindenki által ismert történethez, vagy éppen elvettek abból valamit, úgy merészelt ő is némileg változtatni a szövegen.

Már 1854-ben, még a „Toldi” fordításának megjelenése előtt, írja Kolbenheyer Hebbelnek, hogy immár a második részen dolgozik, ekkor még „Toldi’s Lebensabend” címmel.¹⁸⁽⁵⁴⁾ A kéziratot most is elküldi Hebbelnek, de annak válaszával elégedetlen, túl rövidnek találja.¹⁹⁽⁵⁵⁾ Ennek ellenére német barátjának ajánlja a fordítást: „Ich weihe Dir ein Lied wom »letzten Ritter«. –” illetve „...was ich dem Magyaren nachgeschaffen ³⁰⁶Sei, deutscher Sänger, freundlich Dir geweiht!”²⁰⁽⁵⁶⁾ Természetesen Arany is megkapja a kéziratot. Kolbenheyer azonban meglehetősen furcsán ír erről Heckenastnak: „Herr Arany scheine mir nicht hinreichende Billigkeit bei der Erwägung der Schwierigkeiten einer solchen Uebertragung zu besitzen und dann auch mit dein Genius der deutschen Sprache zu wenig vertraut zu sein.”²¹⁽⁵⁷⁾ (Ez a megjegyzés természetesen nem menti Kertbeny gyenge fordítását.)

Arany részletesen válaszol, megnevez tíz helyet, ahol szerinte a fordítás nem egészen azt mondja, amit az eredeti: „»Toldi estéje« című költeményem fordítása általában sikerültnek mondható, csupán néhány helyen kívántam arra megjegyzést tenni.”²²⁽⁵⁸⁾ Kolbenheyer Arany valamennyi tanácsát figyelembe vette. Mivel a fordítás első kézírata elveszett, nem lehet megállapítani, mit írt Kolbenheyer eredetileg a helyeken. Arany

csak egy alkalommal nevezi meg a kritizált német szót.

*„Király, ha nem nézném vitézi voltomat,
Majd fejedhez verném héttollú botomat.”*

*„König, ließ ich außer Acht, daß ich ein Ritter,
Meinen Kolben schlug ich an Dir in Splitter.”²³⁽⁵⁹⁾*

A régies „héttollú bot” kifejezést Arany Ilosvaitól vette át. Kolbenheyer első változata – amit Arany kritizált – a „Stab” igazából szó szerinti fordítás (a. m. bot), de valljuk be elég erőtlen, sokkal jobb és értelmileg is hübb a „Kolben” (régiesen: buzogány).

Ebben a műben is lábjegyzetek magyarázzák az ismeretlen kifejezéseket. A lelkész nem fordította le a „kalpag” szót, csak megmagyarázta: „mit Pelz verbräunte Kopfbedeckung der Ungarn”. A „Királyhágó” magyarázata nem egészen korrekt: „ein Berg an der südöstlichen Gränze zwischen Ungarn und Siebenbürgen”, jobb a „Csángó”: „Die Csángó-Magyaren sind Ungarn in der Moldau und Wallachey.”²⁴⁽⁶⁰⁾

A trilógia harmadik részét Arany csak későn, 1879-ben fejezte be. Kolbenheyer már az első két rész fordításakor reménykedett a folytatásban.²⁵⁽⁶¹⁾ Most legidősebb fia, Franz, kérésére kezdett hozzá, aki azonban 1881-ben fiatalon elhunyt. A lelkész most már csak kötelességtudatból is tovább dolgozott, és 1883 augusztusában, rövid öt hónappal halála előtt fejezte azt be. Az utolsó részt tehát szeretett fia emlékének ajánlotta. A fordítás elé magyar mottót és egy német verset irt:

*„Ferenc fiam meghala,
Dicsőségem ő vala,
Napom napja, éjjem holdja;
Takarja haj! a sír boltja.*

*„Es war Dein Wunsch. Ich bin ihm nachgekommen.
Deutsch liest man Arany's ungrisches Gedicht.
Mein Herz, vom jähen Trennungsweg beklommen,
Sprach. Sohnes Willes sei dem Vater Pflicht!”²⁶⁽⁶²⁾*

1994. XLVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK

---

307 KISEBB KÖZLEMÉNYEK

1994. XLVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / † Fogarassy László: Védelmi előkészületek Ausztriával szemben gróf Bethlen István kormányának hivatalbalépése után

† Fogarassy László: Védelmi előkészületek Ausztriával szemben gróf Bethlen

István kormányának hivatalbalépése után

Abban az időszakban, amikor meg kellett kezdődnie a honvédség trianoni létszámba való leszerelésének, a hadsereg állománya az 1921. januári hadrendek szerint 8 gyalog- és egy lovashadosztályt tett ki a területi alakulásokon kívül. A szombathelyi katonai körletparancsnokság területén akkor volt 659 aktív és 187 tartalékos tiszt, 666 hivatásos altiszt, 14 624 fő legénység, 2478 ló, 13 706 puska. 373 lovas, 123 szabványos géppuska, 114 kézi géppuska. 16 löveg (5 üteghez), 1 gyalogsági ágyú, 438 jármű, 35 autó. Repülőket a körlet hadrendje nem mutatott ki. Körletparancsnok volt lovag bunyai Szívó Sándor altábornagy, aki közvetlenül rendelkezett a körlet területén ideiglenesen állomásozó idegen kötelékekkel is: csurgói gyalogezred, dunántúli lovasdandár a szombathelyi huszárezreddel, Moson, Sopron, Vas és Zala megyei katonai parancsnokságok, az említett megyék határőrzészlóaljai és egyéb alakulások, illetve intézetek. Az alárendelt szombathelyi (3.) gyaloghadosztály parancsnoka báró Lehár Antal ezredes. Alárendelve a gyalogdandár parancsnokság (Bugsch Aladár ezredes), tüzérségi parancsnok Teimer Oszkár ezredes. Csapatok: zalai, soproni és vasi gyalogezred (utóbbi 2 zászlóalj), szombathelyi vadászászlóalj, lovasság és tüzérezred.¹⁽⁶³⁾

A húsvéti restaurációs kísérlet után a Teleki-kormány lemondott és 1921. április 14-én gróf Bethlen István alakított új kormányt, amelyben a külügyi tárcát Gratz Gusztávtól gróf Bánffy Miklós vette át, aki a várható olasz közvetítési akció hatására területi engedményekre is hajlandó volt Nyugat-Magyarországon. Bethlen 1921. április 20-án értekezletet hívott össze, amelyen rajta és Bánffyn kívül megjelent gróf Ráday Gedeon belügyminiszter, Belitska Nándor tábornok honvédelmi miniszter, Gratz volt külügyminiszter, a külügyminisztériumból Kánya Kálmán meghatalmazott miniszter, gróf Khuen-Héderváry Sándor és báró Villani Frigyes követségi tanácsosok a külügyminisztériumból, Röder Vilmos ezredes, a vezérkari főnök helyettese, gróf Sigray főkormánybiztos és Zsembery Sopron vármegye főispánja. A megbeszélésen három lehetőség vetődött fel. Az első: kooperálás az osztrákokkal. Látható volt, hogy a Mayr-kormányra megegyezést illetően számítani nem lehet, bukásával viszont hat héten belül számoltak. (A Schober-kormány csak június 21-én alakult meg.) A második változat: a vitás terület kikiáltja önállóságát és katonai ellenállást fog kifejteni. Az értekezés résztvevői úgy tartották, hogy a viszonyok megváltoztak. Nyilvánvalóan vegyesnek találták az érdekelt lakosság hangulatát. Új tervek merültek fel: kieszközölni harmadik hatalom közvetítését, Ausztriának gazdasági kedvezményeket felajánlani, a néprajzilag nem vitás és gazdaságilag produktív területe részeket átadni, az ország területén visszamaradó németeknek önkormányzatot ³⁰⁸adni. A harmadik megoldás: az átadandó területen osztrák törvények szerint tartománygyűlést hívnak össze, amely határozatilag elutasítja a csatlakozást Ausztriához és puccsal Magyarországhoz tér vissza.

Az a határozat jött létre, hogy az osztrákokkal hivatalosan és nem hivatalosan tárgyalni fognak, számolva a jelenlegi osztrák kormány bukásával. Ezzel egyidejűleg egy harmadik hatalom mediációja. A katonai döntés előkészítését is számításba vették. Eszerint a sorkatonaságot kivonják a vitás Nyugat-Magyarországról, de a csendőrség ott marad. Lehár ezredes bennszülött lakosokból fog katonaságot sorozni, illetve toborozni. Kérdés, hogy a kisantant ezt osztrák belügynek tekinti-e, vagy sem. (Gratz úgy vélte, hogy Csehszlovákia és Jugoszlávia nem fognak beavatkozni). Mennyi fegyveres erőre volna szükség e módosított végrehajtásához és hogyan lehetne ezt úgy összehozni, hogy a magyar kormánytól és a sorkatonaságtól távol álljon. Ennek tisztázására a vezérkari főnök berendeli Lehár ezredest újabb megbeszélésre.²⁽⁶⁴⁾

Lehár ugyanezen a napon terjedelmes németnyelvű memorandumot dolgozott ki a miniszterelnökség részére, amelynek vége felé megállapítja: „Ein unter allen Zeichen der Schwäche, kraft- und leblos unter

dem Zwange der Entente den österreichischen Sozialisten wehrlos ausgeliefertes Burgenland ist immer verloren...” A memorandum mellékletében határkorrektúráról adja elő véleményét, többek közt leszögezi: „Zu Ungarn fallen würden die kroatischen Gemeinden Czinfalva, Darázsfalva, Oszlop, Zarány, Darufalu (*sic!*), Kellénpaták, Kópháza, Sopronkertes, Alsógulya, Borisfalva, Füles, Gyirót, Malomháza, Répcesarud, Szabadbáránd, Ólmod, Ligvánd, die insgesamt 900 Deutsche zählen gegen 19 338 Nichtdeutsche. Bei Österreich verbleiben würden sieben meist kleine kroatische Gemeinden, die an der Grenze gelegen sind, ferner Vulkapordány, das als Eisenbahnknotenpunkt bei Ösdterreich verbleiben müsste...”³⁽⁶⁵⁾

Az április 23-i megbeszélésen Lehár ezredesen kívül résztvett Bethlen, Bánffy, Ráday, Belitska, valamint Berzeviczy altábornagy, a vezérkar főnöke, Kánya, Khuen-Héderváry továbbá Panos és Röder ezredesek. Lehár azt javasolta, hozzák létre az elcsatolás előtt álló terület önkormányzatát magyar impérium alatt, mivel Nyugat-Magyarország de jure már osztrák, azonban de facto még magyar. Az autonóm terület védelmére szükséges három zászlóalj, két üteg és egy lovas század szervezendő, ennyit a terület önként jelentkező lakosaiból össze lehet szedni.

A miniszterelnök hozzászólásában azt konkretizálta, hogy a trianoni békeszerződés ratifikálásakor az autonómia előkészítése után az autonóm (kormányzó) testület kijelenti, hogy de facto Ausztriához tartozik, de ön maga rendelkezik sorsa felett. A magyar kormány el fogja ismerni ezt az állapotot, felveti (a Nagykövetek Tanácsánál) a baranyai kérdést és ennek elintézéséig Burgenlandban meghagyja a magyar katonaságot. Az autonóm (törvényhozó) testület a Burgenlandra vonatkozó Bundesgesetz vita tárgyává fogja tenni.

Költségvetésre április 26-án százmillió magyar koronát terveztek és a következő akcióprogramot adták ki:

309 Irányelvek: 1. Politikai rész.

Végző esetben a következő álláspontra helyezkedünk: a vitás terület a trianoni szerződés életbelépte után autonómiát proklamál az osztrák köztársaság keretén belül. Az autonóm területet a „provisorischer Landesausschuss” fogja vezetni, amely a területről való nemzetgyűlési képviselőkkel, főtisztviselőkkel és nagyobb városok polgármestereiből fog állni. Ez az ideiglenes Landesausschuss egy ideiglenes Landeshauptmann-t nevez ki (valószínűleg dr. Bleyer és a kulisszák mögött dr. Gratz, mint tanácsadó).

A ratifikáció pillanatában a magyar kormány junktimot teremt a vitás terület és Baranya-Baja terület közt. A magyar nemzeti hadsereg csapatai addig maradnak a vitás területen, míg a jugoszlávok ki nem ürítik Baranya-Baját.

A magyar csapatok elvonulása után megejtendő választások alapján előkészítetik a vitás terület visszacsatolása Magyarországhoz. A provisorischer Landesausschuss megbízásából báró Lehár ezredes az autonóm terület védelemét megszervezi és pedig toborzás útján.

II. Katonai rész.

A véderő megalakítását a magyar kormány mindenképpen támogatja, hivatalosan azonban diplomáciai okokból nem teheti. Ezért rá hivatkozni nem lehet.

A szombathelyi körletparancsnokság és az összes katonai hatóságok kötelesek Lehárt támogatni és az autonóm Burgenland haderejének szervezését az alább mondottak szerint elősegíteni. Lehár személyére nézve önálló és a körletparancsnokságnak nincs alárendelve. A nemzeti hadsereg csapataival azonban az autonómia kikiáltása után is csak a körletparancsnokság rendelkezik, eltolásuk és egyéb mozgásuk Lehárral

egyetértőleg történjen. Katonai kiürítés tervezete Lehár ezredessel megbeszélendő és jóváhagyás végett a honvédelmi miniszter úrnak előterjesztendő. Polgári kiürítés egyelőre felfüggesztendő. Lehár törzsének és csapatainak megalakítására 40 nemzeti hadseregbeli, a vitás területre illetékes tiszt saját kiválasztása szerint rendelkezésére bocsátandó. A tisztek a honvédelmi miniszter által nyugdíjaztatnak. Későbbi visszavételük a nemzeti hadseregbe biztosított, ezen rendelkezés azonban írásban nem adatik ki.

Osztrák tiszteket a csatlakozás kimondása előtt – tehát az előkészítés időszakában – az új véderőbe felvenni nem szabad.

A közrendészeti szervek (a határszolgálatban állók is) az autonómia kikiáltásától kezdve Lehárnak rendeltetnek alá. Intézkedések ezen szervek magasabb előljárói útján teendők meg (csendőr, rendőr, vámőr és pénzügyőr).

Az új véderő szervezése és működése a következőképpen támogatandó: a ratifikálás napján Vas vármegye vitás területére (Szentmihály, Felsőőr, Németújvár) a vasi gyalogezred két gyalogezred két gyalog- és egy géppuskás százada a helyi körletparancsnokság által kihelyezendő. Ezen csapatok a vitás terület kiürítéséig ott maradnak (junktím Baranyával). Lehár rendelkezésére bocsátatik 5000 puska, 3000 ember teljes felszerelése, 1000 kézigránát, 18 nehéz és 18 könnyű géppuska, 1 lovas század felszerelése, 2 táborigényű és 2 tarack a rejtett anyagból, 3 személyautó, 4 teherautó és 3 sebesültszállító autó viszont vétel útján szerzendő be, az összekötőszakasz anyaga stb.

310 Ezen irányelveket Hegedűs altábornagy⁴⁽⁶⁶⁾ és br. Lehár ezredes tudomásul veszik. A kiadás titoktartás céljából mellőztetik.

A fenti irányelvek meghozatala után április 28-án folytatták az értekezletet, ahol azt a kiegészítő határozatot hozták, hogy előkészítendő felszerelés, fegyverzet és ruházat 1500 főnyi csapat, 1500 csendőr és 2000 főnyi „Heimwehr” részére. Az autonóm terület tüzéségét pedig két ütegre emelték föl. (Egy-egy ágyús és tarackos üteg a 4 lövegből).⁵⁽⁶⁷⁾

Kiegészítésül megemlíttjük, hogy a bécsi Neue Freie Presse 1921. április 29-i számában a következő című híradás jelent meg: „Ein geplanter Putsch in Westungarn. Die Beratungen in Budapest.”⁶⁽⁶⁸⁾ Tehát indiszkréción folytán valami kiszivárgott. Idézzük Soós Katalint, mint diplomáciatörténeti szakértőt: „Mayr kancellár újságíróknak adott nyilatkozatában kijelentette, hogy a nyugat-magyarországi szervezkedésről kapott értesülések nem pusztán kitalálások, s hogy a hozzá érkezett hírek szerint a magyarok titokban fegyvereket osztottak ki a lakosság körében. A kérdést Masirevich bécsi magyar ügyvivővel is megvitatta. Masirevich védekezésül arra emlékeztette a kancellárt, hogy ezeket a híreket már hivatalosan megcáfolták. »Az a körülmény – mondotta –, hogy ezek a hírek Prágából keltek szárnyra, mutatják azok megbízhatóságát. A csehek már hónapok óta terjesztenek különféle híreket Magyarországról, hogy zavart keltsenek Ausztria és Magyarország között, s hogy befeketítsék Magyarországot a szövetségesek előtt.« Az erőtlen tiltakozás aligha nyugtathatta meg az osztrák kormányt.”⁷⁽⁶⁹⁾

Lehár Antal postumus emlékirataiban ezekről az áprilisi megbeszélésekről nem emlékezik meg. Ezeket megelőzte a király húsvéti restaurációs kísérlete, amelyet részletesen tárgyal, utána mindjárt a második restaurációs kísérlettel foglalkozik, amelynek kudarca után IV. Károly kifejezett utasítására elmenekült az országból. De van még azonfelül is írásbeli hagyatéka a bécsi Kriegsarchívban, amelyből Dr. Peter Broucek osztrák történész már publikált, de az 1921 áprilisában keletkezett ellenállási tervekről nem tesz említést.⁸⁽⁷⁰⁾ A kritikus időben kötelező titoktartást Lehár szigorúan betartotta, s mivel a szervezkedésből Prónay alezredest kihagyta, utóbbi a memoárjaiban csak ennyit tudott rögzíteni: „Megemlékeztem

naplójegyzeteimben báró Lehár Antal ezredes, szombathelyi körletparancsnokkal (hadosztályparancsnok volt!) 1921 tavaszán Budapesten történt azon találkozásomról, amikor neki szemrehányást tettem, amiért nem függetleníti a népek önrendelkezési jogán már előre is egész Burgenlandot Sopronnal és Szombathellyel együtt és miért nem soroztatja és miért nem szervezi meg az átadandó területeken a szükséges katonaságot, miután annak elszakítása az anyaországtól Ausztria javára jelenleg úgylátszóan küszöbön áll. Lehár azonban mindezekre kitérően válaszolt és elbizakodva hangoztatta Burgenlandnak az anyaországhoz való hűségét, amely propagandaszervei által annyira meg van dolgozva, hogy sohasem lesz osztrák.”⁹⁽⁷¹⁾ Bánffy Miklós, amikor megírta emlékezéseinek a második részét, amely a Ráday-Levéltárban a kiadás megtörténteig letétben volt, a bevezetőben leszögezte, hogy „Jegyzeteim nincsenek. Naplót sosem írtam. Számtalan okirat levél és memorandum, amit megőriztem, elégett, vagy szétszóródott. Már csak az van meg, amit az agyamban hordozok.” Érthető, hogy amikor negyed évszázad múltán a „Huszonöt év” c. kéziratot kezdett dolgozni, az emlékezet többé-kevésbé torzító tükrében úgy tudta, hogy 1921 júniusában tanácskoztak Bethlennel arról, mit tudnak tenni Burgenland elcsatolásának megállítására. „A magyar közönség az átadást méltán a legnagyobb megalázásként érezte. Tehát tennünk kell(ett) valamit.” Ismerteti a különböző terveket, azon a véleményen van, hogy a lakosság magyar érzelmű, kivéve a pinkavölgyi és lajtamenti németeket, mivel gazdaságilag a grazi és bécsi piactól függték – ugyanis a termékeiket ott adták el. Hangsúlyozza, hogy az átadó terület lakosságának a megszervezése nem az ő feladata volt, ezért ennek az előkészítéséről keveset tud. Gróf Ráday Gedeon ügyesen elburkolta a magyar kormány szerepét a burgenlandi ellenállási előkészületekben, hogy úgy lássék, mintha csak társadalmi megmozdulásról volna szó. (Ilyent akart szervezni Friedrich István, aki nem tudta, hogy a mozgalom hátterében a kormány áll, éppen úgy, mint nem tudott róla Prónay.)¹⁰⁽⁷²⁾

A fegyveres ellenállást nem a soproni születésű Lehár ezredes szervezte meg. Az első restaurációs kísérlet idején a király mellé állt, ezért kikapcsolták és a hadosztályparancsnokság alól is felmentették. Mi folyt a szervezés körül 1921. május, június és július hónapban, csak akkor tudnók meg, ha előkerülnének az Etelközi Szövetség aktái. Ez a szövetség bízta meg Gömbös Gyula nemzetgyűlési képviselőt, Bethlen bizalmi emberét a nyugati ellenállás katonai szervezésével. A történeti irodalomból ismeretes, hogy Lehár és Gömbös rossz viszonyban voltak egymással. Az Etelközi Szövetség annyira titkos társulat volt, hogy létezéséről Sopronban nem nagyon tudhattak. Prónay már idézett naplójából ugyanis az derült ki, hogy 1921 nyarán őt kereste fel soproni küldöttség Thurner Mihály polgármesterrel az élen, hogy ha már Nyugat-Magyarországot át kell adni Ausztriának, legalább Sopron védelmére szervezzen mentőakciót. E célból Prónay „a vele összeköttetésben álló irredenta szerveknél” is megtette az intézkedéseket. Nyilván ennek a következménye volt, hogy már a gerillaharcok kitörése után Gömbös Gyula, mint a MOVE elnöke Bicskéről levélben sürgősen Budapestre hívta és a felkelők „déli hadseregének” a parancsnokságát ajánlotta fel neki.¹¹⁽⁷³⁾ Ami ezután a felkelés területén történt, e tekintetben elegendő, ha a már megjelent magyar és osztrák irodalomra utalunk.

Befejezésül hadd említsük meg, hogy 1921 augusztusában, amikor a felkelés kirobbant, a honvédség leszerelése a trianoni állományra folyamatban volt, a szombathelyi körletparancsnokság hadrendjében kimutatott reguláris csapatok létszáma 423 tiszt, 221 közigazgatási alkalmazott, 269 tényleges altiszt és 3913 fő legénység volt. A csendőrség állománya 39 csendőr- és 60 katonatiszt, 881 hivatásos csendőr, 2431 egyéb altiszt és legénység. (Ebbe még nincs beleszámítva az augusztus közepén érkezett Ostenburg- és Ranzenberger-féle két országos csendőrtartalékszázalaj. 142 tiszt, 2291 csendőr). Ezenfelül vámőrség, tisztek és legénység együttesen megközelítette a 800 főt. Lényeges változás az 1921. januári helyzethez képest! A vegyesdandárrá alakult szombathelyi hadosztály parancsnoka Lehár távozásával ideiglenesen

Horváth László tábornok, körletparancsnok Guillaume Árpád tábornok lett. [12\(74\)](#)

1994. XLVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

1994. XLVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Kloss Andor: Soproni Horváth József grafikai kiállítása (1994. március 12.)

Kloss Andor: Soproni Horváth József grafikai kiállítása (1994. március 12.)

Horváth József az akvarellfestészet kiemelkedő mestere. Művészettörténeti jelentősége abban van, hogy a vízfestészetet az olajfestéssel egyenrangú műfajjá emelte. Grafikai tevékenysége viszont szinte alig ismert a nagyközönség előtt, sőt a szakma sem figyelt rá eddig.

Ezért fontos ez a mostani kiállítás, amely kizárólagos feladatának tekinti a grafikák bemutatását.

A rendező – Horváth Bertalan – nem törekedett, mert nem is törekedhetett a teljességre, már csak azért sem, mert ennek az egyébként csodálatos műemlékháznak a belső terei ezt eleve lehetetlenné teszik. A tárgyi teljesség hiányát azonban pótolja, hogy a tárlat egységes ívben mutatja be Horváth József grafikai munkásságát a kezdetektől a halála előtt készült, de már befejezetlenül maradt akvarell grafikai vázlatáig.

Ha végigkísérjük ezt az ívet, tapasztaljuk, hogy az idő múlásával a művész rajztudása hogyan lett egyre fölényesebb, egyre biztosabb, miközben mindvégig megmaradt a természetelvűség alapjain. Ám észre kell vennünk, hogy Horváth realizmusa belsőleg mennyire tágas, s mily érzékletesen fejezi ki az emberi lélek rezdüléseit portréin, a tárgyi, a természeti valóság hangulatát és erőtereit tájképein. Horváth nemcsak jelentős festő volt, hanem az élet, az emberi lét nagy ismerője.

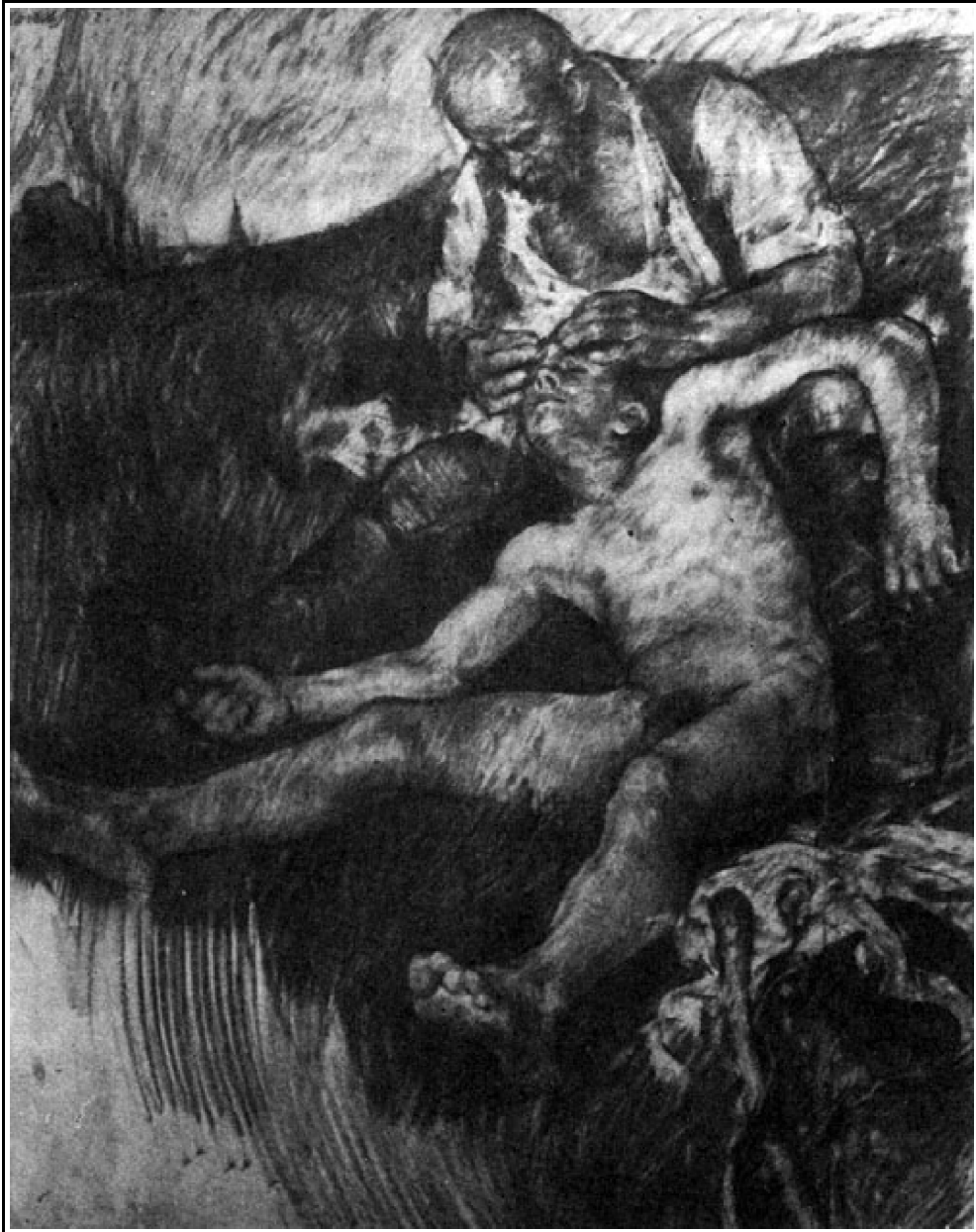
Nyilván ezért van mondanivalója, üzenete a mai, meg a holnapi nemzedékek számára is.

A kor, amelyben élünk érzékennyé és nyitottá tesz minket Horváth József művészetére. Benne topogunk a szakemberek által posztmodernnek jellemzett időmezőben, egy korszakváltásban, napi tapasztalatunkká lett a hajdani olvasmányélmény az európai polgár aggodásáról, félelméről, egzisztenciális bizonytalanságáról. Zavarosak az emberközi viszonyok. Jobbára abban a tudatban telnek napjaink, hogy a másik, a másik ember maga a pokol. S ezzel ismét egy régi olvasmányélmény lesz lehangolóan időszerűvé. Mindeközben egyáltalában nem véletlen, sőt egyenesen szükségszerű, hogy erőteljes, szinte elementáris igény van bennünk a harmóniára, remegve vágyakozunk az egyensúlyra, az otthonos létre, s felfedezzük az európai értékhármasság – a szép, a jó és az igaz – jelentőségét mindennapi életünkben.

Fonó öregasszony (tollrajz, 1928). Horváth-hagyaték

314Az irgalmas szamaritánus (krétarajz, 1932.) Horváth-hagyaték

315 Könyvjel (tollrajz, 1932.) Magántulajdon

316 Mondom, a kor, amelyben élünk, érzékennyé és nyitottá tesz minket Horváth József művészetére.

Életművében, egy-egy alkotásában ugyanis megtaláljuk mindazt az értéket, élményt, amit lázas igyekezettel keresünk, mert aggasztóan híján vagyunk. A harmóniának, a kiegyensúlyozottnak, a bársonyosan otthonos létnek, a szépnek, a jónak és az igaznak. Ezért van az, hogy ha némi merengés után tovább lépünk egy-egy itt látható művétől a másikhoz, s majd megtekintve mindahányat, kilépünk ebből a szép házból, nos, akkor lelkileg majd kisimultabbnak, emelkedettebbnek érezzük magunkat, energiákkal töltődünk fel a holnap fölényesebb elviseléséhez. (A kiállítást Horváth Bertalan rendezte a Soproni Várkerület Galériában [Várkerület 19. I. em. Utána a festőművész mellszobrának megkoszorúzása következett.]

1994. XLVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Metzl János: A Corvinus Magyar–Osztrák Baráti Kör 1993. évi tevékenysége

Metzl János: A Corvinus Magyar–Osztrák Baráti Kör 1993. évi tevékenysége

1993-ban különös figyelmet fordítottunk arra, hogy létrejött a magyar–osztrák közös Fertői Nemzeti Park. Az egyedülálló természeti értékek megóvása mindkét határmenti régió közös ügye: csak abban az esetben járhat igazán sikerrel, ha mindkét országban a lakosság is melléáll. Ehhez igyekeztünk szerény mértékben hozzájárulni azzal, hogy tagjainkat és osztrák társkörünk küldöttségét is kivittük a helyszínre, hogy saját élményük alapján váljanak a természetvédelem híveivé.

A Corvinus Kör taglétszáma stabilizálódott; 1993-ban 300-on felüli nyilvántartott tagja volt.

Az elnökség havonta ülésezett az aktuális teendők megbeszélésére.

A kör évi közgyűlését február 26-án tartotta a GYSEV-igazgatóság nagytermében. Mintegy 80 tag vett részt. Az osztrák Corvinus Kreis-t Stephan Franye elnök, Joseph Leonhard, Alfred Tombor és Alois Schmiedl elnökségi tagok képviselték. A közgyűlést dr. Gimesi Szabolcs alelnök vezette le. Az osztrák küldöttség mellett külön üdvözölte dr. Friedrich Károlyt, a Kör tiszteletbeli tagját. Az osztrák Corvinus Kreis üdvözlését Stephan Franye elnök tolmácsolta és hitet tett a további szoros együttműködés mellett. Ezután dr. Metzl János tartotta meg elnöki beszámolóját a kör elmúlt évi tevékenységéről, ezt követte dr. Friedrich András pénzügyi beszámolója. Utána Krisch Aladár kért szót és nagyfokú hivatali elfoglaltsága miatt kérte titkári tisztsége alóli felmentését. A közgyűlés a beszámolókat egyhangúan elfogadta, Krisch Aladár lemondását sajnálattal vette tudomásul, egyúttal köszönetét fejezte ki addigi tevékenységéért. A közgyűlés úgy döntött, hogy a titkári tisztelet egyelőre nem tölti be, a teendőket az elnökség tagjai egymás közt osztják fel. A közgyűlés végén az elnök Szalag Csabának a Corvinus Kör megalakulása érdekében kifejtett tevékenységért, valamint több évi titkári működése elismerésül Renner Kálmán Matthias Rex érdemét nyújtotta át. A közgyűlés után az elnökség az osztrák küldöttség tagjaival baráti találkozón beszélt meg az 1993. évi közös tevékenység tervét.

317 Március 1-jén Baján László mesterszakács, a Kör tagja, az osztrák Corvinus Kreis rendezésében Kismartonban a Pfarrgasse-i Haydn étteremben szójaétel bemutatót tartott, ahol németül is megjelent szójaétel receptkönyvét is ismertette. A bemutatót Stephan Franye nyitotta meg, a szakmai értékelő előadást Alois Schmiedl tartotta. A bemutatóról a Magyar Rádió „Napközben” adása is tudósított.

Március 3-án a Várkerület 19. alatti klubhelyiségben estet rendeztek video bemutatóval az elmúlt évi bécsújhelyi polgármesteri fogadásról és képzőművészeti kiállításról, valamint a jubileumi emlékestről. Április 7-én ugyanott Hárs József tartott diavetítéses előadást „Ausztria szép tájai” címmel.

Április 23-án a Fertői Nemzeti Park Igazgatósága és a Corvinus Kör meghívására az osztrák Corvinus Kreis elnöksége megtekintette a Fertői Nemzeti Park létesítményeit. A Stephan Franye vezetésével megjelent hétagú osztrák küldöttséget a Nemzeti Park Károlymagaslati úti székházában dr. Gimesi Szabolcs üdvözölte. A Corvinus Kör részéről dr. Metzl János, Keresztény Richárd, Hrabovszky László, Simon Erzsébet és Pichler Rezső vett részt a találkozón. Az osztrák vendégeket először a fertőrákosi vízitelepre kísérték, ahol megtekintették a Fertői Nemzeti Park által megvásárolt volt SOTEX üdülő épületét. Onnan Sarródra mentek, ahol megnézték a Nemzeti Park épülő székházát, majd a szürke marhák, bivalyok és racka juhok részére felépített új istállót. Egy közeli legelőn megtekintették az állatokat is. A kirándulást a közeli fertői halásztanyán halvacsorával fejezték be, ahol a Nemzeti Park igazgatója, dr. Kárpáti László, ismertetőt tartott részükre a közös Nemzeti Parkról.¹⁽⁷⁵⁾

Dr. Kárpáti László május 5-én a klubhelyiségben a tagok részére tartott előadást a Fertői Nemzeti Parkról színes video film bemutatásával.

Május 6-án, dr. Metzl János, a kör elnöke meghívásra résztvett Bécsben, a Collegium Hungaricum által a Regionális Fórum keretén belül megrendezett: „Entsorgung gefährlicher Abfälle” című környezetvédelmi symposionon, ahol osztrák, magyar, cseh és szlovák szakemberek tartottak előadást, köztük a Soproni Erdészeti és Faipari Egyetem több kutatója is.

Június 10-én a Soproni Gazdasági Kamara a Patkó Csárdában fórumot rendezett az 1996-os

világkiállítással és a honfoglalás évfordulójának megünneplésével kapcsolatban. Ezen a kör elnöke is résztvett.

Június 17–18-án tartották meg a fertőrákosi öbölben a hagyományos fertői Széchenyi vitorlázó regattát. Ezen az osztrák Corvinus Kreis által adományozott vándorserleget a győztes bécsi vitorlázóegyletnek dr. Gimesi Szabolcs nyújtotta át.

Augusztus 14-én a kör elnöke, dr. Metzl János meghívás alapján résztvett a hagyományos bécsújhelyi ipari vásár, a WN-Aktiv megnyitásán. A vásárt Hans Löschnak osztrák belügyminiszter nyitotta meg. A kör elnöke a WN-Aktiv ún. polgármesterek napján is részt vett, ezen Sopron városát dr. Czike Albert alpolgármester, dr. Paukovits Vilmos jegyző és Rendekiné Stänitz Erzsébet idegenforgalmi felügyelő képviselte. Augusztus 20–23-án rendezték meg a hagyományos Wiener Neustadt–Eisenstadt–Sopron Corvinus Oldtimer ralit.²⁽⁷⁶⁾

Szeptember 8-án a klubhelyiségben dr. Kubinszky Mihály egyetemi tanár tartott előadást a Semmering-vasút történetéről saját diafelvételekkel.

318 Október 25-én a kör elnöke résztvett Sarródon a Fertői Nemzeti Park székházának ünnepélyes felavatásán.

November 5-én tartotta az osztrák Corvinus Kreis ünnepi ülését, ezúttal Kismartonban, az Ohr vendéglő különtermében, melyen a Corvinus kör 14 meghívott tagja vett részt. Sopron városát Ágota Gábor alpolgármester képviselte. Polgármester vagy alpolgármester vezette küldöttségek képviselték Veszprém, Székesfehérvár, Szombathely, Zalaegerszeg, Győr, Mosonmagyaróvár, Kapuvár, Kőszeg, Velence és Mezőkövesd városokat is. A bécsi magyar nagykövetség részéről Fontányi Gábor rk. követ és meghatalmazott miniszter és Bánfalvi Jenő követségi tanácsos, a bécsi Collegium Hungaricum részéről dr. Balázs Béla igazgató vett részt az ülésen. A két Corvinus kör elnökének, Stephan Franyenak és dr. Metzl Jánosnak az üdvözlő szavai után Ing. Alois Schwarz, Kismarton polgármestere, valamint Burgenland tartományi főnökének helyettese köszöntötte a résztvevőket. Az ünnepi előadást dr. Johann Seeböck tartotta: „Zur Geschichte von Eisenstadt” címen. Utána Fontányi Gábor tartott beszédet a regionális magyar–osztrák kapcsolatokról. A beszédek között a kismartoni „Gruppa fra ghitarra” zeneszámokat adott elő. Végül több osztrák és magyar személyiségnek és városnak tiszteletbeli tagságról szóló oklevelet nyújtottak át, Sopronból dr. Friedrich Andrásnak.³⁽⁷⁷⁾

November 26-án a Corvinus Kör baráti összejövetelt rendezett tagjai számára a Halászcserében. Ezen a Kör 65 tagja vett részt. Az összejövetelen szellemi vetélkedőt is tartottak magyar–osztrák vonatkozása történelmi és földrajzi kérdésekből.

A Corvinus Kör 1993-ban is több autóbuzos kirándulást szervezett tagjai részére osztrák természeti és kulturális értékek bemutatása céljából. Az első kirándulás március 27-én Bécsbe vezetett a Természettudományi Múzeum (Naturhistorisches Museum) megtekintésére. Április 24-én Seebenstein várához kirándultak. Gyalogtúra keretében felmentek a várhoz, majd a Türkensturz sziklához, onnan pedig le Gleissenfeldbe. Visszaúton megálltak a Rozálián és megtekintették a kápolnát.⁴⁽⁷⁸⁾

Május 23-án a Fertői Nemzeti Parkba rendeztek kirándulást. Miután a fertőbozi gloriétról áttekintették az egész területet, Sarródon megnézték az épülő székházat, majd Meksziko-puszta közelében az új istállót, a legelő szürkemarhákat, bivalyokat és rackajuhokat. A körgátról az elárasztott területen nagyon sok vízimadarat tudtak megfigyelni, köztük a ritka gulipánt és gölyatöcsöt is. Délután átmentek a Hansági

Tájvédelmi Körzetbe, megnézték az Osli közelében lévő madárvártát, majd a Csíkos Éger és Királytó érintésével Öntésmajorba utaztak a Hansági Múzeum megtekintésére. Végül még átmentek a Fertői Nemzeti Park osztrák oldalára is, Pomogyon át Illmitzbe.

Június 12–13-án kétnapos kirándulásuk volt a Salzkammergutba. Gmunden, Bad Ischl, St. Wolfgang megtekintése után a Postalmon szálltak meg, másnap pedig Gosaussee, Hallstatt és Bad Aussee megtekintése után a Senimeringen át tértek haza.[5\(79\)](#)

Szeptember 18-án a Semmering-vasúttal ismerkedtek meg. Autóbuszon Gloggnitz állomásig mentek, onnan pedig vonaton Spital állomásig. Útközben Dr. Kubinszky Mihály egyetemi tanár ismertette az egyes pályaszakaszokat, alagutakat, viaduktokat és állomásokat. Spitalból az autóbusz visszavitte a csoportot a Semmeringre. Onnan [319](#)előbb a Doppelreiter Kogelre, majd a Pinkenkogelre mentek fel és a magasból tekintették át a vasúttal bejárt szakaszt. Visszafelé a Adlitzgrabenen át vitt az útjuk és alulról nézték meg a Kalte Rinne viaduktot.

Október 10-én Graz-i kirándulás volt a tagok részére városnézéssel. December 11-én bécsi kirándulással zárták az évet, karácsony előtti hangulatban nézve meg a várost.

1994. XLVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK

MEGEMLÉKEZÉSEK

1994. XLVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK / Horváth Zoltán: Verbényi László (1910–1993)

Horváth Zoltán: Verbényi László
(1910–1993)

Dr. Verbényi (Veszelka) Lászlót, a nyelvtudományok kandidátusát 1993. december 17-én helyezték örök nyugalomra, az Óbudai temetőben. Sírjába – gondolatban – egy maroknyi földet helyeztem, mert szülővárosát, Sopront szíve minden dobbanásával szerette, noha hivatása Budapesthez kötötte. Beszélgetéseink során azt éreztem, hogy állandó honvágya van: a híradások révén szinte együttélt városa mindennapi történéseivel.

Ragaszkodását soproni témájú tudományos munkáival tette maradandóvá, ugyanakkor országos elismerést szerzett németnyelvű irodalmi és oktatói munkásságával.

83 évvel ezelőtt, 1910. december 14-én Sopronban született. Itt végezte az elemi iskoláit és a gimnáziumot, majd tanulmányait 1929 és 1932 között a Szegedi Tudományegyetemen folytatta, ahol középiskolai tanári, majd bölcsészdoktori oklevelet szerzett. Az 1932–33. évi tanévet állami ösztöndíjként a Bécsi Collegium Hungaricum-ban töltötte. Ekkor jelentek meg első cikkei a budapesti Deutsch–Ungarische Heimatblätter című folyóiratban: „Totenausbitte in Wandorf bei Sopron” és „Ein Arbeitslied aus Ödenburg–Sopron”. Doktori értekezését: „Sopron régi németsege és a német nyelv feltűnése a városi kancelláriában” címmel 1934-ben a város adta ki.

Szerkesztőségi tagja volt 1938–1981 között a Soproni Szemlének, abban számos tanulmánya és cikke jelent meg. Külön kiadványként is – 1939-ben – a „Soproni rajziskola” története. Ezt a feldolgozás gazdagsága és újszerűsége alapján egyetemi pályadíjjal jutalmazták, és mindmáig az iskolatörténeti feldolgozások mintájául szolgálhat. A kitűnő nyelvész kandidátusi értekezését „A soproni kancellária korai újfelnémet emlékeinek mondattana és alaktana” címmel készítette el és védte meg 1964-ben.

Tudományos és pedagógiai pályáját, amellyel városunknak is hírnevet szerzett, 1935 őszén a József Nándor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Közgazdaságtudományi Karának Neveléstudományi Intézetében kezdte meg. Nyelv- és oktatástörténeti kutatásokat végzett, és mintegy húsz kisebb terjedelmű cikket közölt a Nevelésügyi Szemlében és egyéb folyóiratban. Munkásságának kiteljesedését jelentősen gátolta, hogy 1943 óta katonai szolgálatot teljesített, majd orosz hadifogságba került. Csak 1947 júliusában térhetett haza családjához, két gyermekéhez és soproni származású feleségéhez, akivel 1940-ben kötött házasságot.

Hazatérése után az oktató-nevelői munkáját a budapesti Gyakorló Kereskedelmi Középiskolában folytatta. Már 1948-ban nemzetközi fórumon is szerepet kapott: a IV. Egyetemes Nevelésügyi Kongresszus titkára lett. Egy év múlva, 1949-ben a Gazdasági Műszaki Akadémia Nyelvi Tanszékének vezetőjévé nevezték ki. Ezen a főiskolán készült el irányításával a németnyelvű „Egységes jegyzet”. Ennek korszerű idegennyelvű anyaga új irányt jelzett a felsőfokú idegennyelvi oktatásban, ezért azt más intézmények is átvették. Később, 1953-ban a Közgazdasági Egyetem Nyelvi intézetének vezetésével bízták meg. Itt az „Egységes jegyzet”-hez hasonlóan, most már valamennyi közgazdasági ág német nyelvi anyagának kidolgozásán fáradozott. A külkereskedelmi nyelvtudás színvonalának emelése végett szerkesztésében és részben tollából jelent meg a németnyelvű „Külkereskedelmi Nyelvkönyv” is: első kiadása 1955-ben, a második 1957-ben. A középiskolai idegennyelvi tananyag korszerűsítése érdekében készült el Mollay Károly és Krammer Jenő közreműködésével a gimnáziumi „Német nyelvkönyv” I–IV. kötete. A külföldre utazók számára pedig az „Ezer szó németül” című kiadvány 1954-ben, amely azóta hat kiadásban is megjelent.

Egy évtizeden át, 1951-től 1961-ig elnöke volt az Idegennyelvi Módszertani Bizottságnak. Előadásokat szervezett és tartott, például: „A szókincs szerepe a nyelvoktatásban” (Berlin) címmel.

Tekintélyes munkát vállalt a „Magyar–oroszl külkereskedelmi szótár” kidolgozásában, valamint

szerkesztőként készítette el a „Magyar–német külkereskedelmi szótárt”, és annak német–magyar változatát.

1980-ban vonult nyugdíjba. Azóta többször esett át szemműtéten. Haláláig dolgozott. A képfestő mesterségről írt tanulmányt: édesapjának akart emléket állítani, aki mesterként dolgozott a soproni Lederer cég képfestő műhelyében. Sajnos, munkáját már nem fejezhette be.

1994. XLVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK / ifj. Sarkady Sándor: Szabó Jenő (1910–1993)

**321 ifj. Sarkady Sándor: Szabó Jenő
(1910–1993)**

83 éves korában, 1993. december 2-án elhunyt Dr. Szabó Jenő író, volt városi tisztviselő. Vele a „soproni nagy öregek” nemzedékének utolsó tagja távozott az élők sorából.

Sopronban született 1910. február 25-én, Szabó Ferenc vármegyei huszártizedes és Friedrich Gizella fiaként. Iskoláit a szülővárosában és a fővárosban végezte. Sopronban a Szent Benedek-rendi (Szt. Asztrik) katolikus főgimnáziumban és a Fáy András fiú kereskedelmiben, Budapesten pedig a XX. kerületi Széchenyiben és a Kölcsey reálban tanult.

Pályakezdése a nagy gazdasági világválság idejére esett. Nehéz anyagi helyzete miatt kényszerűségből a jogi pályát választotta.

1929. évi október–december között jegyzői gyakornok Sopronbánfalván. Ez év december 27-én 19 évesen lépett a város szolgálatába. Ezt követően az adóhivatalnál dolgozott. 1930-tól 1933-ig kisegítő hetibéresként alkalmazták a Városi Vízműnél és az árvaszéknél. 1933–1936 között díjnok. Hivatalos eskütételére – Sopronyi Thurner Mihály polgármester jelenlétében – 1936. február 18-án került sor.

Pályája ettől kezdve 1945-ig töretlen. 1937. március 1-jén előléptetik: előbb kezelő, majd irodatiszt. Újabb

előlépésére 1942. július 1-jén került sor. Ekkor már Kamenszky Árpád polgármester személyi titkára.

Házasságkötése az utolsó békeévre esett. Választottja Trogmayer Rózsa evangélikus hajadon volt. 1943 októberében megszületett Dénes fia. 1944 decemberében azonnali frontszolgálatra hívták be alakulatához Székesfehérvárra. Ott esett szovjet hadifogságba. 1945 júniusában került haza. Itthon július 12-én egy bizottság igazolta, de már másnap – minden jogalap nélkül 7 órízetbe vette az [322](#)államrendőrség politikai osztálya. Lakásáról elhurcolták és internálótáborba vetették több más városi tisztviselővel egyetemben. Fegyelmi eljárást kezdeményeztek ellene, majd augusztus 16-án felfüggesztették állásából. Csak barátja, a kommunista Molnár József erélyes közbenjárására szabadult. 1946. január 16-án másodszor igazolták. Októbertől már megillette az I. o. irodatiszti címzés. 1947-től a lakáshivatal vezetője. Még ebben az évben sikeres doktori vizsgát tett a pécsi tudományegyetemen. Az államtudományok doktoraként lett a nemzetgazdaságtan, a pénzügytan, a közigazgatástan, valamint a statisztika kiváló ismerője. 1948 áprilisától az I. ügyosztálynál dolgozott. Hétköznapi fölött a történelem baljós árnyai villóztak. Vezetői kinevezésének indoklásából: „az ügyosztály vezetője beteg, a másik munkatárs a németeket írja össze.” 1948. július 5-én Papp Géza főispán őt nevezte ki városi jegyzővé – az eltűnt! – Sebestyén Imre helyett. Ekkor már csak névleg demokratikus Magyarország.

1950–1951 között négy munkakörbe osztják át. Előbb az oktatási és népművelési csoport főelőadója, azután az ipari és kereskedelmi csoport vezetője. 1951 februárjában a IV. ipari osztályra helyezik. 1951. július 15-én elbocsátják. A felmondási papíron ez állt: „saját kérésére távozott”. A hivatali munka után hat évig könyvelőként dolgozott a gépgyárban. A Fémtömegcikk KTSZ főkönyvelőjeként ment nyugdíjba 1970-ben. Utolsó munkahelyének történetét ugyanebben az évben a Soproni Szemlében meg is írta.

Az író Szabó Jenő 23 éves, amikor már kisregénye jelent meg: a Gránitasszony. Ettől kezdve – az ötvenes évek kényszerű hallgatását leszámítva – hatvan éven keresztül írta műveit az irodalom szinte valamennyi műfajában. Rendszeresen publikált a közkezdelt Világvárosi Regények füzetekben, glosszákkal, kritikákkal jelentkezett a Film Színház hasábjain. Novelláit, tárcáit, karcolatait a helyi és az országos lapok közölték. A Tóth István ajándéka (1938) és a Gyilkos (1939) c. novelláit a Sopronvármegyében olvashatjuk. Drámái közül a Magyar Est és az Akik itthon maradtak címűeket a pécsi és soproni színház tűzte műsorára. 1938 novemberében cikkben üdvözölte a magyarlakta Felvidék és Kassa hazatértét az anyaországhoz.

1942-ben jelent meg Lövér c. könyve – Sterbenz Károly művészi illusztrációival –, a Röttig-Romwalter Nyomda kiadásában. Ezt a művét a soproniak már akkor a szívükbe zárták. Benne csokorba, kis történetekbe gyűjtötte az „az egy darab föld”-höz kötődő történeteket és saját meghitt emlékeit. Becht Rezső írásai után ez az egyik legszebb és legőszintébb vallomás a rajongva szeretett szülőföldről.

Az 1940-es évek elejétől, a felerősödő és pángermán propagandát hirdető Volksbund ellen Szabó Jenő sorozatban írta cenzúrázott cikkeit. A tollával harcolt azért, hogy a Magyar Művelődés Háza ne legyen Deutsches Haus.

1944-től az irodalmi élet elsorvadását tapasztalhatta író társaival együtt. A szovjet megszállás csak tovább növelte a kilátástalanságot. Ebben a nehéz időszakban – Molnár József baráti rábeszélésére – az új Sopronban publikált, majd a rövid életű Soproni Világosság társszerkesztője volt, egészen a lap megszűnéséig. A baloldali fordulat véget vetett a helyi lapoknak csak úgy, mint az éppen hogy feléledő Soproni Irodalmi Társaságnak is. Az 50-es években Molnár és Szabó Jenő közösen szerettek volna létrehozni új irodalmi társaságot Sopronban, de mindenütt tiltó falakba ütköztek. [323](#)Kísérletük eleve kudarcra volt ítélve. 1955-ben már-már sikerült, de az 1956-os forradalom leverése elsöpörte a reményeket.

Csak 1957/58 táján kezdtek ismét gyülekezni az írók nem utolsósorban Szabó szervezésének köszönhetően. Kezdetben egymás lakásán, majd a Liszt Kultúrház klubjában jöttek össze műhelymunkára.

Szabó alkotókedve a 60-as évek elejétől újraébred. A szombathelyi Életünkben jelentek meg novellái, és ő volt a folyóiratnál a német nyelvterület irodalmi figyelője is. Színpadi műveit (jelenetek, keretjátékok) sikerrel mutatták be az ország nagyobb színházaiban. Az 1963-tól több kiadást megért Sopron c. útikönyv szerzői közt ott szerepel az ő neve is.

A Soproni Szemlében 1968-tól publikált rendszeresen. Bemutatta, méltatta, illetve búcsúztatta kortársait, az írókat, a művészeket, a pályatársakat. Rendszeresen szerepelt írásaival a Soproni Füzetekben, és híres novellája, a Fehér zászló–piros zászló helyet kapott a Soproni Írók Antológiájában is (1976).

Műfordításai figyelemreméltóak. Az osztrák és német líra hű és szakavatott tolmácsolója volt élete végéig.

A szépíró egyben vérbeli helytörténeti kutató is volt. Gyakran láthattuk őt a levéltárban szorgos munka közben, ahogy adatokat gyűjtött készülő írásaihoz és könyveihez. Legkiemelkedőbb helytörténeti munkái: A Soproni Városszépítő Egyesület története (1984) és a Soproni pitaval, Öt évszázad fekete krónikája (1987). A szeretett szülővárost a fiatalok gondjába ajánlotta. 1984-ben a Városszépítő Egyesületről írt könyvébe nekem ezt a dedikációt jegyezte be: „ifj. Sarkady Sándornak, hogy szeresse és szépítse ő is Sopront.”

1993. december 10-én az evangélikus temetőben helyezték örök nyugalomra. Az egykori „nagy nemzedékből” már alig él valaki: kevesen kísérték utolsó útjára. Hűséges barátai – Németh Alajos, Sterbenz Károly, Szarka Árpád – már nem jöhettek el temetésére. Ő indult el hozzájuk.

1994. XLVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC

SOPRONI KÖNYVESPOLC

1994. XLVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Farkas Szilveszter (szerk.): Győri tanulmányok. Emlékkötet Győr szabad királyi városi jogállásának 250 éves jubileumára. (Győri Tanulmányok 13. kötet.) Győr Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatal kiadványa. Győr, 1993, 160 lap (illusztrációkkal).

**Farkas Szilveszter (szerk.): Győri tanulmányok.
Emlékkötet Győr szabad királyi városi jogállásának 250 éves jubileumára.
(Győri Tanulmányok 13. kötet.) Győr Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatal
kiadványa. Győr, 1993, 160 lap (illusztrációkkal).**

A díszes kiállítású (bár sem betűtípus-választásában, sem technikai kivitelben nem szerencsés) kötet a szabad királyi jogállás *visszanyerésének* évfordulóját ünnepli. Első részében – többek közt – az emlékülés előadásainak szövegét hozza (Sáry István, Rechnitzer János és, egy vers szerzőjeként, Vitnyédi Németh István tollából), majd a díszpolgárok és a Pro Urbe-díjjal kitüntetettek ismertetése következik. A második

rész 324 tanulmányokat tartalmaz. Az elhunyt Lengyel Alfréd (a győri levéltárról), Valló István (korabeli tudósítás formájában a százéves évfordulóról), Z. Szabó László (a győri irodalom kistükre) egy-egy – ma már nehezen hozzáférhető – írással, az élők közül Dányi Dezső demográfiai, Gecsényi Lajos kereskedelmi, Grábics Frigyes művelődéstörténeti témával szerepel. Az időközben ugyancsak meghalt Csizmadia Andor a szabad királyi városi rangért folyó küzdelemről készített értekezésével kapott helyet. A sort megnyitó tanulmányra, Bácskai Vera tanszékvezető tanár (ELTE) A polgári vagyon nagysága és szerkezete a XIX. század első felében c. munkájára később még visszatérünk.

A hat (!) díszpolgár között láthatjuk Rokop Józsefnek, az Attila Szigethy Foundation alapítójának életrajzát. Kiegészítésül ide kíváncsok, hogy a nagycenki születésű gépészmérnök a soproni Széchenyi István Gimnázium tanulója és érettségizője (1943) volt, az egyetem elvégzése utáni egyik munkahelye pedig a Tervező Iroda soproni fiókjánál adódott. Egy másik díszpolgár, Z. Szabó László, a Győri (Ifjúsági) Irodalmi Színpad élén részt vállalt a Barlangszínház görög dráma bemutatóiban. A Pro Urbe-díjasok egyike, Szabó Miklós karnagy. Soproni kapcsolatai: kórusával, a Győri Leánnyal, kétszer szerepelt a Soproni Ünnepi Hetek műsorán. 1971. júl. 7-én közreműködőként, 1991. jún. 22-én az Eggenberg-ház udvarán adott önálló hangversenyén.

Bár a közzétett dolgozatokban általában – a dolog természete szerint – nem igen találunk soproni vonatkozást, mégis érdemes lenne kikutatni, hogy a két Torkos András (egyikük győri tózsérként 1598-ból a 103. lapon, másikuk ev. lelkészként 1707-ből a 123. lapon tűnik föl) kapcsolódik-e a soproni Torkos családhoz.

A számunkra legérdekesebb írás azonban mindjárt az első. Bácskai Vera ebben egy több mint évtizedes, ám anyagiak hiányában elakadt kutatási program eredményeit foglalja össze. Az eredetileg Pestre és Veszprémre is kiterjedő téma végül Győr és Sopron hagyatéki leltárainak feldolgozására szűkölt össze, s időben 1791-től 1848-ig terjedt. (Kár, hogy a szerző nem említi a soproni anyag feldolgozóit.) Az elejtett félmondatokból következtethetően a munka így sem jutott túl a tájékozódás szintjén.

A leltárak száma a össznépszerűséghez képest meglepően kevés. Így is: Soproné közel kétszer annyi, mint Győré. Százalékosan kifejezve: Győrött az elhaltak 7–14%-ának vagyonát vették leltárba, Sopronban viszont 10–22%-át. Ehhez járul még a foglalkozási csoportokon belüli és az évenkénti nagy szóródás. Szerintünk ilyenformán ezek az adatsorok végleges következtetések levonására nem igen alkalmasak. A két város összehasonlítása is nehéz. A szerző is ellentmondásba keveredik, mikor az 55. lapon megállapítja, hogy Sopronban az örökhagyók jelentős része (30%-a) a szegényebb rétegekből kerül ki, a 40. lapon viszont azt írja, hogy általában a módosabb rétegek vagyonát írták össze. A táblázatokból Győrött teljesen hiányoznak azok a szegényebb rétegek (legények, napszámosok, cselédek, egyéb alkalmazottak), akik viszont Sopronban jelenlétükkel erősen rontják a lakosság vagyoni helyzetéről kialakítható képet. Gyengíti a következtetéseket az is, hogy igen magas az ismeretlen foglalkozásúak aránya (Sopronban általában a számba vettek harmada!).

A jelzett bizonytalanságok ellenére a tanulmány gondolatébresztő, s reméljük, jó kiindulása az alapos feltárásnak. Később összevethető lesz Horváth Zoltán ny. levéltárigazgató egyelőre kéziratban lévő múlt századi anyagával, amely Sopron gazdag családjainak vagyoni helyzetét és fejlődését dolgozta fel.

Hárs József

**325 VIII. Kézművesipartörténeti Szimpózium 1992. november 9–11.
Szerk.: Nagybáky Péter MTA VEAB, Veszprém, 1993. 199 lap**

1971 óta, immáron több mint két évtizede, a kézművesipartörténettel foglalkozó szakemberek rendszeresen összejönnek, s 1972-től a MTA VEAB Történeti Szakbizottsága Kézművesipartörténeti Munkabizottsága által két évente megrendezett konferenciák anyaga is gyorsan, rendszeresen megjelenik. E fenti, a szokásokhoz híven nemzetközi részvétellel megrendezett legutóbbi tanácskozás kötete 24 rövidebb tanulmányt és a záró értékelést tartalmazza. Bár a korábban alkalmazott belső tartalmi kötettagolás most elmaradt, a hagyományos céh- és kézművesipartörténeti kutatások mellett – olykor azoktól nehezen elhatárolhatóan – így is kitűnnek egy régibb és egy újabb problémakör vizsgálatának friss eredményei, a limitációkkal és a néprajzi értelemben vett árucserével kapcsolatos munkák.

A XVII. századi limitációs törvénycikkek pénzügyi hátterét elemző *Buza János* megállapította: a korban a váltópénz rontás tendenciája egyre erősödött, s e folyamatot a 30 éves háború csak elmélyítette. A váltópénz értékcsökkenése a nemesfém tartalmú fizetőeszközök árfolyam-emelkedését hozta, s ekkor a limitációkkal az áru- és pénzviszonyok stabilizálását, a korábbi állapot visszaállítását kívánták megtenni – eredménytelenül. A magyarországi limitációs törvények – véleménye szerint bécsi (1621–1626), prágai (1625) példák nyomán keletkeztek. *Fodor László* az 1556–1627 közötti 7, az erdélyi országgyűlés által kidolgozott teljeskörű árszabályzatot ismertette, kitérve a források egymást ismétlő átvételeire, a belőlük kikövetkeztethető monopolizált áruk csoportjaira. *Eva Toranová* az ötvösség, ónművesség példáján mutatott rá az árszabások iparművészeti kutatásokban betöltött jelentőségére, hisz itt szó eshet a feldolgozott fém ötvözetéről, a mesterek használt technikai eljárásokról. *Szende Katalin* módszertani tanulmányában a nyelvi sokféleséggel rendelkező, de szövegében standardizálódó Sopron megyei limitációkon e forrástípus számítógépes feldolgozási lehetőségeit mutatta be a göttingeni Max-Planck-Institut für Geschichte kutatócsoportja által kidolgozott és továbbfejlesztett KLEIO történeti forrásfeldolgozó program segítségével, gazdag példatárral.

Roppant értékes, izgalmas forrást dolgozott fel *T. Mérey Klára*, a gr. Széchenyi Ferenc elrendelte, s 1785–1786 során Tolna mezőváros mesterembereiről, eszköz- és anyagbeszerzésükről, piacolásukról készített összeírást, mely alapján különböző foglalkozáscsoportok eltérő térbeli kapcsolatrendszere bontakozik ki. *K. Csilléry Klára* kiváló tanulmánya az etnográfia hagyományos gyűjtési, feldolgozási módszereivel a mátraalmási (szuhahutai) faeszközkészítők hálókereskedelmét mutatja be. A kereskedők céhes szervezetének megalakulását, történetét *Kovách Géza* Arad, *Kövecses Varga Etelka* Esztergom példáján vázolja fel. Az áruszállítással is több munka foglalkozik: *Kóczyánné Szentpéteri Erzsébet* a hazai közgyűjteményekben található fogatolt teherszállító járművekről, ezek Közlekedési Múzeum által tervezett járműkataszteréről értekezett, *Patkó Attila* a XVII. század végétől a XX. század elejéig a marosi tutajozást, annak munkaszervezetét, dualizmus kori fellendülését, társadalmi, **326** gazdasági hátterét ismertette. *Hodgyai Mátyás* a különböző tájegységek, öt fontos kereskedelmi út metszéspontjában lévő Nagyvárad XVIII–XIX. századi piacáról, kereskedelméről, *Szabó Sarolta* az e korbéli Szabolcs megye közellátási rendeleteiről szólt. *Voigt Vilmos* munkájában felhívta a figyelmet: a vásár nemcsak kereskedelmi alkalom, hanem a különböző folklór jelenségek továbbítására is helyet és alkalmat ad.

A kötet második fele mind témáját, mind forrásbázisát és annak módszertani feldolgozását tekintve még sokszínűbb, mint az eddig ismertett rész. Így *Vojtech German* a „műfaj” hagyományos eszközeivel a

nagysallói céhek történetét vázolta fel. *Fejér Gábor* kiváló munkája a Szegedtől Nyugatra fekvő, 1989-ben infrastruktúra nélkül várossá emelt, de máig is tanyás településszerkezetű Mórahalom helyi szükségletek keretei között tevékenykedő jelenkori iparüzőit, iparúzését ismerteti.

E munkák közül immáron tradicionálisan, s okkal egy területi alapú kutatási egység bontakozik ki, amiről már a korábbiakban is láthattunk egy példát. Ez Sopron város és megye kézművesipartörténeti kutatása. *Domonkos Ottó* a legrégebb soproni céh, a cipészek 1811–1844 között működő árulerakatát elemezte egy unikális forrás, a céhlerakat boltjának főkönyve alapján. A 12 mester közös értékesítési szövetkezetéből nagy lendülettel kiinduló vállalkozás hátterében a szabadversenyt gátló magatartás is megfigyelhető. Házi Jenő és Zimányi Vera után *Turbuly Éva* újabb szempontok nyomán Sopron XVI. századi húsellátásával foglalkozott, bemutatva az 1567 körül létrehozott városi mészárszék tevékenységét, mellyel a város a lakosság mészárosok elleni panaszait kívánta orvosolni. A soproni posztósok munkájuk leglényegesebb eleméhez, a kallózáshoz rendszeresen igénybe vették a bővizű alsó-ausztriai folyókat. *Dávidházy István* e tevékenységből fakadó vámeljárásokról írt.

A pénzhamisítással vádolt Büttössy György debreceni kalmár 1718-ban hitelesített vagyonleltárában 92 tételes, zömmel női ruhatár található. E forrásból kiindulva *Endrei Walter* az inventáriumok tartalmazta szövetek vizsgálatához – színpaletta árnyaltsága, értékek differenciáltsága – ad fontos információkat. (Munkája kiegészítője a „Patyolat és posztó” címen megjelent kismonográfiájának. Bp., 1989). *Flórián Mária* az árszabásokból, azok speciális feldolgozásából kiindulva a paraszti vászonnadrág viseletét mutatta be annak etnikai sajátosságaira is kitérve.

A nagy kezdőtőkét igénylő könyvkereskedés XVIII–XIX. századi magyarországi jellemzőit, a nagyobb nyomdák bizományos hálózatait, s az 1772. évi helytartótanácsi rendeletet követően e szakma önállósodását ismertette J. Halász Margit tanulmánya. A restaurátor Sz. Csenki Éva a kőszegi Ruzske család könyvkötőműhelyének rekonstrukciós munkáiról tudósított. *Nagybákay Péter* szubjektív hangvételű írásában 1825–1953 közötti 9 vaskereskedelmi árkatalógust és tankönyvet, mint kutatási forrást mutatott be.

A céh- és limitáció kataszter nyomán 1992-ben megjelent az Országos Műhely- és Szerszámkataszter első, Vas megyei kötete. *Nagy Zoltán* etnográfus a munkával kapcsolatos eltérő véleményekről, az általa összeállított kötet módszertani tanulságairól számolt be.

A Szimpóziumot összegző *Bácskai Vera* – immáron többedszer – hangsúlyozta a kézművesipartörténet gazdasági, társadalmi folyamatokba ágyazott vizsgálatának szükségességét, s a későbbi kutatási területek, problémák közül kiemelte a helyi és idegen kereskedők megkülönböztetésének fontosságát, a kereskedők, kézművesek közötti gazdasági kapcsolatok, a közöttük fellépő ellentétek differenciált bemutatását.

A VIII. Kézművesipartörténeti Szimpózium kötete színes, sok új forrásra, s a régebbi kutatási eredmények új szempontú vizsgálatára a figyelmet felhívó izgalmas [327](#) kötet. Csak az ismertető szubjektív érdeklődése folytán jegyzi meg, most a társadalomtörténeti beágyazottságú tanulmányok viszonylag háttérbe szorultak (pl. VI. kötet).

Dominkovits Péter

1994. XLVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / LEVÉLSZEKRÉNY

LEVÉLSZEKRÉNY

Hárs József írja: Több olvasónk jogosan kifogásolta az idei 2. szám hirdetései között megjelent könyvismertető németességét. Nem mentegetődzésként, de magyarázatul: a Soproni Ünnepi Hetek történetéről rövidesen megjelenő könyvem magyar nyelvű, abban csak egy összefoglaló erejéig található hosszabb német szöveg, garantáltan jó fordításban. Az én hibámból egy korábbi, kidobásra ítélt fordítás került be, magyar szöveg helyett, a hirdetési részbe – x jelzéssel – közvetlenül nyomás előtt, s ezért cserére már nem volt utód. – Itt jegyzem meg, hogy nyomdai hiba folytán az idei első szám gerincére a tavalyi utolsó szám adatait helyezték el. Szeretném remélni, hogy sem ebben az évben, sem az elkövetkezőkben ilyen melléfogás nem lesz. A kisebb sajtóhibák elkerülésére azonban nem tehetünk ígéretet, kérjük hogy észrevételeiket írják meg, azokat a Levélszekrény rovatban közöljük.

Metzl János írja: A soproni erdei sétautak kedves színfoltjai voltak azok a fákra helyezett táblák, melyek érdekesebb fáit, lágyszárú növényeit és állatait ismertették magyar és latin nevükkel. Sajnos ezek a nagyrészt Sterbenz Károly által festett táblák tönkrementek! Nagy örömünkre szolgált, hogy a közelmúltban új táblákat helyeztek ki a Ciklámen jelzésű erdei út mentén. A napokban végigmentem az Alpesi úton. Mindjárt az első megpillantott táblán a fagyöngy és fakín neve a növények képe alatt el van cserélve. Továbbmenve kiderült, hogy minden 3–4. táblán hibásan van írva a növény tudományos neve, de hibásan írt magyar elnevezés is előfordul. Felmerül a kérdés, ellenőrizte-e valaki is e táblákat, hiszen ezeket a hibákat magamfajta amatőr botanikus is azonnal észreveszi? Mit fog szólni ehhez egy kicsit is hozzáértő idegen turista, hogy abban a városban, ahol Erdészeti és Faipari Egyetem is van, ilyen hibás táblák sorozatával találkozik Javasolom, járja végig egy szakember az utat, szedjék le és javítsák ki a táblákat városunk jó híre érdekében.

1994. XLVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / MUNKATÁRSAINK

MUNKATÁRSAINK

Dr. Domonkos Ottó ny. múzeumigazgató, Sopron, Pf. 68.

Dr. Mollay Károly ny. egyetemi tanár, 1118 Budapest, Köbölkút u. 11/I/3.

Boronkai Szabolcs egyetemi hallgató, Sopron, Lackner u. 6.

Dr. Fogarassy László ny. könyvtáros, SK–851 01 Bratislava, Vyšehradská 37/II/20

Kloss Andor újságíró, 9024 Győr, Pátzay P. u. 10.

Dr. Metzl János ny. kórházi főorvos, Sopron, Deák tér 35.

Dr. Horváth Zoltán ny. levéltárigazgató, Sopron, Udvarnoki u. 4.

iffj. Sarkady Sándor könyvtáros, Sopron, Fűzfásor 9.

Hárs József olvasószerkesztő, Sopron, Deák tér 21/23.

Dominkovits Péter igazgatóhelyettes, Soproni Levéltár

1994. XLVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI SZEMLE

---

328 **SOPRONI SZEMLE**

Ödenburger Rundschau
Lokalhistorische Quartalschrift

Redaktion: Karl Mollay

Inhaltsverzeichnis

Domonkos, Ottó: Handwerk–Volkskunst (Ständige volkskundliche Ausstellung des Ödenburger Museum)
III. Teil

Mollay, Karl: Topographie der Schmiedgasse (die Hausgründe Nr. 3–37 der Grabenrunde 1379–1536) I.
Teil

Aktuelle Fragen der Ödenburger Geschichtsforschung

Boronkai, Szabolcs: Die „Toldi“-Übertragungen des Ödenburgers Moritz Kolbenheyer

Kleine Mitteilungen

† *Fogarassy, Ladislaus:* Verteidigungsvorkehrungen gegen Österreich nach dein Amtsantritt der Regierung
des Grafen Stefan Bethlen

Kulturelles Leben in Ödenburg

Kloss, Andreas: Die Ausstellung der Grafiken von Josef Horváth (1994. 03. 12)

Metzl, Johann: Tätigkeit des „Vereines Corvinus für Ungarisch–österreichische Freundschaft“ im Jahre
1993

Nekrologe

Horváth, Zoltán: Ladislaus Verbényi (1910–1993)

Sarkady, Alexander jun.: Jenő Szabó (1910–1993)

Bücherschau

Hárs, Josef: Farkas, Silvester (red.): Raaber Studien. Festschrift der 200 jährigen königlichen Freistadt
Raab. Raab. 1990 (ung.)

Dominkovits, Peter: Nagybákay, Peter (red.): Das VIII. Symposium für Handwerksgeschichte (9–11. Nov. 1992). Weszprim, 1993 (ung.)

Briefkasten

Unsere mitarbeiter

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

Minderről bővebben Mollay, Karl: Die Denkwürdigkeiten der Helene Kottannerin 1439–1440. Wien. 1971. magyarul: A korona elrablása. Bp. 1978.

2 (Megjegyzés - Popup)

Az adójegyzékben Traismaurer Péter szerepel városbíróként, akit 1440. ápr. 24-én választottak meg (II/3: 216; GerB. 39). Az adójegyzéknek tulajdonképpen még V. Lászlónak Sopronba érkezése (jún. 3.) előtt kellett készülnie, mert Juding Miklós polgár özvegyét még a várostorony melletti házban írják össze (II/3: 215): V. Lászlónak és kíséretének érkezésekor viszont olyan gyorsan kellett házát elhagynia, hogy még ágyneműjét és ingóságait sem vihette magával a Kolostor utcába (II/6: 144; Mollay i. m. 160. jegyzet).

3 (Megjegyzés - Popup)

Ziget 'Sziget' tulajdonképpen Sárvár másik neve volt (1368: „Petro filio Nicolai de *Zygeth*, 1390: „oppidum *Sar* in insula *Szigeth alio nomine*” Nagy Imre: Sopron vármegye története. Oklevéltár. Sopron, 1889–1891, I, 374, 500). A német íródeák számára nyilván könnyebb volt az ismert helynévnek, a jelölt származási helyének, leírása, mint magyar ragadvány-, ill. családnevée.

4 (Megjegyzés - Popup)

Az ómagyar *Ders* 'Derzs' személynév már az Árpád-korból ismert (vö. Fehértói Katalin: Árpád-kori kis személynévtár. Bp., 1983). Ez a személynév a mai napig megvan a *Nyírderzs*, *Székelyderzs* és a *Tiszaderzs* helynevekben (vö. Kiss Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára. Bp., 1988)

5 (Megjegyzés - Popup)

A *Miklós* keresztnév magyar *Nikus*, *Nicus* stb. változata már az Árpád-korból ismert (vö. Fehértói i. m.)

6 (Megjegyzés - Popup)

A várárokminti Boldogasszony-kápolnát ugyancsak védelmi okokból, 1532-ben, a török várható támadása miatt, bontották le.

7 (Megjegyzés - Popup)

Gömöri János tanulmányában (SSz. 1993, 332–338) az én hibámból még 5/4, 1/2 és 1/4 háznagyságok szerepelnek, mivel a rendelkezésére bocsájtott korábbi kéziratomból készültekor még nem tudtam, hogy 1379-ben a Várkerület 1. és 3. számú telkek még nem voltak beépítve.

8 (Megjegyzés - Popup)

A fejtetlen bor soproni akója 76,12 litert, a fejtett boré 75,2 litert tartalmazott (vö. Mollay: SSz 1990, 241).

9 (Megjegyzés - Popup)

A lázadásról bővebben Szűcs Jenő: Városok és kézművesség a XV. századi Magyarországon Bp., 1955,

304–317.

10 (Megjegyzés - Popup)

Az ítéletlevél „*Alreh pistorem*” említ (I/2: 293); a lázadással kapcsolatos soproni feljegyzésekben általában *Alttpekch* szerepel (pl. II/1: 168). Ezt a ragadványnevet érthette félre a Pozsonyban, bemondás alapján dolgozó tárnokmesteri magyar írnok.

11 (Megjegyzés - Popup)

A három ház egyike sem szerepel gabonadézsmajegyzékben: úgy épültek, hogy nem tárolhattak bennük gabonát, ill. szalmát.

12 (Megjegyzés - Popup)

A Sopron jobbágyfalujában lakó Glatz Péternek (II/3: 234) nyilván a soproni határban volt szőlője, tehát Sopronban vetették ki rá a bordézsmaát.

13 (Megjegyzés - Popup)

Jellemző ebből a szempontból, hogy 1525. ápr. 13-án (!) a városi tanács a Wieder, a Fövényverem és a Szt. Mihály utca tűzkárosultjait öt esztendei közteherviselési mentességük fejében már arra kötelezi, hogy újra felépítendő házaikat zsindellyel fedjék (vö. Mollay: SSz. 1989, 142).

14 (Megjegyzés - Popup)

Mások is költöztek ekkor az Új utcába, így a Várkerület 33. sz. telekről Márton pék, János pék és Erhard városgazda, a 35. sz. telekről Plattner Lőrinc, a 37. sz. telekről Lőrinc kötélverő, János lakatos és Sleiffengrad Mihály kovács. Nem tudjuk, vajon a várárokmenti három ház lebontásával függ-e össze a Várkerület 25. sz. házainak megszűnése, ami által a telek beépítetlen közzé vált, amely a „középső” fürdőház (Várkerület 23. sz.) megközelítésére szolgált.

15 (Megjegyzés - Popup)

Az Alsó Kovács-kapu lehetett ezek szerint a mai Ikvahídon állt Ispotály-kapu. Erre az elnevezésre egyelőre nincsen adatunk.

16 (Megjegyzés - Popup)

Helytörténeti irodalmunk tévesen jelöli meg a Steintor helyét. Heimler Károly (Sopron topográfiaja. Sopron, 1936, 139, 39. lapalji jegyzet) a Várkerület 6. sz. (az 1945 utáni számozás szerint: 5. sz.) házzal kapcsolatban állítja: „Úgynevezett: Kőkapu (Steintor)”. A Várkerület 6. sz. házának homlokzatán még nemrég a »Steinthor« felirat jelezte a Kőkapu helyét” (Hamar Gyula: Fiedler János Reichard Kis krónikája Sopron, 1943. 16. lapalji jegyzet.) pedig az 1869. évi hivatalos utcanévjegyzékben (Gassen- und Häuser-Schema der königl. Freistadt Oedenburg und der dazu gehörigen Vorstädte. Oedanburg. 1869, 10) a Várkerület (*Grabenrunde*) 2., 4., 6., 8. sz. (ma: 1., 3., 5., 7. sz.) házai előtt a házsor régi *Steinthor* nevét is megadja. Azaz e házak a Steintor-hoz számítottak. Az utcanévjegyzék csak a Festőköztől (*Färbergassl*), ill. a Várkerület 10. sz. (ma: 9. sz.) háztól kezdve használja a régi *Schmiedgasse* ('Kovácsok utcája') elnevezést. Ez is amellet szól, hogy eredetileg a mai 9–37/39. számú telkek alkották a Kovács-szert.

17 (Megjegyzés - Popup)

Major Jenő szerint ilyen település volt Lövér falu (1265: „terra *Luer*”), a mai Lövérék helyén. Udvarnok (1269: „terra *Wduornok*”) a mai Udvarnok utca környékén, ilyen lehetett nemcsak a Kovács-szer, hanem a Halász utca, a Szent Mihály utca és esetleg a Wieden (1945 óra Gazda utca). Lövér falu nevét a betelepülő németiség népetimológiával már dülönévként vette át (1390: „unter dar *lebärn*” I/1: 230), amely több változatban a mai napig él; a királyi udvar szolgálónépei birtokának Udvarnok nevét a németiség lefordította és csak dülönévként használta (1524: *hofweingarten*)

18 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Verbényi (Veszelka) László: Sopron régi németisége és a német nyelv feltűnése a városi kancelláriában. Sopron. 1934, 25.

19 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Lindeck-Pozza, Irmtraut: Urkundenbuch des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete der Kontitate Wieselburg, Ödenburg und Eisenburg. Graz–Köln, 1965, 163.

20 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Borkó Loránd (szerk.): A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. Bp., 1967 – 1976. A szolgálónépek szervezete a XIII. század második felében bomlott fel (vö. Heckenast Gusztáv: Fejedelmi/királyi szolgálónépek a korai Árpád-korban. Bp., 1970). A fent idézett *Kvach* 'Kovács' helynév tehát az 1283. esztendőnél jóval korábbi társadalomtörténeti állapot emléke.

21 (Megjegyzés - Popup)

A soproni német nyelvjárásban az 'utca' egyes száma (*gasse*) és többes száma (*gassen*) közti különbség a többes szám javára egyenlítődt ki, akárcsak pl. a *geige/geigen* 'hegedű', *stube/stuben* 'szoba', *woche/wochen* 'hét' stb. szókban.

22 (Megjegyzés - Popup)

Miklós káplán a Szt. György-kápolna Gyertyaszentelő Boldogságos Szűz oltárának volt a javadalmasa (1422–1425). Házi Jenő egyháztörténetében (219, 373) tévesen Istvánnak írja. *Weiden* nevű falu volt Moson vármegyében (*Védeny*), Vas vármegyében (*Bándol*), ma mindkettő Burgenlandban, valamint Alsó-Ausztriában.

23 (Megjegyzés - Popup)

István káplán a Szt. György-kápolna Mindenszentek-oltárának volt a javadalmasa (1426–1452). Házi Jenő egyháztörténete csak 1448-ból, Bayr II. János vászonárus végrendeletéből (II/1: 70) ismeri. Az oltár, *den Hanns der Bayr gewidemt vnd gestiffht hat*, már 1439. júl. 7-én 20 bécsi dénárfont kölcsönt tudott nyújtani (I/3: 184). István káplán 1426. évi említése arra enged következtetni, hogy az 1417-ben már szereplő. 1425/26-ban és 1426/27-ben a belső tanács tagjaként is működő (II/1: 164, 33) Bayr II. János 1426 előtt alapította a nevezett oltárt. Az 1428-ban elhunyt Bayr I. János vászonárus viszont a Szt. Mihály-plébániatemplomban létesített misealapítványt. Házi Jenő egyháztörténetében nem különbözteti

meg egymástól a két vászonárust.

24 (Megjegyzés - Popup)

Az özvegy 1440-ben még az első fertályban adózik (II/3: 106). Házi Jenő a név- és tárgymutatóban a *messrer* szót tévesen 'sekrestyés'-nek (*mesner*) értelmezi.

25 (Megjegyzés - Popup)

Házi Jenő a név- és tárgymutatóban a *fragner* szót tévesen 'házaló'-nak értelmezi.

26 (Megjegyzés - Popup)

1460-ban 45 dénárt kap az új városháza (Fő tér 7. sz.) kályhájának javításáért (II/4: 98). Vö. még Mollay: SSz. 1977. 243.

27 (Megjegyzés - Popup)

Házi Jenő név- és tárgymutatójában mint 'tímár' szerepel, holott ekkorára a bőripar Sopronban is differenciálódott és a tímárt (*ledrer*) az irhagyártótól pontosan megkülönböztették (vö. Mollay Károly: Német–magyar nyelvi érintkezések a XVI. század végéig. Bp., 1982, *irha* címszó).

28 (Megjegyzés - Popup)

Valószínűleg a *Kenyérsütő* családnév rövidüléséből származik. Vö. Kázmér Miklós: Régi magyar családnevek szótára (XIV–XVII. század). Bp., 1993.

29 (Megjegyzés - Popup)

A Fertőrákos melletti Macskakőre vö. Mollay Károly: Macskakő–Katzenstein. Feudális anarchia és huszitizmus Sopron környékén (1440–1465). SSz. 1963, 122–135.

30 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Mollay: SSz. 1989, 215. 73. jegyzet.

31 (Megjegyzés - Popup)

Házi Jenő 'disznóölő'-nek értelmezi, holott ennek Sopronban *peler* a neve, amelyből a magyar *bellér* (utóbb *böllér*) származott. Vö. Mollay Károly: Német–magyar nyelvi érintkezések a XVI. század végéig Bp., 1982, *bellér* címszó.

32 (Megjegyzés - Popup)

A másik, „régii” *Stefan Wagner/wagner* báza a negyedik fertályban volt (Gb. 81^r, azaz 521. sz.)

33 (Megjegyzés - Popup)

A testvérület még két helyen 1 1/2 + 2 1/2 akó bordézmát ró le (II/3: 50, 52), azaz 1436-ban 45 akó bora termett. Tehát Eiban János (Rózsák utcája) és Wasner Péter (Széplaki utca) polgárok is a testvérület tagjai voltak.

34 (Megjegyzés - Popup)

Az Agendorfer nemesi családra vö. Mollay Károly: Névtudomány és várostörténet. Dágtól Ágfalváig (1195–1416) SSz. 1961, 114–130, 193–200.

35 (Megjegyzés - Popup)

Az *aufm pach* 'a patak partján' ragadványnév másoknál is előfordul, konkrét soproni helyrajzi jelentése nem igazolható.

36 (Megjegyzés - Popup)

Neszelej (hivatalosan Neszele, ma Zalaegerszeg része) falu német *Nesslingen* neve eddig ismeretlen volt. Sopronban már 1461-ban feltűnik az ugyancsak magyar származású „Benedic von *Nesslingen*” nevében (III/4: 151). A *Nesslingen* földrajzi név a magyar falunév hol? kérdésre feleli helyhatározó esetéből (*Neszelejen*) származik. Ez is azt a természetes jelenséget példázza, hogy korunkban a környezet, a közösség adja a ragadványnevet, amely az egyén eredeti neve helyébe lép, új családnévvé válik. Sopronban a magyar *Boldizsár* nevet szabályos hanghelyettesítéssel *Woldusch* alakban vették át.

37 (Megjegyzés - Popup)

Arany, Johann: Toldi. Poetische Erzählung in zwölf Gesängen. Hm Versmaß des Originals. Mit einem Brief von Friedrich Hebbel. Pesth: Heckenast, 1855, 145p.; Arany, Johann: Toldi 's Abend. Poetische Erzählung in sechs Gesängen. Hm. Versmaß des Originals. Pesth: Heckenast. 1856, 136 p.; Arany, Johann: Toldi 's Liebe. Poetische Erzählung in zwölf Gesängen. Hm Versmaß des Originals. Budapest: Franklin-Verein 1884, 384 p.

38 (Megjegyzés - Popup)

Kolbenheyer, Moritz: Den Manen meines Sohnes Franz (6. versszak). In: Arany: Toldi 's Liebe. 2. p. Kolbenheyer lábjegyzete: „Arany = Gold”

39 (Megjegyzés - Popup)

Hebbel levele. In: Arany: Toldi (Kolbenheyer). VI. p. Grün levele Kolbenheyerhez 1867. márc. 27. Közli: Németh Sára: Kolbenheyer Móric. Bp., 1938, 79. p.; Pukánszky, Béla von: Geschichte der deutschen Literatur in Ungarn 1848–1867. Wien–Leipzig, 1927. 565. p.

40 (Megjegyzés - Popup)

Arany J.: Toldi. Erzählende Dichtung in zwölf Gesängen. Leipzig: Herbig, 1851. 184 p.

41 (Megjegyzés - Popup)

Kertbeny levele Aranyhoz 1854. jan. 9. Közli: Arany János összes művei. Keresztúry Dezső szerk. Bp., 1982, XVI. kötet 946. p. (Mivel Arany összes műveiből több kötet eddig sajnos nem jelent meg, Arany 1856 utáni levelezése kiadatlan. Elképzelhető, hogy található közöttük még Kolbenheyerrel folytatott levelezés.)

42 (Megjegyzés - Popup)

Kertbeny levele Aranyhoz 1854. nov. 10. Közölve uo. 1003. p.

43 (Megjegyzés - Popup)

Heckenast levele Aranyhoz 1853. dec. 10. Közölve uo. 941. p.

44 (Megjegyzés - Popup)

Kolbenheyer levele Aranyhoz 1854. márc. 20. Közölve uo. 970. p.

45 (Megjegyzés - Popup)

Briefe an Friedrich Hebbel. Moriz Enzinger és Elisabeth Bruck szerk. Wien 1973. 1. kötet 367. p.) Az eredeti megtalálható: Hebbel-Museum Wesselburen – továbbiakban HMW –54060101.

46 (Megjegyzés - Popup)

Arany: Toldi (Kolbenheyer). V. p.

47 (Megjegyzés - Popup)

Uo. VII–XIII. p.

48 (Megjegyzés - Popup)

Arany János válogatott művei. Barta János szerk. Bp., 1952, 1. kötet 99., ill. 103. p. Arany: Toldi (Kolbenheyer). 3., ill. 11. p. Arany: Toldi (Kertbeny). 1., ill. 10. p.

49 (Megjegyzés - Popup)

Arany: Toldi (Kolbenheyer). 1. p.

50 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 67. és 77. p.

51 (Megjegyzés - Popup)

Arany János válogatott művei. 1. kötet 104. p.

52 (Megjegyzés - Popup)

Arany: Toldi (Kolbenheyer). 17. p. Ezt a hibát Németh Sára is említi: (Németh 47. p.)

53 (Megjegyzés - Popup)

Arany János válogatott művei. 1. kötet 120. p. Arany: Toldi (Kolbenheyer). 64. p.

54 (Megjegyzés - Popup)

1854. jún. 1. In: Briefe an Friedrich Hebbel. 1. kötet 367. p. (az eredeti: HMW 54060101)

55 (Megjegyzés - Popup)

1855. jún. 19. Uo. 405. p. (HMW 55061901)

56 (Megjegyzés - Popup)

Kolbenheyer: An Friedrich Hebbel. In: Arany: Toldi's Abend. V–VI. p. Az ajánló verset levélben is elküldi.
1855. máj. 1. In: Briefe an Friedrich Hebbel. 1. kötet 403. p. (HMW 55050101)

57 (Megjegyzés - Popup)

Kolbenheyer levele Heckenasthoz 1855. febr. 25. Közli Németh 82. p.

58 (Megjegyzés - Popup)

Arany levele Kolbenheyerhez 1855. márc. 17. Közli Németh 52. p.

59 (Megjegyzés - Popup)

Arany János válogatott művei. 1. kötet 450. p. Arany: Toldi's Abend. 91. p.

60 (Megjegyzés - Popup)

Arany: Toldi's Abend. 96. és 103. p.

61 (Megjegyzés - Popup)

Kolbenheyer levele Heckenasthoz 1855. márc. 14. Közli Németh 85. p.

62 (Megjegyzés - Popup)

Kolbenheyer: Den Manen meines Sohnes Franz. In: Arany: Toldi's Liebe. 1. p.

63 (Megjegyzés - Popup)

HL Honvédelmi Minisztérium iratai 1921. 1. oszt. Z 108/titkos 1–1921.

64 (Megjegyzés - Popup)

HL VKF 10882/1920. január 27-ről. Itt található az 1921. április 20–28. közti értekezletekről készült feljegyzések is.

65 (Megjegyzés - Popup)

Magyar Országos Levéltár ME K 26 1387/1921, folio 2–16: Über die weitere Entwicklung der westungarischen Frage. Nem közöljük, csak a mellékletből a 17. folioból.

66 (Megjegyzés - Popup)

Hegedüs Pál altábornagy volt abban az időben a szombathelyi körletparancsnok.

67 (Megjegyzés - Popup)

Lásd a 2. sz. jegyzetet.

68 (Megjegyzés - Popup)

Megtalálható a 14. sz. alatt említett iratanyagban, folio 38. Polip 40. alatt pedig a Soós Katalin által említett Bleyer–Lehár-féle nyilatkozat 1921. május 2-ről.

69 (Megjegyzés - Popup)

Soós Katalin: Burgenland az európai politikában 1918–1921. Bp. 1971. 138. A kérdés cseh szakértője, Vera Olivová nem tett közzé ide vonatkozó adatot.

70 (Megjegyzés - Popup)

Peter Broucek: Die Burgenlandfrage 1919 bis 1921 im Spiegel der hinterlassenen Aufzeichnungen Anton Lehárs. (Wiener Katholische Akademie, Miscellanea II. 20 sokszorosított lap.) Lehár Antal vezérőrnagy hagyatéka Kriegsarchiv B/600 sz. alatt található.

71 (Megjegyzés - Popup)

Prónay Pál emlékezései az 1921. évi nyugat-magyarországi eseményekről. SSz. 1986, 27.

72 (Megjegyzés - Popup)

Idézett Bánffy-kézirat a Ráday-levéltárhon, 56–62. l.

73 (Megjegyzés - Popup)

Prónay i. h. 29–30.

74 (Megjegyzés - Popup)

HL HM titkos 1921 1. oszt. 969. csomó, októberi hadrendek. A 13. sz. aktagyűjteményben találtam egy feljegyzést, amely szerint a Ranzenberger-zászlóalj Nyugat-Magyarországra 1610 emberrel érkezett, ezek között átszökött felkelőnek 150. Az iratanyag és az irodalom ismeretében azonban 3–400 főről is beszélhetünk. Az Ostenburg-zászlóalj 1539 fővel érkezett Nyugat-Magyarországra. Sopronban 50 ágfalvi felkelő csatlakozott hozzá, majd a felkelőkhöz átállt 105 fő (valamivel több is lehetett.) A feljegyzés írója szerint a fölkelők létszáma Prónay alatt 1000–1500 fő. Gömbös alatt: nem tudja, itt kérdőjelet írt.

75 (Megjegyzés - Popup)

A Corvinus Kör a Fertő partján. Kisalföld. 1993. május 4; Besuch der Vorstandsmitglieder des Corvinos Kreises im ungarischem Nationalpark Neusiedlersee. Amtsblatt der Statutarstadt Wiener Neustadt (ASWN), 73. évf. 6. sz. (1993. jún.)

76 (Megjegyzés - Popup)

Corvinus Classic 1993. ASWN 73. évf. 10. sz. (1993. okt.)

77 (Megjegyzés - Popup)

Régiók együttműködése. Corvinus Körök ünnepe Kismartonban. Kisalföld, 1993. nov. 9; Nemzetközi találkozó Eisenstadtban. Oklevél a Corvinus Körtől. Kisalföld, 1993. nov. 10.

78 (Megjegyzés - Popup)

Kisalföld, 1993. ápr. 28.

79 (Megjegyzés - Popup)

Kisalföld, 1993. nov. 9.